

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BOSNA HERSEK'TE HİRİSTİYANLIK

VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

(YÜKSEK LİSANS)

Elvedin İMAMOVIÇ

BURSA – 2017

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**BOSNA HERSEK’TE HİRİSTİYANLIK
VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU**

(YÜKSEK LİSANS)

Elvedin İMAMOVIÇ

DANIŞMAN:

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

BURSA – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 701421034 numaralı **Elvedin İmamoviç**'in hazırladığı “**Bosna Hersek'te Hıristiyanlık ve Günümüzdeki Durumu**” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, .23.../.01.../ 20.17.. günü .11:00. – 12:30.. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının...başarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..oybirliği ile... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav

Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı,

Adı Soyadı

Yrd.Doç.Dr. Tahir AŞİROV

Bülent Ecevit Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Yrd.Doç.Dr. Süleyman SAYAR

Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı,

Adı Soyadı

Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı,

...23.../.01.../ 2017...

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “**Bosna Hersek’te Hıristiyanlık Ve Günümüzdeki Durumu** ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

23.07.2017

Adı Soyadı : Elvedin İmamoviç

Öğrenci No :701421034

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : _____

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/01/2017

Tez Başlığı: **Bosna Hersek'te Hıristiyanlık ve Günümüzdeki Durumu**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 74 sayfalık kısmına ilişkin, 04/01/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04.01.2017

Elvedin İmamoviç

Adı Soyadı: Elvedin İmamoviç

04.04.Öğrenci No: 701421034

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Dinler Tarihi Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

04.01.2017
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Elvedin İmamoviç
Üniversite: : Uludağ Üniversitesi
Enstitü: : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı: : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı: : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği: : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : XV+135
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

Bosna Hersek'te Hıristiyanlık Ve Günümüzdeki Durumu

“Bosna Hersek'te Hıristiyanlık ve Günümüzdeki Durumu” konulu çalışma ile başlangıcından bugüne ana hatlarıyla Bosna Hersek'teki Hıristiyanlığın tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır.

Yapılan bu çalışma'ya göre Bosna Hersek'teki Hıristiyanlığın köklerinin Apostolik döneme dayandığına dair bazı deliller mevcuttur. Bosna Hersek, doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi görmesi, arada bir yerde bulunması, değişik siyasi sistemlerin ve buraya yerleşen farklı milletlerin etkisi ve Hıristiyanlığın XI. yüzyılda yaşadığı büyük bölünme sebebiyle hem Ortodokslar hem de Katolikler açısından önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Ayrıca Hıristiyanlığın heretik akımı olarak kabul edilen Bogomilizm bu dönemde yayılabilmesi için Bosna Hersek topraklarını elverişli bulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun Bosna Hersek'i fethi ile birlikte Bosna'da yaşayan halkın yarısı İslamiyet'e geçmiştir. Osmanlı Devleti herkese adil davranmış ve tüm din mensuplarına eşit haklar tanımıştır. Bu haklardan eşit şekilde yararlanan Katolik ve Ortodoks Kiliseleri, Osmanlı Devleti sayesinde en parlak dönemlerinden birini yaşayarak faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Hatta Osmanlı'dan önce Bosna'da varlığından şüphe edilen Ortodoks Kilisesi bu dönemde Bosna topraklarında yayılmıştır.

Osmanlı'dan sonra Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya dönemlerinde Hıristiyan yönetimi altında daha çok yayılan Bosna Hersek'teki Hıristiyanlar sayı açısından Müslümanlardan sonra ikinci sırada yer almaktadırlar. 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaşın ardından dinler arasında sağlanan uzlaşma ile Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlar, Müslümanlarla birlikte yaşamakta ve her alanda faaliyetlerini serbestçe sürdürmektedirler.

Anahtar Sözcükler:

Bosna Hersek, İlirya, Bogomilizm, Hıristiyanlık, Katolik Kilisesi, Ortodoks Kilisesi, Osmanlı, Boşnak, Dinler

ABSTRACT

Name and Surname : Elvedin Imamovic
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master
Page Number : XV+135
Degree Date :
Supervisor (s) : Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

Christianity in Bosnia and Herzegovina

And its situation today

The study titled “Christianity in Bosnia and Herzegovina and its situation today” deals with the historical evolution of Christianity in Bosnia and Herzegovina since their beginning to its situation today.

According to our findings the roots of Christianity in Bosnia and Herzegovina goes back earliest time. Because Bosnia and Herzegovina lies at the crossroads of East and West, it had a very significant position both for Catholic and Orthodox Churches during the great schism of 11th century. Also in this century a Heretical sect of Christianity Bogomlism, has found fertile ground for the quickly spreading of the Bosnia and Herzegovina.

With the Ottoman conquest half of the people living in Bosnia have converted to İslam. Catholic and Orthodox Churches benefited from the same rights and they lived in harmony and increased their missionary activities under the Ottoman rules.

After the Ottoman era most of the Christians spread in Bosnia and Herzegovina, they were living freely under Christian Austria-Hungary and Yugoslavia management, and Christians have the second largest population in Bosnia and Herzegovina after Muslims. After the war between the years 1992-1995 Christians living with Muslims in harmony between religions and Catholics as well as Orthodox continue their activities freely in their society.

Keywords:

Bosnia and Herzegovina, Illyria, Bogomils, Christianity, Catholic Church, Orthodox Church, Ottoman, Bosnian, Religions

ÖNSÖZ

Bosna Hersek, tarih boyunca farklı kültür, din ve etnik yapıları barındıran bir ülkedir. Doğu ile batı medeniyetlerinin bulunduğu bir coğrafyada yer alan bu ülkede dünyanın değişik hükümetleri farklı zamanlarda hüküm sürmüşlerdir. Bu nedenle birçok inanç zaman içerisinde buraya yerleşmiş, bazıları belli bir süre varlığını devam ettirebilmişken bazıları varlıklarını günümüze kadar sürdürme gelmişlerdir. Bosna Hersek bulunduğu konumundan dolayı Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dünyanın önde gelen iki büyük dininin karşılaştığı bir uç noktası haline gelmiştir.

Hıristiyanlar bugün Bosna Hersek nüfusunun neredeyse yarısını teşkil ederler. Bu topraklarda yaşayan Ortodoks ve Katolikler tarih boyunca Bosna Hersek açısından önemli fonksiyona sahip olmuşlardır. Bosna Hersek'te Ortodokslar nüfusun % 30.75'ni teşkil ederken, Katolikler %15.19'luk bir nüfusa sahip olmalarına rağmen dini, kültürel, idari vb. yönlerden Ortodokslar kadar etkilidirler. Böylece bu dini gruplar burada birlikte yaşama imkânı bulmuşlardır. 1990'lı yıllarda yaşanan son savaşa rağmen ve günümüzde dünyanın birçok yerinde din ve etnik çatışmalardan dolayı insanlar hayatlarını kaybederken, Bosna Hersek'teki din mensupları arasındaki uyumun dünyaya örnek olacak bir mahiyet taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, Bosna Hersek'te faaliyet gösteren Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin ele alınıp bilimsel olarak incelenmesi bu ülkede yaşayan Müslümanlar ve diğer halklar açısından da son derece önem arz etmektedir. Bugüne kadar bu konularda yeterince çalışma yapılmamış olduğundan dolayı bu çalışmanın kendi çapında bir boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

Çalışmalarım boyunca bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet GÜÇ'e ve yetişmemizde emeği geçen Dinler Tarihi bilim dalındaki tüm hocalarıma; çalışmamı baştan sona kadar okuyarak hatalarımı düzelten Yasin Gökhan'a; ayrıca hayatım boyunca bana her türlü desteği sağlayan aileme ve bir

kardeş ¼lkede tahsil yapma konusunda bize yıllarca her t¼rl¼ imkânı sağlayan T¼rkiye Diyanet Vakfı'na kendim ve t¼m arkadaşlarım adına sonsuz ř¼kranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Elvedin İmamoviç

Bursa 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIĞIN BOSNA TOPRAKLARINA GİRİŞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. TARİH BOYUNCA BOSNA HERSEK.....	5
A. BOSNA HERSEKİN COĞRAFİ KONUMU VE ADI	5
B. OSMANLI'DAN ÖNCE BOSNA HERSEK.....	6
C. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE KADAR BOSNA'NIN KISA TARİHİ.....	8
1. Osmanlı Dönemi	8
2. Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya Krallığı Dönemi.....	10
3. II. Yugoslavya Dönemi ve Bosna Savaşı.....	11
D. ETNİK VE NÜFUS YAPISI	12
II. HİRİSTİYANLIĞIN BOSNA'DA YAYILIŞI 16	
A. HİRİSTİYANLIKTAN ÖNCE BOSNA HERSEK TOPRAKLARINDAKİ ANTİK DİN VE KÜLTÜRE GENEL BAKIŞ	16
B. BOSNA TOPRAKLARINDA İLK HİRİSTİYANLAR VE HIRİSTİYANLIĞIN YAYILIŞI.....	19

C. ORTA ÇAĞ BOSNA DEVLETİNDE HİRİSTİYANLIK.....	22
III. BOGOMİLİZM VE BOSNA KİLİSESİ	25
A. BOGOMİLİZMİN ORTAYA ÇIKMASI	25
B. BOGOMİLİZM'İN BOSNA TOPRAKLARINDA YAYILMASI.....	26
C. BOGOMİLLERİN İNANÇ SİSTEMLERİ.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK'TE HRİSTİYANLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. BOSNA HERSEK'İN OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN FETHİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA HİRİSTİYANLARI35
A. BOSNA HERSEK'İN OSMANLI TARAFINDAN FETHİ.....	35
B. BOSNA HERSEK'TE İSLAM'IN YAYILMASI VE HİRİSTİYANLAR	39
C. HİRİSTİYANLAR'IN HUKUKİ VE FİİLİ DURUMU	42
D. KİLİSE İNŞA VE ONARIM FAALİYETLERİ.....	48
II. AVUSTURYA-MACARİSTAN VE I. YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE BOSNA'DA HİRİSTİYANLIK.....	..51
A. KATOLİK KİLİSESİ.....	52
B. ORTODOKS KİLİSESİ	55
C. AVUSTURYA-MACARİSTAN DÖNEMİNDE NÜFUSUN DİNİ İNANIŞLARA GÖRE DAĞILIMI.....	58
III. YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE BOSNA HERSEK'TE HIRİSTİYANLIK.....	59
A. KOMÜNİST İDARESİ ALTINDA KATOLİK KİLİSESİ.....	60
B. KOMÜNİST İDARESİ ALTINDA ORTODOKS KİLİSESİ	63
C. BOSNA HERSEK SON SAVAŞI VE BOSNA'DAKİ HİRİSTİYANLAR	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE BOSNA HERSEK'TE HİRİSTİYANLIK

I. KATOLİK KİLİSESİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	70
--	-----------

A. İDARİ YAPILANMASI	70
1. İdari-Teşkilat Yapısı	70
2. Nüfusu ve Üyelik	77
3. Dini Yapılar ve Mülkiyet	78
B. EĞİTİM	79
1. Teoloji ve Diğer Katolik Eğitim Kurumları.....	79
2. Din Adamlarının ve Din Öğretmenlerinin Eğitimi	81
3. Din Dersleri.....	82
C. YAYINLAR, FİNANSMAN İŞLERİ VE DEVLET-KİLİSE İLİŞKİLERİ.....	82
1. Yayınlar ve Finansman İşleri	82
2. Devlet Kilise İlişkileri	85
3. Bosna Hersek'teki Mecugorje Mücizesi	85
II. ORTODOKS KİLİSESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU.....	87
A. İDARİ YAPILANMASI	87
1. İdari-Teşkilat Yapısı	87
2. Nüfus ve Üyelik	91
3. Dini Yapılar ve Mülkiyet	92
B. EĞİTİM	94
C. BİLGİ-YAYIN FAALİYETLERİ, FİNANSMAN İŞLERİ VE DEVLET-KİLİSE İLİŞKİSİ.....	96
1. Bilgi-Yayın Faaliyetleri	96
2. Finansman İşleri	97
3. Kilise-Devlet İlişkisi	97
III. BOSNA HERSEK'TEKİ BAĞIMSIZ HİRİSTİYAN KİLİSELERİ	98
A. REFORM KİLİSELERİ	98
1. Baptistler	98
2. Evanjelizm	99
3. Adventistler	100
B. BAĞIMSIZ EVANJELİK KİLİSELERİ.....	100
1. Protestan Kilisesi “Hıristiyan Topluluğu”	100
2. Tüm Halklar Hıristiyan Topluluğu.....	101
3. Hıristiyan Karizmatik Kilisesi “Victory Celebration Center”	101

4. Mesih İsa'nın Pentikost Kilisesi	101
C. DİĞER GELENEKSEL KİLİSELER	102
1. Bosna Hersek'te Evanjelik Kilisesi.....	102
2. Bosna Hersek'te Eski Katolik Kilisesi.....	102
3. Diğer Azınlık Kiliseleri ve Din Birlikleri	103
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	107
EKLER	115

Türkçe'de Bulunmayan Bazı Harflerin Okunuğu

Č-č : Ç

Ć-ć : Ç

Đ-đ : C

Dž-dž : C

J-j : Y

Lj-lj : Ly

Š-š : Ő

Ž-ž : J

GİRİŞ

Günümüzde Hıristiyanlar Bosna Hersek nüfusunun neredeyse yarısını teşkil etmektedirler. Araştırmamızda Hıristiyanlığın Bosna Hersek topraklarında yayılması, bu coğrafyada yaşayan halkların Hıristiyanlığı kabul etmesi, Osmanlı yönetimi altında Bosna'da yaşayan Hıristiyanların durumu, Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya devletlerindeki statüleri ve diğer tarihi olaylar ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle Hıristiyanlığın bu topraklarda yayılması ve ayakta kalabilmesi, Osmanlı'nın hoşgörüsü, Avusturya-Macaristan'ın Hıristiyanlarını desteklemesi ve komünizm altında yaşadıkları baskıları yeri geldikçe anlatılmaktadır. Hıristiyanların Bosna Hersek'teki tarihi süreçleri yanında, günümüzde Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin dini, ilmi, sosyal ve siyasi faaliyetlerine, ayrıca Bosna'da bulunan bazı Bağımsız Hıristiyan Kiliselere de çalışmamızda yer verilmiştir.

Çalışmamızın amacı Türkiye ve Bosna Hersek'te kapsamlı olarak çalışılmamış olan bu konuyu objektif bir şekilde incelemek, bu suretle Dinler Tarihi alanında yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bosna Hersek'te bu konu hakkında fazla çalışmanın bulunmamış olmasında 1990'lı yıllara kadar devam eden komünist rejiminin din karşıtı tutumunun büyük etkisinin olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışmanın bir amacı da Bosna Hersek'te bulunan Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin tarihi aşamalarını ve özelliklerini ortaya koymak, bu kiliselerin yapılarını açıklamak ve Bosna'daki bugünkü durumlarını ortaya koymaktır.

Değişik inanç ve kültürlere mensup insanların yaşadığı günümüz dünyasında, dinler arası ilişkiler geliştirilmiş ve daha ileri safhalara götürülmüştür. İnsanların birbirleriyle karşılıklı olarak anlaşabilmeleri için birbirlerinin inanç ve kültürlerini iyi bilmeleri gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında yaptığımız bu çalışmanın önemli olduğunu düşünmekteyiz. Türkiye'de bu konu hakkında yeteri kadar çalışma yapılmamış olduğundan dolayı, konuyu objektif bir bakış açısıyla araştırıp incelemeye tabi tutmak suretiyle Dinler Tarihi bilim dalına da mütevâzi bir katkıda bulunmayı hedeflemekteyiz.

Bosna Hersek'te Hıristiyanlık ve Günümüzdeki Durumu konulu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Bosna Hersek devletinin daha iyi tanınabilmesi için ülkenin adı, coğrafi ve demografik yapısı hakkında genel bilgiler verdikten sonra Bosna'nın genel tarihini de kısaca ele aldık. Daha sonra Bosna Hersek sınırları içerisinde ilk dönemlerde görülen, uzun yıllar varlığını devam ettiren fakat günümüze ulaşmamış olan inançlar hakkında bilgi vermeye çalıştık. Ayrıca Hıristiyanlığın bu coğrafyaya nasıl ve ne zaman geldiğini, ne şekilde yayıldığını, bu topraklarda yaşayan halkın Hıristiyanlığı kabul etme sürecini de inceledik. Son olarak Hıristiyanlığın heretik mezhebi olarak görülen ve Bosna'da resmi din haline gelen Bogomilizm de incelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı'nın fethinden günümüze kadar Bosna Hersek sınırları içinde Hıristiyanlığın tarihsel gelişimini inceledik. Hıristiyanların, Fatih'in Bosna'yı fethettikten sonraki ve Osmanlı yönetimi altındaki hukuki ve fiili durumlarına değindik. Osmanlının bu topraklardan çekilmesi ile birlikte Hıristiyanların, Avusturya-Macaristan, Yugoslavya Krallıkları ve Komünist Yugoslavya yönetimleri altındaki yaşamlarına da yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Bosna Hersek'te Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin günümüzdeki durumları, idari yapılanmaları, eğitim sistemleri, bilgi kaynakları, devlet-kilise ilişkileri vb. konuları ayrı ayrı ele alıp inceledik. Ayrıca, günümüzde ortaya çıkan ve Bosna Hersek'te faaliyet gösteren Hıristiyan kökenli yeni dini hareketlere, onların durumlarına, faaliyet gösterdikleri alanlara vb. konulara da incelenmiştir.

Çalışmamızda; Bosna Hersek'te Hıristiyanlık, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri hakkında Türkçe'de fazla kaynak bulunmadığından önemli ölçüde Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça kaynaklardan yararlandık. Sırpların ve Hırvatların kendi kiliselerini nasıl takdim etiklerini ortaya koymak için öncelikle onların kendi yayınlarından istifade ettik. Bu arada, Bosna Hersek'teki Hıristiyanlık, Bosna tarihi ve kültürü ile ilgili Türkiye'de yazılmış bazı kitaplardan da yararlandık. Kaynakların çoğu Boşnakça olduğu için, yer ve şahıs isimlerini aslına uygun olarak kullandık. Kaynakların bir kısmını Bosna Hersek'teki kilise ve devlet kütüphanelerinden, bir kısmını da Türkiye'den temin ettik. Bazı kaynaklardan da internet yoluyla yararlandık. Literatür taraması yanında, Bosna Hersek'te Katolik ve Ortodoks kilise temsilcileri ile görüşerek diyalog ve gözlem yoluyla da bazı bilgilere ulaşmaya çalıştık.

Çalışmada en çok istifade edilen kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz:

Yerel kaynaklar (Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça): Mustafa İmamoviç, *Historija Bošnjaka* (Boşnaklar Tarihi); Salih Jalimam, *Historija Bosanskih Bogumila* (Bosna Hersek Bogomiller Tarihi); Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na Hrvatskom Prostoru* (Hırvat Topraklarında Hristiyanlık); Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i Nacionalnost Bosne i Hercegovine Predmanipacijsko razdoblje 1463.-1804*, (1463-1804 Yılları Arasında Bosna Hersek'te Din ve Milliyet); Nobel ödülü alan Bosnalı Sırplardan Ivo Andrić, *Razvoj Duhovnog Života Pod Uticajem Turske Vladavine*, (Türk Yönetimi Altında Dini Hayatın Gelişmesi); Robert J. Donia, John V. A. Fine, Jr., *Bosna i Hercegovina Iznevjerena Tradicija* (Bosna Hersek, İhanete Uğramış Gelenek). Bu eser Boşnakça'ya çevirilen yabancı kaynaklardan biridir. İvan Cvitković, *Religije u Bosni i Hercegovini* (Bosna Hersek'te Dinler); Snježana Vasilj v.d., *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini* (Bosna Hersek'te Katoliklik). Bunların yanında Katolik ve Ortodoks Kiliselerin kendi yayımlarından da istifade ettik. Aynı zamanda Bosna Hersek Dinler Arası Konseyi'nin yayınladığı ve bütün dini grupların ortaklaşa çalışmaları ile yazılan *Religije u Bosni i Hercegovini monografija vjerskih zajednica i crkava* (Bosna Hersek'te Dinler, dini birliklerin ve kiliselerin monografisi) isimli çalışma, tezimize çok büyük katkı sağlamıştır. Bütün bunların yanında, Kaynakça'da belirttiğimiz konu ile ilgili diğer bazı kitap ve makaleler de taranmıştır.

Türkçe kaynaklar: Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*; Noel Malcolm'un, Türkçe'ye çevirilen *Bosna'nın Kısa Tarihi*; Zafer Gölen, *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek*; Şenol Alparslan, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*; Safvet Beg Başağaç, *Bosna Hersek Tarihi 1463-1850*; Sergei Aleksandrovich Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*; Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*; Mehmet Yılmazata, *Savaşa Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı*; Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*.

BİRİNCİ BÖLÜM
HİRİSTİYANLIĞIN BOSNA TOPRAKLARINA GİRİŞİ VE
TARİHSEL GELİŞİMİ

I.TARİH BOYUNCA BOSNA HERSEK

Bosna Hersek X. yüzyıldan itibaren günümüze kadar çeşitli devletler tarafından yönetilmiş bir ülkedir. Bulunduğu konum itibarıyla batı ile doğu arasında adeta bir köprü görevi üstlenmiş ve zaman içerisinde Bosna'ya yerleşen değişik milletlere ve gelip geçen din mensuplarına ev sahipliği yapmıştır. Bosna topraklarından geçen dinlerin bazısı orada kalıcı olmuş bazıları ise çok uzun süre tutunamayıp ortadan kaybolmuştur. Bosna Hersek'in geçmişteki ve günümüzdeki durumuna baktığımızda kozmopolit bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.¹ Geçmişte bu topraklarda varlığını sürdüren İliir, Slav ve Bogomillerin dinlerinin yerlerini ilahi kaynaklı üç din Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam almıştır. Bunların yanında birçok Hıristiyanlık ve Hint kökenli yeni dini hareketler de ortaya çıkmaya başlamıştır.

A. BOSNA HERSEKİN COĞRAFİ KONUMU VE ADI

Yüzölçümü 51.129 km² olan Bosna Hersek, doğu ve güneydoğuda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batıda ise Hırvatistan cumhuriyetleriyle çevrilidir. Adriyatik denizinde 20 km. uzunluğunda kıyısı vardır. Topraklarının çoğu dağlık olup verimli ovalar daha ziyade kuzeyde bulunur. Su kaynakları bakımından oldukça zengindir, Sava ve Neretva büyük akarsularını teşkil eder.

Bosna isminin nereden geldiği ve anlamının ne olduğu hakkında tarihçilerin ve bilim adamlarının ortak bir fikri yoktur. İslam Ansiklopedisi'nin Bosna Hersek maddesi yazarına göre Bosna ismi İliirya menşeli olup, aynı adı taşıyan ırmaktan kaynaklanmış ve ülkenin daha geniş olan kuzey kısmının adını oluşturmuştur. Neretva nehri havzasıyla güney bölgeleri içine alan Hersek (Herzeg=Dük) adı ise, XV. yüzyıl ortalarında Bosna kralına isyan edip kendisini "St. Sava'nın Hersek'i" yani dükü ilân eden Stjepan Vukčić Kosača'nın unvanından gelir (Herzegovina=Hersek'in toprağı).²

Boşnak tarihçisi Mustafa İmamović'e göre Bosna ismi hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Bu görüşlerin en başında gelenine göre Bosna ismi Roma literatüründe "Bistue Nova" olarak kullanılmaktaydı. Bu "Bistua Nova" bugünkü

¹ Bkz. EK: 8

² Branislav Djurdjev, "Bosna Hersek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, DİA*, C. VI, İstanbul, s. 297.

Zenica ve Travnik şehirlerinin olduğu yerleri işaret etmekteydi. Bu bölgenin adı 530 ve 533 yıllarında düzenlenen Salona Konseyleri belgelerinde “Bistuen Piskoposluğu”³ olarak geçmektedir. Bazı araştırmacılara göre Bosna kelimesi Latince’deki “bosina” kelimesiyle bağlantılıdır. Bu kelime “sınır” manasına gelmekte olup VII. yy.da Bizans’a sınır olan Bosna topraklarında yaşamış Franklardan kalmadır. İmamović’e göre Bosna kelimesi Slaven ırkıyla beraber gelmiş de olabilir. Ayrıca Bosna adlı bir kabile Karpatlardan göç edip bugünkü Bosna topraklarına yerleşmişlerdir.⁴

Bosna Hersek sınırları doğal sınırlardan, yani nehirler ve dağlardan oluşmaktadır. Kuzey’de Bosna Hersek-Hırvatistan sınırını Sava ve Una nehirleri çizerken, doğuda Bosna Hersek-Sırbistan sınırını Drina nehri çizmektedir. Güneydeki sınırı ise, Adriyatik denizine dökülen ve Hırvatistan’la olan sınırını çizen Neretva nehri oluşturmaktadır. Bosna Hersek üçgen şeklinde bir ülke olup topraklarının büyük bölümü dağlıktır.

B. OSMANLI’DAN ÖNCE BOSNA HERSEK

Bosna Hersek toprakları coğrafi konumundan dolayı, doğu ve batı medeniyetlerinin ortasında bulunduğu için çeşitli toplumların ve değişik milletlerin uğrak noktası olmuştur. Balkanlarla birlikte doğu ve batıyı birbirine bağlayan bir köprü vazifesi üstlenmiştir. Bu durumdan dolayı önce İliryalıların daha sonra Roma ve Slavların yerleşme alanı haline gelmiştir.

Bölgenin antik çağlardaki bilinen ilk yerleşik halkı İliryalılar’dır. İngiliz yazar Noel Malcolm’a göre Bosna’nın uzantısı olan Dalmatya bölgesi ismini, Arnavutça “delme” (koyun) manasına gelen kelimedenden almıştır.⁵ Arnavutçanın Hint-Avrupa dilleriyle bağlantılı olduğu ve bu Hint-Avrupa dillerini kullanan kavimlerin de İliryalı kavimler oldukları bilinmektedir. İliryalı kavimlerin yaşadığı bölge bugünkü Bosna’nın bir bölümünü kapsamaktaydı. Yapılan arkeolojik kazılar, Bosna’da yaşamış olan İliryalı

³ Başında Piskopos bulunan dini bir bölgeyi ifade eder. Piskopos yunanca Episkopos kelimesinden gelip denetçi manasını taşır. Piskopos Katoliklerde dini bir bölgeyi idare eden üst rütbeli bir papaz, kilise başkanı demektir. Bu ünvan Pavlusun Mektupları’nda rastanmış. Hırsiyianlığın I. yüzyılda. papaz ve piskopos birbirine çok yakın anlamda kullanılmış ancak II. yüzyılda. bu iki ünvan birbirinden ayrılmıştır., Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, İstanbul, Damla Yayınevi, 2001, s. 291.

⁴ Mustafa İmamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, Preporod, 1997, s. 24.

⁵ Noel Malcolm, *Bosna’nın Kısa Tarihi*, (çev. Aşkın Karadağlı), İstanbul, Om Yayınevi, 1999, ss. 30-31.

kavimlerin keçi, domuz gibi hayvanlar beslediklerini, yani hayvancılıkla uğraştıklarını göstermektedir.⁶

Bosna halkının İliyalılar'dan geldiklerini gösteren başka bir delil olarak kadınların dövme yaptırdıklarını gösterebiliriz. Günümüzde de özellikle Katolik kadınlarda varlığını sürdüren bu gelenek, Bosna ve Arnavut kavimleri hariç, hiç bir diğer Slav kavminde yoktur. Dolayısıyla İliyalılar'ın, Bosna ve Arnavutluk topraklarında yaşamış oldukları ve dövme âdetinin de onlardan kaldığı bilinmektedir. Nitekim günümüzde dövme yaptıran kadınlara neden dövme yaptırdıklarını sorduğumuzda, “âdetimizdir”, “Katolik olduğumuz için” ve “güzel görüldüğü” için diye cevap vermektedirler. Sadece Katolik kadınlarda değil Müslüman kadınlarda da bu dövmeler mevcuttur. Eski mezarlarda yapılan kazılarda ortaya çıkan dövme iğneleri bu iddiaları doğrulamaktadır. Ne yazık ki elimizde bulunan en güçlü delil bundan ibarettir.

Birçok küçük kabileye ayrılan İliyalılar'ın en cesur ve savaşçı olanları bugünkü Bosna Hersek topraklarında yaşamakta idiler. Romalılar, bu kavimlerin mukavemetini ancak uzun ve çetin muharebelerden sonra kırabilmişler ve hâkimiyetleri altına alabilmişlerdir. Yaklaşık dört yüzyıl Romalılara bağlı kalan Bosna Hersek, önce İirikum eyaletinin bir bölümü olmuş daha sonra da Dalmatya adı altında Adriyatik Denizi'nin kıyı bölgeleri ile birleştirilmiştir.⁷

Avarlar ve Slavların VII. asırda burayı istilâ etmesi ile Roma medeniyetinin nüfuzu ortadan kalkmıştır. En son yapılan arkeolojik araştırmalar göstermektedir ki batı Bosna'da ve Hersek bölgesinde birçok yer Avarların yerleşim alanı olarak kullanılmıştır.⁸ Bir başka delil ise birçok kelimenin ve yer isminin Avar kökenli olduğu iddiasıdır. Orta çağ Bosna'sında hükümdarlarının unvanı olan “Ban” kelimesinin de Avar kökenli olduğu iddia edilmektedir.⁹

Ancak sonunda üstün gelen taraf Slavlar olmuşlardır. VI. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir topluluk halinde Balkanlara yerleşen Slavlar, sadece akıncı değil

⁶ Malcolm, a.g.e., s. 31.

⁷ Şenol Alparslan, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 42.

⁸ Malcolm, a.g.e., s.36.

⁹ Kadir Albayrak, “Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşması Meselesine Bir Bakış”, *Tezkire*, S. 42, Şubat/Nisan, Ankara, Tezkire Yayınları, 2006, s. 233- 239.

sömürgeci ve tarımcıydılar.¹⁰ Günümüzde tüm Balkan ülkelerinin dilinin Slav kökenli olması, Slav hâkimiyetinin ne kadar uzun sürdüğünün ve ne derece etkili olduğunun büyük göstergesidir.

626–640 seneleri arasında Sırp ve Hırvat kimliğini taşıyan kabileler, Balkan yarımadasının kuzeybatısını işgal etmişlerdir. Hırvatlar, Hıristiyanlığın Katolik, Sırlar ise Ortodoks mezhebini benimsemişlerdir. Ancak Katoliklik de Ortodoksluk da Bosna’da tam bir zafer kazanamamıştır. Bu kavmin iki mezhep arasında kalması, papazlar ile Macar ve Sırp krallarının şiddetli takiplerine rağmen gittikçe gelişerek Bosna tarihinde orijinal bir iz bırakan yeni bir mezhebe zemin hazırlamıştır.¹¹

Bogomilizm adı verilen bu yeni mezhep Bosnalıların kendi devletlerini kurmalarına zemin hazırlamıştır. Ortaçağda yaşamış olana Bogomil Bosnalılar bu mezhep etrafında toplanıp kendi devletlerini kurmuşlardır. Zaman zaman Papa’nın baskısı altında kalmalarına hatta onlara yönelik düzenlenen haçlı seferleri ve diğer büyük güçlerin istilalarına maruz kalmış olmalarına rağmen Osmanlı devletinin fethine kadar ayakta durmayı başarmışlardır.

C. OSMANLI’DAN GÜNÜMÜZE KADAR BOSNA’NIN KISA TARİHİ

1. Osmanlı Dönemi

Bosna bölgesi, Osmanlıların 1386’daki ilk akınları sırasında Kral Tvrtko’nun hâkimiyeti altında bulunuyordu. 1391’de müstakil bir krallık hâline gelen Bosna’ya karşı ilk Osmanlı hücumları, 1392’de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp’ün alınmasından sonra başlamıştır. Bu bölgede bir uç mıntıkası oluşturulmuştur. Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan Kral II. Tvrtko’nun tahta çıkışından hemen sonra Bosna Kralığı, Osmanlılar tarafından haraca bağlanmıştır. Son Bosna Kralı Tomšević, batı desteğine güvenerek Osmanlılara haraç ödemeyi reddedince Fatih Sultan Mehmet idaresindeki Osmanlı Ordusu Bosna’nın fethini tamamlamıştır. Yeni fethedilen bu bölgede bir sancak kurularak Sancak Beyliği Minnetoğlu Mehmet Bey’e verilmiştir.

¹⁰ Malcolm, a.g.e., s. 36.

¹¹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, a.g.e., s. 6.

Diğer taraftan Macar kralı Matthias Corvinus, aynı yıl Bosna üzerine hücum ederek eski krallık merkezi Jajce ve civarını almıştır. Biri burada diğeri de Srebrenik'te olmak üzere iki eyalet (banat) kurarak Osmanlılara karşı tampon bir bölge oluşturmuştur.¹²

Bosna'nın Osmanlı idaresine geçmesiyle bu bölgedeki fetihler devam etmiştir. Hersek Sancağı 1470'te teşkil edilmiş ve buranın diğer bazı toprakları ise 1482 başlarında fethedilerek sancağa katılmıştır. Bu bölgede merkezi Zvornik olan bir başka sancak daha kurularak, Srebrenik banatlığı 1512'de, Jajce ve Banjaluka ise Mohaç zaferi sonrasında 1528 yılında alınmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında sancağın sınırları genişlemeye başlamıştır. Dalmaçya'nın büyük bir kısmı da bu dönemde alınmıştır. Bosna sancak beyinin idaresindeki kuvvetler Slovenya'ya da girmişlerdir. Fetihlerde Bosna Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey, önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Bosna sancağının merkezi Saraybosna'dır. Burası Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirilen külliye ve vakıflarla Türk-İslâm şehri hâline getirilmiştir. Sancak merkezi daha sonra Bosna sancağına tayin edilen beylerin askerî maksatlarla Banjaluka'da oturmaya başlamaları üzerine 1552 yılında buraya taşınmıştır. Sokullu ailesine mensup Ferhat Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna bir eyalet hâline getirilmiştir.¹³

1699'da yapılan Karlofça Antlaşması şartlarına uygun olarak Bosna eyaleti ufak değişikliklerle mevcut sınırlarını korumuştur. Sınır boylarında birçok tahkimat yapılmış ve yeni kapudanlıklar kurulmuştur. Eyalet bu sırada beş sancaktan oluşmaktaydı. Ayrıca Bosna'nın merkezi Travnik'e taşınmıştı. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Sava'nın güneyindeki şerit şeklindeki arazi Avusturya'ya verilmiştir. Yine batı sınırındaki bazı sahalar da Avusturya ve Venedik'e kaptırılmıştır. Osmanlı-Avusturya savaşı 1788–1791 yılları arasında Bosna sınır bölgesinde pek büyük bir değişikliğe yol açmamakla birlikte III. Selim zamanında yeniçerilerin nüfuzlarını sınırlamaya yönelik tedbirler, Bosna'daki yerli Müslüman âyanın imtiyazlı durumuna ters düşmüş ve birçok karışıklığa zemin hazırlamıştır. Sırbistan'da çıkan ayaklanmaların ardından Bosna'da Sırp köylülerinin isyanı patlak vermiştir. Bunlar bastırılmış ve Bosna Müslümanları 1813'de Sırbistan'daki ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynamışlardır. 1861–1869

¹² Feridun Emecan, "Bosna Eyaleti", *DIA*, C.VI, İstanbul, s. 296.

¹³ Mustafa İmamović, a.g.e., ss. 109-111.

tarihlerinde Bosna'nın idarî yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu tarihte Bosna altı kaymakamlığa, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrılmıştır. Yine bu yıllarda vilâyet meclisi kurulmuş, ulaşım şartları iyileştirilmiştir.¹⁴

Berlin Kongresi'nde Bosna ve Hersek Avusturya-Macaristan'ın himayesine verilmiştir. Bosna Müslümanları Avusturya-Macaristan'ın işgaline karşı koydularsa da 29 Temmuz'da başlayan işgal 20 Ekim 1878'de tamamlanmıştır. Böylece Bosna Hersek'te Osmanlı hâkimiyeti dönemi kapanmıştır. 7 Ekim 1908'de buranın resmen Avusturya-Macaristan toprağı olduğu ilân edilmiştir.¹⁵

2. Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya Krallığı Dönemi

Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek'i resmi olarak kendi topraklarına katmasına rağmen bu topraklara yerleşmesi pek de kolay olmamış ve halkın şiddetli direnişii ile karşı karşıya kalmıştır.

1878-1908 yılları arasında Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan'a bağıllığı "corpus separatum" (bölünmüş beden) olarak mevcuttu. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerine egemenliğı yoktu, biçimsel egemenliğı Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultanındaydı. 1908 yılında Sırp yayılcılığından korkan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna Hersek'i resmen ilhak edecektir.¹⁶

Bosna Hersek 1908–1918 yılları arasında Avusturya-Macaristan'ın kolonisi oldu, Sırlar bunu kabul etmeyerek hala büyük Sırbistan hayalini kuruyorlardı. Ancak Osmanlı'nın gidişinden sonraki dönem ilk kez Bosnalı Müslümanların ulusal gelişimi açısından en önemli dönem olacaktı. Sırlar ve Hırvatlar, Bosna Müslümanlarının kimliğinin Sırp mı Hırvat mı olduğunu tartışa dursun Bosnalı Müslümanlar (Boşnaklar) kendilerini siyasi olarak ifade etmek için bir parti kurma fırsatı bulmuşlardı.

1908 yılında Bosna Hersek'i işgal eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Hırvatların nüfuzunun artmasına zemin hazırlamıştır. 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup olan Avusturya-Macaristan

¹⁴ Djurdjev, a.g.m., s. 301; Mustafa İmamović, a.g.e., ss. 267-282.

¹⁵ Djurdjev, a.g.m., s. 301.

¹⁶ Mustafa İmamović, a.g.e., ss. 351-352.

İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra 1918 tarihinde Slovenler, Hırvatlar ve Sırların bir araya gelmesiyle I. Yugoslavya kurulmuştur. Kuruluşu takip eden günlerde Bosna Hersek de Yugoslavya'ya katılmıştır. Sırların hâkimiyetindeki I. Yugoslavya'nın ömrü fazla uzun sürmemiş; II. Dünya Savaşı sırasında Almanya saldırılarına dayanamayarak 1941 yılında teslim olmuş ve tekrar parçalanmıştır. Bu dönemde bölgeye anarşi hâkim olmuş, Almanların desteği ile bağımsız bir Hırvat devleti kurulmuştur. Bugünkü Hırvatistan ve Bosna Hersek bu devletin sınırları içindedir. Bu devletin ömrü II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürmüştür ve nihayetinde 1945 yılında yıkılmıştır.¹⁷

3. II. Yugoslavya Dönemi ve Bosna Savaşı

29 Kasım 1945 yılında Tito tarafından Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurularak Bosna Hersek de bu devlete dâhil edilmiştir. Avrupa'da güçlü devletler arasında bulunan Yugoslavya, Bosna Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Karadağ olmak üzere toplam 6 cumhuriyetten oluşmuştur. 1946 yılında Tito önderliğindeki Sovyet anayasasının adeta kopyası olan anayasa yürürlüğe konulmuştur. Aynı zamanda bu yıllarda Yugoslavya birçok reformla baş ederken Tito, "Bağımsızlar Grubu" diye isimlendirilen devletler grubunu kurmuştur.¹⁸

1980 yılında Tito'nun ölmesiyle birlikte ülkede karışıklıklar başlamıştır. Tito'nun yerine Ortodoksluk, Komünizm ve Sırp ırkçılığına dayanan bir sistem getirmek isteyen Slobodan Miloseviç getirilmiştir. Bu sistem Yugoslavya'nın parçalanmasına yol açmıştır. 25 Mayıs 1991 yılında Slovenya ayrılma kararı alınca onu takip ederek Hırvatistan da 25 Haziranda Yugoslavya'dan ayrılmıştır.¹⁹

Daha sonra Aliya İzzetbegoviç, 1990 yılında Demokratik Eylem Partisini (SDA Stranka Demokratske Akcije) kurmuştur. İlk serbest genel seçimlerin hazırlığına başlayan Aliya'nın partisi Yugoslavya'da kalmak istediklerini dile getirerek, eşit oranda haklara sahip olmak istediklerini belirtmiştir. Seçimleri kazanan Aliya devlet başkanlığına getirilmiştir. Sırp Demokrat Partisinin lideri Radovan Karadžić Aliya'yı fundamentalist olmakla suçlamış ve onun İslami bir devlet kurmak istediğini

¹⁷ Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, Šahinpašić, 2002, ss. 171-172.

¹⁸ Safvet Beg Başıagiç, *Bosna Hersek Tarihi 1463-1850*, (çev. Saffet Atalay), İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2015, s. 13.

¹⁹ Başıagiç, a.g.e., s. 16.

söylemiştir. Karadžić önderliğindeki Sırlar, 2 Ocak 1992 yılında kendi parlamentolarını kurmuş ve Sırbistan'dan ayrı bir devlette yaşamayacaklarını ifade etmişlerdir.²⁰

Hırvat ve Müslüman milletvekillerin aldığı ortak kararlarla Bosna Hersek devletinin bağımsızlığı için halk oylaması yapılmış olup 1 Mart 1992 yılında halkın yüzde doksan dokuzu evet oyu vermiştir. Halk oylaması daha bitmeden Sırlar, ilk kurşunu sıkarak katliama başlamışlardır. Saraybosna Sırlar tarafından kuşatılarak ülkenin her tarafından katliam haberleri gelmeye başlamıştır. Aliya, bu gelişmelerle birlikte ülkenin mevcut meclisini feshetmiş ve savaş hali ilan ederek bütün yetkileri üzerine almıştır. 1993 yılında düzenli ordu kurulmuştur. Bosna'nın birçok şehrinde Müslümanlar katledilmiştir. Srebrenica, Zvornik, Foça, Gorazde, Visegrad gibi şehirlerde soykırım yapılmıştır. Bosna'nın Hersek tarafında Hırvatlar devlet kurduklarını ilan ederek oradaki insanları katletmeye başlamışlardır. 1995 yılında Dayton antlaşmasıyla biten savaşta 350.000 kişi ölmüş, 65.000 kadına da tecavüz edilmiştir. Yüz binlerce insan göç etmek mecburiyetinde kalarak camiler, köprüler ve birçok tarihi eser yıkılmıştır.²¹

D. ETNİK VE NÜFUS YAPISI

Osmanlı Devleti idaresi sonrasında, 1875 yılında yapılan bir sayımda Bosna Hersek'in nüfusu 1.051.000 olarak tespit edilmiştir. Avusturya-Macaristan Devleti idaresi altında iken yapılan 1895 sayımında nüfusun 1.591.036 ve 1910 sayımında ise 1.898.044 kişiye ulaştığı ve aynı sayımda Müslümanların nüfusunun 612.090 olduğu görülmektedir. Bu da genel nüfusun % 32.24'düne tekabül etmektedir. Aynı sayım bu nüfustan 1.668.587 kişinin ziraat ile geçindiklerini, geri kalanların ise ticaret ve sanayi ile meşgul olduklarını göstermiştir. I. Dünya Savaşı'nı müteakiben (31 Ocak 1921)

²⁰ Amra Dediç Kırbaç, "Boşnakların Türkiye'ye Göçleri", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 36, İstanbul, 2013, ss. 6-7.

²¹ Kırbaç, a.g.e., ss. 7-8.

yapılan sayımda nüfusun 1.889.929 olduğu tespit edilmiştir ki, bu rakam 1910 sayımında elde edilmiş olan neticeden biraz eksiktir.²²

Bosna Hersek'te etnik olarak üç ana grup mevcuttur. Bu gruplar, aynı coğrafyada yıllarca beraber yaşamalarına rağmen mezhep, din ve kültür farklılığı sebebiyle Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Sırlar ve Katolik Hırvatlar olarak birbirlerinden tamamen ayrılmışlardır. Bu arada Yahudi ve diğer unsurlar da azınlık olarak bulunmaktadır. Muhtelif zamanlarda çeşitli kaynaklarda verilen nüfus bilgilerini bir çizelgeyle aşağıya kaydetmeyi uygun gördük:

Bosna'yı 1624'te ziyaret eden Papalık temsilcisi (Visitor) Petros Masarechi'nin verdiği nüfus oranları:

Müslümanlar 900.000 (% 66)

Katolikler 300.000 (% 22)

Ortodokslar 150.000 (% 11)

Bölgeyi 1807-1808 tarihleri arasında gezen Fransız seyyahı Chyamette des Fosses'in verdiği nüfus oranları:

Müslümanlar 600.000 (% 49.18)

Katolikler 120.000 (% 9.83)

Ortodokslar 500.000 (% 40.98)

Fransız bilgini Ami Bove'nin verdiği 1836 tarihli nüfus bilgileri ise şöyledir:

Müslümanlar 700.000 (% 70)

Hıristiyanlar 300.000 (% 30)

Ahmet Cevdet Paşa 1863'teki müfettişliği esnasında Bosna Hersek'in nüfusu hakkında Tezâkir'de şu bilgiyi vermiştir:

Müslümanlar 472.000 (%41.25)

²² *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:7, 1992, s. 4.

Katolikler 184.000(%16.08)

Ortodokslar 488.000(%42.65)

1870 tarihinde Türk makamlarınca yapılmış bulunan istatistik de şöyledir:

Müslümanlar 315.228 (%50.84)

Katolikler 78.383 (% 12.64)

Ortodokslar 226.312 (% 36.50)

Şemseddin Sami, Kâmûsü'l-a'lâm adlı eserinde şu bilgiyi vermektedir:

Müslümanlar 500.000 (% 40)

Katolikler 150.000 (% 12)

Ortodokslar 580.000 (% 46.4)

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ele geçirdikten sonra yaptığı resmî sayım çok önemlidir, çünkü bu sayım ile işgal esnasında şehit düşenler, sürgün edilenler ve hicret edenlerden sonra geriye kalan nüfus miktarı tespit edilmiştir. Buna göre dağılım şöyledir:

Müslümanlar 448.613 (% 38.73)

Katolikler 208.391 (% 18.08)

Ortodokslar 496.485 (% 42.88)

Daha sonra Avusturya'nın çeşitli bölgelerinden Katoliklerin Bosna'ya akını, Müslümanların ise başka diyarlara göç etmesi nedeniyle Müslüman nüfusunun gittikçe azaldığı görülmektedir.

Bölgenin 1895'te yapılan nüfus sayımı ise şöyledir:

Müslümanlar 548.632 (% 34.99)

Katolikler 334.142 (% 21.31)

Ortodokslar 613.246 (% 42.94)

Avusturya'nın bölgeyi ilhak ettikten sonra 1910 senesinde yaptığı sayım neticesi de şöyledir:

Müslümanlar 588.244 (% 32.25)

Katolikler 417.152 (% 22.87)

Ortodokslar 793.264 (% 43.49)

1921 tarihinde Yugoslavya'nın kuruluşundan sonra yapılan nüfus sayımında Bosna Hersek'teki Müslümanların sayısı 612.137 (genel nüfusa oranı %31.12); 1931 senesindeki Müslüman nüfusu ise 716.584 (% 30.92) olarak kaydedilmiştir.²³

1991 Mart ayında yapılan nüfus sayımına göre Bosna-Hersek'in nüfusu 4.5 milyona yaklaşmıştır. Halkın büyük kısmı Sırp-Hırvat (Boşnak) dilini konuşmakta olup kendilerini milliyet olarak Sırp, Hırvat, Müslüman, Yugoslav şeklinde göstermişlerdir. Sayım sonuçlarına göre Bosna Hersek'te, 1.905.000 Müslüman (% 43,7), 1.364.363 Sırp (% 31,3), 752.068 Hırvat (% 17,3), 293.477 Yugoslav (% 5,5) ve 93.685 de diğer unsurlar (% 2,2) bulunmaktadır.²⁴

Bosna Hersek'in son nüfus sayımı 2013 yılında yapılmış, fakat bu sayımın sonuçları ancak üç yıl sonra yani 2016 yılında açıklanabilmiştir. Bunun sebebi, nüfus sayımı üzerine çeşitli siyasi oyunların oynandığı şeklinde gösterilmektedir. Her zaman olmasa da, "tarihte tekerrür ettiği üzere", nüfusu fazla olan tarafın hep güçlü olduğu bilinmektedir. Bu son nüfus sayımına göre Bosna Hersek'te: 1.769.592 Boşnak (% 50.11), 1.086.733 Sırp (% 30.78), 544.780 Hırvat (% 15.43) ve 96.539 (% 2.73) de diğer unsurlar olmak üzere toplam nüfusun sayısı 3.531.159'dur.²⁵

²³ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, a.g.e., ss. 5-6.

²⁴ Djurdjev, a.g.m., s. 297.

²⁵ Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine BHAS, *Popis Stanovništva Domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 Rezultati Popisa*, Sarajevo, Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine, 2016, s. 54.

II. HİRİSTİYANLIĞIN BOSNA'DA YAYILIŞI

Bosna topraklarına Hıristiyanlığın nasıl ve ne zaman geldiğini ele almadan önce, Bosna topraklarına Hıristiyanlık gelene kadar burada yaşayan inançları kısaca ele almak gerekecektir. Bosna'nın, coğrafi konumu nedeniyle çeşitli dinlerin uğrak noktası haline geldiğini daha önce ifade edilmişti. Şimdi sırasıyla İlriler ve Slavların inançları, sonra da Bogomiller ele alınacaktır.

A. HİRİSTİYANLIKTAN ÖNCE BOSNA HERSEK TOPRAKLARINDAKİ ANTİK DİN VE KÜLTÜLERE GENEL BAKIŞ

İlriler'in manevi hayatından bahsetmeden önce, bu konuda var olan bilgilerin arkeolojik incelemelerden elde edilen bilgiler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yani bu bilgiler inançların, ritüellerin ve diğer korunmuş dini uygulamaların maddi izlerinden elde edilen bilgilerdir.

İlriler, Hint-Avrupa halk grubundan geldikleri gibi onların inançları da bu halk grubuyla benzerlik göstermektedir. Bazı inanç esasları ve tanrıları Cermen (Almanya) kabilelerinin inançlarına benzerken bazıları Kelt dini inançlarına benzerlik göstermektedir.²⁶ İlriler'in temel inancı Doğa'ya ve doğa varlıklarına dayanıyordu. Doğa varlıkları, başta insanın kaderi olmak üzere insan hayatının büyük kısmına; avladıkları ava, biçtikleri mahsule ve benzeri birçok alana hükmediyordu. İnançlarında güneş önemli bir yere sahipti. Güneş kültü, en önemli kültleri sayılmaktadır. Güneş kültü, günlük hayatta kullandıkları eşyalarda sık sık görülmektedir. Gamalı haç, tekerlek ve benzeri şekillerin tezgâhlarda, ocaklarda sık sık çizildiğini görmekteyiz. İlriler'in birçok tanrısı vardı ve birçok isme sahipti, bunun nedeni doğa varlıklarını antropomorfik bir yaklaşımla insan şekline dönüştürmeleridir.²⁷

İlriler'in tanrı panteonu birçok tanrıdan oluşuyordu. Günümüzde ise beş tanrının ismi bilinmektedir. Bunlar: Silvan, Diana, Nimfa, Sedat ve Bind Neptün'dür. İlginç olan şu ki bu tanrıların çoğu batı Bosna'da yoğunlaşmıştır. İlriler panteonuna dâhil olan daha birçok tanrının var olduğu bilinmekle beraber şu anda onlar hakkında çok az bilgi

²⁶ Enver İmamović, "Opći Pogled na Antičke Religiju i Kultove na Području BiH-e", *Radovi Knjiga VIII 1974-1975*, Sarajevo, Filozofski Fakultet, 1976, s. 458.

²⁷ Muhamed Filipović, *Historija Bosanske Duhovnosti, Duhovni Život Ilira i Srednjovjekovne Bosne, C. II*, Sarajevo, Svjetlost, 2006, s. 162.

bulunmaktadır. Birçok tanrı, Roma tanrıları ile tanımlanarak onların ismi ile anılmışlardır.²⁸

İlirler'in baş tanrısı Orman tanrısı olup ormanların, çobanların ve hayvan sürülerinin koruyucusu idi. Baş Tanrı'yı kıllı, keçi bacaklı ve boynuzlu bir erkek olarak betimliyordular. Bu Tanrı'yı Silvan olarak adlandırmışlardır. Çünkü bu tanrı o zamanki Roma tanrısı Silvan ile benzer görünüme sahipti ve aynı işleri yürütmekteydi. Ancak Topusko şehrinde bulunan bir taşın üzerinde İlirler'in baş tanrısı Visadus olarak isimlendirilmiş olup eşinin ismi de Thana idi. Silvan kendini doğada çoban kıyafeti ile elinde sopa, yanında da bir köpekle göstermekteydi. Diana, İlirler'in ikinci büyük tanrısı idi. Kadın görünümüne sahip olan Diana, vahşi hayvanların ve vahşi doğanın tanrıçası biliniyordu. Anıt taşlarında sürekli yay, ok, köpek ve geyikle gösteriliyordu.²⁹

Saydığımız tanrılar dışında İlirler, perilere de saygı duyuyorlardı. Onlara göre periler su kaynakları, dağlar, mağaralar ve akarsuların koruyucuları idi. Periler, genç kız görünümüne sahip olup anıt taşlarında Silvan'ın yanında dans ederken gösterilmekteydiler.³⁰

Bosna Hersek'in Roma İmparatorluğu tarafından fethedilmesiyle birlikte Bosna halkı Roma inancından etkilenerek onların bazı tanrılarını benimsemişlerdir. Roma döneminde şehirlerde resmi din hâkimdi ve insanlar devletin tanrılarına tapıyorlardı. Şehirlerde nüfusun çoğunluğunu Romalılar oluşturuyordu. Devlet işlerinde çalışan herkesin devletin tanrılarına saygı duyması gerekiyordu. Roma İmparatorluğu, her büyük yerleşim alanında Mitras ve Jüpiter adına birer tapınak inşa ettirmiştir. Bunun yanında Romalılar din konusunda müsamahakâr davranıyorlardı. Herkes kendi tanrısına tapınmakta serbestti, Roma devleti buna izin veriyordu. Din konusunda Bosna Hersek nüfusu heterojen bir yapıya sahipti. Göçler nedeniyle ülkede Yunanistan, Trakya, Mısır gibi dünyanın değişik yerlerinden insanlar yaşamaktaydılar. Bu nedenle çok çeşitli inançları da görmek mümkündü. Küçük Bosna'da kırka yakın inancın bulunduğunu

²⁸ Enver İmamović, a.g.m., s. 461.

²⁹ Safet Halilović, *Bosna i Hercegovina Od Najstarijih Vremena Do Kraja Drugog Svjetskog Rata*, Sarajevo, Bosanski Kulturni Centar, 1998, s. 34.

³⁰ Halilović, a.g.e., s. 35.

söylemek mümkündür.³¹ Bu din ve inançlar, dördüncü yüzyıla yani Hıristiyanlık dünyada tanınan bir din haline gelip Balkanlarda da yayılana kadar devam etmiştir.

Hıristiyanlık öncesi Slav dinleri ve inançları hakkında yazılı yeterli bilgiye sahip değiliz. XVII yy. sonunda ve XIX yy. başlangıcında yazılmış olan eserler tarihi olaylardan çok fantezi ve kurgusal olaylardan bahsetmişlerdir.³² Slavlar'da Animizm çok yaygın olup doğadaki her şeyle bağlantılıydılar. Ziraat ile uğraştıkları için birçok şeye tanrı vasfını veriyorlardı. Slavlardaki diğer önemli inanç biçimi totemizmdi. Hayvanlara özel bir önem verdikleri için her kabilenin kendine ait kutsal bir hayvanı vardı. Bu hayvanların kendilerini koruduklarına inanıyorlardı, yani bu hayvanlar onların totemiydi, kendilerine uğur getirdiklerine inanıyorlardı. Bunun örnekleri halen bazı hayvan isimlerinden esinlenilerek günümüzde kullanılan soyadlarında görebilmektedir. Geyik, kurt, tilki, ayı ve benzeri manalara gelen soyadlarına yaygın olarak rastlamak mümkündür.³³

Mircea Eliade'a göre Slavlar, tek tanrının varlığına karşı çıkmıyorlar, bu tanrının sadece göksel işlerle ilgilendiğine inanıyorlardı. Bu tanrının dünya işlerini kendisinin yarattığına fakat daha sonra alt düzeydeki tanrılara bıraktığına inanıyorlardı. "Dues otiousus" diye adlandırılan bu tanrı, dünya ile ilişkisini kesip sadece diğer alt düzeydeki tanrılara hükmetmekle meşguldü. Diğer tanrılar hakkındaki bilgiler, en erken XII yy.da kaleme alınmıştır. Slavlar'ın: Perun, Volos, Khors, Dhazbog, Stribog, Simarglu ve Mokoş isimli yedi tanrısından bahsedilmektedir. Halk, bu tanrılara oğullarını ve kızlarını kurban olarak sunmuşlardır.³⁴

İngiliz tarihçisi G.T. Bettina'ya göre Slavlar'ın baş tanrısı Perun veya Perkunos'tu. Perun'u uzun boylu, iri yapılı, siyah saçlı, uzun altın sakallı olarak tarif ediyorlardı. Alev saçan bir arabaya binip bir elinde alev saçan okluk diğer elinde ise alev saçan bir yay vardı. Bahar'ın gelmesiyle birlikte Perun, alev saçan arabasıyla gezintiye çıkar ve iblisleri öldürmeye başlardı. Bu şekilde tasvir edilen tanrı adına, ona tapınmak için rahiplerin yönettiği çok masraflı ayinler yapıldığı bilinmektedir. Yıllık

³¹ Halilović, a.g.e., s. 35.

³² Sergei Aleksandrovich Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, (çev. Rauf Aksungur), İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2006, s. 233.

³³ Tokarev, a.g.e., ss. 234-235.

³⁴ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağına*, (çev. Ali Bertay), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003, s. 36.

vergilerin ve savaşta elde edilen ganimetlerin üçte biri tapınağa bağışlanırdı. Öte yandan, Slav dini rahipleri ve onların yapılanması hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Doğu Slavlarında yani Bosna topraklarının da dâhil olduğu bölgede, yerleşmiş bir rahiplik müessesesinin olmadığı bilinmektedir. Dini ayinler ve ibadetler, toplulukların başı veya ailelerin reisi tarafından icra edilirdi. Meşe ağacı kutsal sayıldığı için kurbanlarını onun altında veya başka bir ağacın altında sunarlardı.³⁵ Bütün bunlardan da anlaşılmaktadır ki düzenli bir tapınakları yoktu. Genel olarak bakacak olursak Slav dini, her ne kadar kökleşmiş bir yapıya sahip olsa ve hatta günümüze kadar izlerini sürdürmüş olsa da diğer Ari ırklarının inançlarından daha az gelişmiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Slavların kutsal veya benzeri bir soyutlamadan, seçkin bir mitolojiden yoksun oluşları onların değerini büyük ölçüde azaltmaktadır.

Bosna'da bulunan eski kültürleri aydınlatmaya çalışırken şunu da unutmamak gerekir: Belirli bir alanda bulunan kültür fenomeni diğer etken ve şartlardan tamamen izole edilmiş olarak var olamaz. Kültürler ve inançlar mutlaka buldukları yere göre şekillenmişlerdir. Ayrıca bu konuda mevcut olan materyaller özel bir karaktere sahip olduklarından konu hakkında kesin bir sonuca ulaşma imkânı vermemektedirler. Her geçen yıl bulunan yeni deliller, var olan görüşleri ve sonuçları değiştirmektedir. Bosna toprakları arkeolojik açıdan çok az araştırıldığı için yeni değerli kanıt ve bulguları beklemek zaman alacaktır.

B. BOSNA TOPRAKLARINDA İLK HİRİSTİYANLAR VE HİRİSTİYANLIĞIN YAYILIŞI

Dalmatya (İlirik) ve Panonya bölgelerinde bulunan Bosna Hersek topraklarındaki ilk Hıristiyanlar hakkında bilgiler oldukça yetersizdir. Bu topraklardaki ilk Hıristiyan izleri hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bilindiği üzere ilk Hıristiyan cemaati ikiye bölünerek, Pavlus önderliğindeki cemaat batıya, Yakub önderliğindeki cemaat ise doğuya yani Antakya'ya yönelerek Hıristiyanlığı yaymaya başlamışlardır. Balkanlardan bir kaç kez geçen Pavlus meşhur misyon seyahatlerini gerçekleştirmiştir. Seyahatleri sırasında Dalmatya'yı (İlirya) da ziyaret ederek İncili burada da anlatmıştır.

³⁵ George Thomas Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul, Say Yayınları, 2005, ss. 536-539.

Bu durum Kutsal Kitap'ta şöyle anlatılmaktadır: “Şöyle ki, ben Yerusolimden başlayıp İliyyaya kadar dolaşarak Mesihin incilini tamamen vazettim.”³⁶

Pavlus M.S. 67. yılında Roma'da hapisteyken Timoteus'a yazdığı ikinci mektupta öğrencisi Titusun Hıristiyanlığı yaymak için Dalmatya'ya gittiğini kaydetmiştir.³⁷ Bu durum Kutsal Kitap'ta şu şekilde geçmektedir: “Çünkü Dimas şimdiki dünyayı sevip beni bıraktı ve Selaniğe gitti; Kriskis Galatyaya, Titus Dalmatyaya gitti.”³⁸ Şinasi Gündüz, Pavlus'la ilgili kitabında onun misyon seyahatlerinden bahsederken “Pavlus'un Yunanistan'ı iki ve Makedonya'yı bir kere ziyaret ettiğini” belirtmektedir. Daha sonra Bosna'da dâhil olmak üzere Balkan yarımadasına Hıristiyanlığın bu iki devletten yayılmış olabileceği tezini ileri sürmektedir.³⁹ Söz konusu delillere dayanarak Bosna'daki ilk Hıristiyanların havariler zamanında geldikleri söylenebilir.

Arkeolojik araştırmalara göre ise, Bosna topraklarında Hıristiyanlığın ilk izleri III. yüzyıla aittir. Bugünkü Bosna Hersek sınırları içinde bulunan ve o zamanki adı Solun olan şehirde Hıristiyanlara ait kilise kalıntıları bulunmuştur. Kuzey ve güney Dalmatya ve Panonya'dan gelen Hıristiyanlar burada cemaatlerini ve piskoposluklarını kurup Hıristiyanlığı yaymaya başlamışlardır.⁴⁰ Bazilika şeklindeki kiliselerinin yapımı M.S. 313 yılında Roma İmparatoru Konstantin, Hıristiyanlığı din olarak kabul ettiğinde başlamıştır. Bilindiği üzere, Hıristiyanlık din olarak tanınana kadar Hıristiyanlara çok büyük zulüm ve işkenceler yapılmış; Romalıların inanç ve tanrıları zorla dayatılmaya çalışılmıştır. 380 yılında Roma İmparatoru Theodosius, Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak ilan edip ardından 395 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye bölündüğünde Bosna toprakları, Batı İmparatorluğu hâkimiyeti altında Batıdan gelen misyoner faaliyetlerinin etkisinde kalmıştır.⁴¹

³⁶ Romalılara 15:19

³⁷ *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Katolička Tiskovna Agencija Biskupske Koneferencije Bosne i Hercegovine, 2002, s. 2.

³⁸ Timoteusa İkinci 4:10

³⁹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara, Ankara Okul Yayınları, 2001, s. 71.

⁴⁰ Halilović, a.g.e., s. 36.

⁴¹ İfet Mustafić v.d., *Religije u Bosni i Hercegovini Monografija Vjerskih Zajednica i Crkava*, Sarajevo, Međureligijsko vijeće u Bosni i Hercegovini, 2012, s. 120.

III. ve VII asırlar arasındaki Hıristiyanlık erken dönem Hıristiyanlığı olarak adlandırılmaktadır. Bosna Hersek'te bu döneme ait yetmiş yakın kilise kalıntısı bulunmuştur. Bunlar Bugojno, Šipovo, Konjic, Mostar şehirlerinde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. İlk piskoposlukların 555-565 yılları arasında Sarsenatrum, Martarij ve Dirna nehrinin sol kıyılarında Delmini'de kurulduğu kabul edilmektedir.⁴²

582 yılında Avarlar, Panonya ve Dalmatya'yı fethettiklerinde orada bulunan Hristiyan halkı göçe zorlamışlardır. Saldırıya uğrayan Hıristiyan halk Adriyatik denizinin kıyılarına göç ederek oraya yerleşmiştir. Daha sonra 612 yılında Avarlar Adriyatik denizi kıyılarına inerek birçok şehri ele geçirip tahrip etmişlerdir. Onlarca eski kilise ve bazilika yıkılmıştır. Nihayet 624 yılında Avarlar, Konstantinopolis güçleri tarafından mağlup edilince refah ve barış dönemi başlamıştır. Avarlar, işte bundan sonra kaderlerine boyun eğip buldukları yerin adetlerini ve dinlerini kabul ederek yerleşik düzene uyum sağlamışlardır. 620'li yıllarında Avarlarla birlikte Slav kabileleri de gelmeye başlamıştır. Bu noktada tarih sahnesine Hırvatlar ve Sırlar olmak üzere iki yeni kabile çıkararak Balkan yarımadasına yerleşmişlerdir.⁴³

Bizans İmparatoru ve tarihçisi Porphyrogenetos'a göre Hırvatlar, Avarlara karşı savaşmak için dönemin Roma İmparatoru tarafından görevlendirilmişlerdi. Sırlar ise görevli olmasalar da Hırvatlarla birlikte buldukları için aynı dönemde Balkanlara gelmişlerdir.⁴⁴ Hırvat tarihçilerine göre Hırvatlar'ın Hıristiyanlaşması 641 yılında başlamıştır. Dalmatyalı Papa İvan IV.'ün elçisi Dalmatya ve İstra'ya gelerek esir olan Hıristiyanları azat etmek istemiştir. Burada kilise de inşa ettiren Papa'nın elçisi Hırvatları Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁵ Ayrıca Noel Malcom'a göre Hırvatlar, IX. yüzyıla geldiklerinde Hıristiyanlığa geçmişlerdir. Bosna dağlık bir bölge olduğu için Hıristiyanlığın yayılmasını yavaşlatmıştır. Bu nedenle yeni dine en son en ücra ve kıyı kesimlerde yaşayanlar geçmişlerdir. IX. yüzyılın sonlarında ve X. yüzyılın

⁴² Mustafić v.d., a.g.e., s. 123.

⁴³ Mustafić v.d., a.g.e., s. 124.

⁴⁴ Malcolm, a.g.e., s. 37.

⁴⁵ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na Hrvatskom Prostoru*, Zagreb, Kršćanska Sadašnjost, 1996, ss. 44-45.

başlarında başlayan Hıristiyanlaştırma faaliyetleri muhtemelen kıyı kısımlardan başlayarak bu bölgeye ulaşmıştır.⁴⁶

Yunanistan'ın Solun şehrinden gelen Hıristiyan misyonerleri Kirilos ve Metodios, İncil ve diğer dini metinlerini Slav diline tercüme ederek bu topraklarda misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır. Kutsal metinlerin Slav diline tercüme edilmesi ile birlikte bu bölgedeki kiliselerde Slav dili kullanılmaya ve âyinler artık Slav dilinde yapılmaya başlamıştır. Bunun üzerine Papa İvan X. Split, Başpiskoposuna mektup yazarak Slav dili yerine Latin dilini kullanmalarını emretmiştir. Ayrıca Hırvat kralı Tomislav ve Hum Prensi Mihail'den Latin dilini öğrenmek için gençlere imkân sağlamalarını istemiştir. Bütün bu gelişmeler Bosna'da ayrı bir piskoposluğun kurulmasının nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.⁴⁷

Bosna Piskoposluğu'nun 860 yılında kurulduğuna dair bazı kanıtlar olsa da, şüphesiz ki bölgede kurulan en eski piskoposluk Trebinje-markansko Piskoposluğudur. Saraybosna'da bulunan Bosna Piskoposluğu'nun tarihteki varlığını ilk defa kanıtlayan en eski belge, meşru Papa'ya karşı çıkan Papa Klement III'nün Saraybosna'ya göndermiş olduğu tüzüktür. Tüzükte var olan Bosna Piskoposluğunun, Bavyera Metropolitliğine dâhil edildiği yazıyordu. Bu durum Bosna Ortaçağ devleti kurulana kadar böyle devam etmiştir.⁴⁸

C. ORTA ÇAĞ BOSNA DEVLETİNDE HİRİSTİYANLIK

Orta çağ Bosna devleti karışık bir yapıya sahipti. Bir tarafta Bogomilizm hareketi yayılmaya başlarken diğer tarafta batıdan onu bastırmaya çalışan Katolik Kilisesi vardı. Hıristiyanlık doğu ve batı olarak bölününce Bosna bunların arasında kalarak bir din savaşları arenasına dönüştü. Bölgesel şartlar ve Bosna'nın coğrafi durumu, yani dağlık bir bölge olması Hıristiyanlığın tam yayılmasına izin vermemiştir. Aksine Bogomilizm hareketi bu şartlar altında rahatça faaliyet gösterebilmiştir. Batıya daha yakın olan Bosna, Osmanlı'nın gelmesine kadar Ortodoks kilisesine nazaran

⁴⁶ Malcolm, a.g.e., s. 39.

⁴⁷ Mustafić v.d., a.g.e., s. 126.

⁴⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 126; Krunoslav Draganović, *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini Nekad i Danas*, Zagreb, Tisak Nadbiskupske Tiskare Zagreb, 1934, s. 6.

Katolik kilisesinin etkisi altında kalmıştır. Ortodoks kilisesi daha sonra sahneye çıkarak Bosna'da yayılmaya başlamıştır.

1180 yılından 1204 yılına kadar Bosna Ban'ı Kulin'in Bosna'yı tamamen fethetmesiyle birlikte Hırvatistan'da bulunan Dubrovnik'le diplomatik ilişkilerini geliştirmiştir. Bu sırada Bosna Piskoposluğu Dubrovnik Metropolitiğine bağlanarak, Bosna Piskoposu Dubrovnik'ten gönderilmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde heretik gruplar Bosna'ya gelmeye başlamış ve öğretilerini Bosna'da yaymaya başlamışlardır. Kendilerine "Bosanski Krstjani" (Bosnalı Kristiyanlar) yani Bosnalı Hıristiyanlar adını vermişlerdir.⁴⁹ Bu yüzden Bosna yöneticileri bu heretikleri koruyup kendi himayeleri altına aldıkları suçlamaları ile karşı karşıya kalmışlardır.

Roma, Bosna sapkınlığı hakkında haberler aldıktan sonra Bosnalı Katolikleri, Bosna'nın siyasi komşularını ve Macarları alarma geçirmiş; Bosna üzerinde siyasi ve dini baskılar başlatmıştır. Ban Kulin, diplomatik kanallar yoluyla bu baskılara direnmiştir. Bosna'daki durumu incelemek için Papa'nın bir elçi göndermesi önerisinde bulunmuştur. Roma bu öneriyi kabul etmiş ve Bosna'ya Papa'nın elçisi İvan de Casamaris gönderilmiştir. Papa'nın temsilcisi Bosna Hristiyanları ile günümüzdeki Zenica'da bulunan Bilino Polje'de buluşmuştur. 1203 yılında Bilino Polje'de Bosna Hristiyanları, kendi ifadeleri ile "Kristiyanlar" bu toplantıda tutumlarını yenileme vadinde buldukları bir bildiri imzalayarak, Roma'nın tam üstünlüğünü tanımışlardır. "Abjuracija" adını verdikleri bildiriyle, Katolik rahipleri manastırlarına kabul etmeyi, mihrap ve haçları ibadet yerlerine geri koymayı, günah çıkarma ve kefarete uygulamalarını resmen benimsemeyi, yortu ve perhiz günleri için Roma takvimini kullanmayı, yılda en az yedi defa Aşai Rabbani ayinlerine katılmayı, manastırlarına kadınları ve erkekleri ayrı ayrı kabul etmeyi ve sapkınlara yer sağlamamayı taahhüt etmişlerdir.⁵⁰

Bu taahhütle birlikte meselenin nihai olarak çözüldüğü sanılmıştı ancak her şey daha yeni başlıyordu. Bosna 13. yy. başlarında tekrar sapkınlıkla suçlanıyordu. Dönemin Papası Gregorius IX, Bosna Piskoposu'nun soruşturulmasını emretti. Bosna Piskoposluğuna getirilecek yeni rahibin Latince bilmesi ve Latince olarak ayinleri

⁴⁹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 128.

⁵⁰ Snježana Vasilj v.d., *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, HKD Napredak, 1997, s. 40.

yönetebilecek kapasitede olmasını şart koştu. Bu olaylar yaşanırken Macar-Hırvat kralı Andrija, II Bosna'yı en büyük oğlu olan Kolman'a hediye etti ve Bosna Piskoposluğu'nun başına Ponsa adlı Macar Papazı getirdi. Kendisi Kral Bella'nın 1244 yılında yazılan tüzükte isimi geçen St. Peter katedralini inşa ettirdi. Kolman, Bosna'da güçlenmeye başlayan sapık inançları temizlemek amacıyla haçlı seferleri düzenledi. Bosna'dan çekilen Macar Kralı bugünkü Sırbistan'da bulunan Đakovo yakınlarında büyük bir toprak parçasını Bosna Piskoposuna vererek, oradan Bosna Piskoposluğu'nu yönetmesini istedi. Bosna Piskoposu Đakovo'da, Bosna'da Papa vekilliğinin kurulmasına kadar kalmıştır.⁵¹

XIII. yüzyıl başında ve XIV. yüzyıl sonunda Avusturya-Macaristan topraklarında hanedan değişimi gerçekleşmiştir. Bosna da bundan etkilenerek hanedan değişikliğine maruz kalınca, Bosna'nın başına Kotromanić ailesi getirilmiştir. Kotromanić hanedanıyla birlikte Bosna'nın siyasi sınırları ve bunula birlikte piskoposluk sınırları da değişmiştir. Kotromanić hanedanının yükselişi ile Bosna'da Katolik Kilisesi de güçlenecektir. Bogomil fenomeni nedeniyle Bosna'ya Dominik taraftarları⁵² gelmeye başlamıştır. Papa'ya, Bosna'da birçok kişiye Bogomil hastalığı bulaşmış olduğunu rapor ederek, bu hastalıktan kurtulmak için acilen Bosna dilini bilen bir kaç adam istediklerini bildirmişlerdir. Papa bu istekleri duyduktan sonra sapkınlara karşı araştırma faaliyetlerini yürütebilmek için insanlarla ilişkilerde iyi, bilgili ve yetenekli iki Fransisken⁵³ papazı Bosna'ya göndermiştir. Bosna ve Hersek'in diğer bölgelerine de Fransiskenler Dominikenleri yavaş yavaş kaydırarak, 1337 yılında onları Bosna'dan tamamen göndermişlerdir. Çok kısa bir süre sonra 1340 yılında ilk Bosna Vikariyat'ını kurmuşlar ki bu 1517 yılında Bosna Provinsiyonu ismini almıştır. Fransiskenler Bosna'nın bütün bölgelerine yayılmış olup, çeşitli dönemlerde değişik yerlerde 43 kadar da Fransisken manastırı kurmuşlardır. Dominikenler Bosna'ya on beşinci yüzyılın ortasında tekrar gelip misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaya çalışmışlarsa da bu konuda pek başarılı olamamışlardır. Tarihçiler, arkeolojik kazılara

⁵¹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 128.

⁵² Dominikan Tarikatı, Aziz Dominik Tarafından 1216 yılında kurulmuş olan bir Hıristiyan tarikatı. Yoksulluk ve fakirliğin ferdi olmaktan çok toplum halinde yaşanmasını savunurlar. Kendilerini vaaz ve dini çalışmalara adanmışlar. Bir dönem Dominik tarikatı Avrupa'da hızlı bir yayılma kaydetmiştir., Cilacı, a.g.e., s.100.

⁵³ 1209'da İtalyan din bilgini St. Francesco d'Assisi'nin kurduğu tarikat mensupları. Bellerine ip kuşandıkları için Fransa'da bunlara ihtilalden önce Cordeliersa (ipliler) denilmiştir. Dilenci ve vaiz olmaları tarikatın en belirgin özelliğidir., Cilacı, a.g.e., s. 129.

ve tarihi kayıtlara dayanarak, Osmanlı fethinden önce Bosna Hersek topraklarında 463 kilisenin var olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁴

III. BOGOMİLİZM VE BOSNA KİLİSESİ

Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Hıristiyanlık tarihi süreç içerisinde birçok bölünme ve mezhepleşmeye maruz kalmıştır. Bu mezheplerden bir tanesi de Balkanlar'da X. yüzyılda görülmeye başlayan düalist heretik bir dini akım olan Bogomilizm idi. Bosna'da derin izler bırakan Bogomillere çalışmanın bu kısmında yer vermeyi uygun gördük. Bu münasebetle, Bosna Hersek Bogomillerinin dini fikirleri ve Bosna Kilisesi (Crkva Bosanska) adı verilen teşkilatları ve tarihleri ele alınacaktır. Daha önceki çalışmalarda Bogomillik, bazı istisnalar olsa da, Hırvat ve Sırp yazarlar tarafından tarafsızca incelenmemiştir. Bunun dini ve siyasi olmak üzere iki sebebinin olabileceğini söylemek mümkündür. Her şeyden önce Hırvat ve Sırp yazarlar, Bogomiller diye bir dini akımın bu topraklarda var olmadıkları, Bosna topraklarında yaşayan halkın Katolik ve Ortodoks oldukları gibi asılsız ve mesnetsiz iddialar ortaya koymaya çalışmışlardır. Yine Hırvat ve Sırp araştırmacılar apaçık bir olguyu, yani Boşnakların İslam dinine giren atalarının temelsiz iddialarla, onları daha önce Katolik ve Ortodoks olarak göstermeye çalışmışlardır. Resmi kilise ise Bogomilliği kendisine tehdit olarak gördüğü için onu aforoz edip heretik saymıştır. Bogomillik Avrupa'nın diğer ülkelerine yayılınca: Kudugeriler, Babunlar, Torbacılar, Pavlusçular, Katarlar, Albigenler, Patarenler gibi farklı isimler almışlardır. Bogomiller resmi Kilise'nin otoritesini kabul etmeyip sakramentleri reddettikleri gibi haç ve ikonalara da karşı olduklarını ilan etmişlerdir. Birçok araştırmacı onları İslam'a yakın bir mezhep olarak görmüş, bunun kanıtı olarak da İslam'a toplu halde geçmelerini göstermişlerdir.

A. BOGOMİLİZMİN ORTAYA ÇIKMASI

Bogomilizm onuncu yüzyılda Bulgaristan'da ortaya çıkmıştır. Bulgaristan bulunduğu konum itibarıyla doğu ve batının kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkan yarımadasının göbeğinde bulunduğu için tüccarların uğrak noktası olmuş ve çeşitli kültürlerle ve inanç hareketlerine ev sahipliği

⁵⁴ Vasilj v.d., a.g.e., ss. 46-55.

yapmıştır. Bu inanç ve kültürel çeşitlilik bazen çatışmalara neden olmuştur. Ülkeyi çatışmalardan kurtarmak için dönemin hükümdarı Boris, 864 yılında Ortodoks Hristiyanlığı ülkenin resmi dini olarak ilan etmiştir.⁵⁵ Sorunun çözüldüğü düşünülse de ortaya çıkan yeni dini hareketlerle durum daha da kötüleşmiştir. Tam bu yıllarda, yani Bulgar Çarı Peter zamanında (927- 969) Bogomilizm ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Hareketin kurucusu Bogomil (Tanrı tarafından sevilen) adıyla tanınan Ortodoks bir papazdır.⁵⁷

Sırp kaynaklarında Bogomil Dini, Maniheizm'e dayandırılmaktadır. VII. yüzyılda yeni Maniheizm veya Pavlusçuluk adıyla Ermenistan'da ortaya çıktığını iddia etmişlerdir. Bu inanç Ermenistan'da öyle hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır ki Bizans yöneticileri bu dine uyanlara karşı kanlı takipler başlatmışlar ve bu takipler onları bugünkü Trakya'ya sürünceye kadar devam etmiştir. Buradan da Bogomiller adı altında bütün Balkan Yarımadası'na yayılmışlardır.⁵⁸ O günlerde Bizans İmparatorluğu ve Bulgaristan'daki sosyal ve ekonomik durumun birbirine benzemesi, Bogomilizm hareketinin İmparatorluğun her tarafına yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Bogomiller, kendilerini yöneten yabancı güçlere karşı insanları kışkırtmakta etkili olmuşlar ve zamanla inanç ve hareketlerini Bizans İmparatorluğu'nun dışına taşı(r)mışlardır. Sosyal düzenin ve feodal sistemin iki hamisi olan Kilise ve Devlet'in aleyhine öne sürdükleri düşünceler, Bogomilleri halk nezdinde geniş bir popülariteye kavuşturmuştur.⁵⁹ Bizans Devletinin aleyhine sürdükleri düşüncelerinden dolayı o günlerde toplanan konsillerde heretik olarak ilan edilmişler ve zaman zaman kendilerine karşı kanunlar da çıkartılmıştır.

B. BOGOMİLİZM'İN BOSNA TOPRAKLARINDA YAYILMASI

Bogomiller ve onları destekleyenler, maruz kaldıkları birtakım zorluklara rağmen ayakta kalabilmişler, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Sırbistan üzerinden Batıya doğru yayılmışlardır. Bogomiller Balkan Yarımadası'nın Batı kesimlerinde özellikle Bosna Hersek ve Dalmatya'da kendilerine çok elverişli topraklar bulmuşlardır.

⁵⁵ Franjo Rački, *Bogomili i Patareni*, Zagreb, Golden Marketing-Tehnička knjiga, 2003, s. 38.

⁵⁶ Kadir Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, 2.B., İstanbul, Emre Yayınları, 2005, s. 123.

⁵⁷ Lütfi El-Mi'veş, "Bogomiller, Hristiyanlar ve Bosna" (çev. Kadir Albayrak), *Tezkire, der.* Ankara, Tezkire Yayınları, 2004, s. 183.

⁵⁸ Živ. M. Marinković, Jevrem Igumanović, *Istorija Opšte Hrišćanske I Srpske Pravoslavne Crkve*, Beograd, Knjižara. V.N. Rajković, 1935, s. 56.

⁵⁹ El-Mi'veş, a.g.m., s. 184.

Bosna'daki Bogomil hareketi, Orta çağ Sırp ve Bulgar Bogomil hareketinden farklı idi. Bosna'daki bu hareketin tarihi ve gelişim seyri farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, Bogomillik burada yerel derebeylerin koruması ve yardımı altında bağımsız bir Bosna Kilisesi oluşturmayı başarmıştır. Bu kilise Bosna aristokrasinin merkezi otoriteden kurtulma mücadelesinden daha çok bağımsızlık kazanma düşüncesi ve ülkeyi dış düşmanlardan koruma gayretine yansımıştır. Bulgaristan, Sırbistan ve Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde bulunan bölgelerdeki kötü ekonomik ve sosyal şartlar bu gibi hareketlerin gelişmesi için uygun bir zemin oluşturmuştur. Toplumun ve hatta kilisenin de içinde bulunduğu feodal yapının yaygınlaşması, insanlar arasında bir kızgınlık ve öfke dalgası meydana getirmiştir. Bu alandaki mücadele esasen kökü Ortaçağa kadar uzanan Katolik Kilisesi'ne karşı bir mücadeleydi. Ban Kulin ve Ban Tomislav döneminde, yani XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın başında, Bosna Kilisesi, Bosna ve yakın çevresinde resmî kilise haline gelmiştir.⁶⁰ Bogomil doktrini gereğince Bogomiller Bosna'da ne selefleri gibi mal mülk edinmişler ne de kilisenin yaptığı gibi halktan vergi toplamışlardır.

Sırp ve Hırvat araştırmacıları Bosna'daki Bogomiller hakkında üç teori sunmaktadırlar. Birinci teori, Bosna Kilisesini heretik (sapık) ve Bogomil olarak kabul eder; ikincisi, Bosna Kilisesi'ni Ortodoks kilisesi ile özdeşleştirir; üçüncüsü ise, Bosna Kilisesini başından beri Katolik sayar. Bu teorilerin ilki, Hırvat bilim adamı Franjo Rački tarafından ileri sürülmüştür. Rački, Latin belgelerine dayanarak Bosna Kilisesi'nin gerçekten de sapık, Bogomil ve düalist olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nitekim bu hususu başka birçok belge ile Hırvat, Sırp, Boşnak ve Bulgar bilim adamları da kanıtlamaya çalışmışlardır.⁶¹

Bogomiller kendilerini havarilerin mirasçıları olarak gördükleri için kendilerine sadece Hıristiyan diyorlardı, yani kendilerini Latince "christianus" veya Boşnakça "krstjani" olarak isimlendiriyorlardı. Bunun kanıtı da Bosna dışına çıkmış olan ilk belgede geçmektedir. Söz konusu belgeye göre, Bosna'da yaşayan Katolik temsilcileri tarafından Papa'ya gönderilen mektupta Bogomillerin sapkınlığından şikâyet edilmiş ve müdahale edilmesi istenmiştir. 1203 yılında Papa, Bosna'ya bir elçisini göndermiştir.

⁶⁰ Albayarak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, a.g.e., s. 165.

⁶¹ Tayyib Okiç, "Neşredilmemiş Bazı Türk Kaynaklarına Göre Bosna Hıristiyanları (Bogomiller)", (çev. Salih Akdemir, Recep Duran), *İslami Araştırmalar*, C.VI, S.4, Ankara, Tek-Dav, 1992, s. 235.

Bu elçinin görevi o dönemdeki Bosna hükümdarı olan Ban Kulin'nin savunduğu gibi, ülkesindeki insanların sapkın değil aksine Katolik olup olmadıklarını araştırmaktı.

Bu araştırma sonucunda, Bosnalı Bogomil din adamları aynı yılın Nisan ayında, bugünkü Zenica'da bulunan Bilino Polje'de toplanmışlar ve bu toplantıda yenileme vadinde buldukları bir bildiri imzalayarak, Roma'nın tam üstünlüğü tanımışlardır.⁶² Daha önce de bahsedildiği üzere, "Abjuracija" adını verdikleri bildiriyle, Katolik rahipleri manastırlarına kabul etmeyi, mihrap ve haçları ibadet yerlerine geri koymayı, günah çıkarma ve kefaret uygulamalarını resmen benimsemeyi, yortu ve perhiz günleri için Roma takvimini kullanmayı, yılda en az yedi defa Aşa-i Rabbani ayinlerine katılmayı, manastırlarına kadınları ve erkekleri ayrı ayrı kabul etmeyi ve sapkınlara yer sağlamamayı taahhüt etmişlerdir. Ayrıca "christianus" adını yalnızca kendilerine mal etmemeye, bunun yerine kendilerini "din kardeşleri" (fratres) olarak adlandırmaya söz vermişlerdir.⁶³

Bu bildiriye en çok dikkat çeken konu heretik (sapkınlık) konusu olmuştur, yani Roma kilisesi Bogomilleri kesin olarak sapkın görmüş ve onları sapkınlıktan vazgeçmeye davet etmiştir. Bosna hükümdarı Ban Kulin'in bildiriye kabul etmesi, stratejik planın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Kulin, bildiriye kabul ederek Roma baskısını azaltmış ve inançlarını daha rahat yaşamalarını sağlamıştır. Bildiriye geçen maddeler yerine getirilmeden, eski düzene göre sistemin işlemesine devam edilmiştir. Bu dönemden sonra Bogomilizm Bosna'da altın çağını yaşamış ve bazı Banlar tarafından Bosna'nın resmi dini olarak kabul edilmiş, hatta bazı tarihçilere göre Bosna Avrupa'nın heretik merkezi olmuştur. Bu arada birçok kişi de Bosna'ya gelerek inançlarını öğrenmeye çalışmışlardır.

Ancak Papa, bunların kilise yapmalarına ve dinlerini yaymalarına karşıydı. Onun için Bosna ve Bosna'ya komşu olan hükümdarlardan bunları sıkıştırıp onlara baskı uygulamalarını istemiştir. Papa Honorius, Macaristan Kralı olan Ladislav'dan, bu dini ve bu dine ait olan her şeyi hiçbir izi kalmayacak şekilde yok etmesini istemiştir. Hatta bu dine bağlı olanları veya her hangi bir ilişkisi bulunanları Bosna'dan çıkartmasını, sürgüne göndermesini emretmiştir. Macaristan Kralı Ladislav, 1219-1220 yılında

⁶² Malcolm, a.g.e., s. 73.

⁶³ Malcolm, a.g.e., s. 74.

Sibislav adındaki bir komutanı orduyla beraber Bosna'nın üzerine göndermiştir. Ordu Bosna'ya geldiğinde kimse onlara karşı çıkmamış, hiç savaşmadan, hiç zorlanmadan bu bölgeyi almışlar ve Bogomilizmi yok etmeye çalışmışlardır. Daha sonra iktidara gelen Kral Ninoslav ve Ivan Kotromanic-Tvrtko, Bogomileri yok etmeye çalışmış, sürgüne göndermiş ve büyük bir kısmına da Katolik inancını kabul ettirmiştir.⁶⁴

Bosna Bogomilleri daha önce Macarlar ve Sırlar gibi çeşitli devletler tarafından baskı ve zulümlere maruz bırakılmışlardır. Ancak Bosna tarihi içerisinde ilk defa Bogomiller, yabancılardan değil de kendi kralları tarafından böylesine bir baskı görünce doğal olarak kendilerine özgürlük ve emniyet garanti eden Osmanlılar'dan yana tavır takınmışlardır.

Osmanlı Devleti, Bosna Bogomillerine çok yabancı değildi. Çünkü 1386'dan itibaren Osmanlılar Bosna topraklarını yavaş yavaş fethetmeye başlamışlardı. Nihayet 1463'te Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı bütünüyle Osmanlı topraklarına katmıştır. Bosna'nın kırsal kesiminde yaşayan Bogomiller, Osmanlı egemenliğine girmeyi büyük bir sevinçle karşılamışlardır.⁶⁵ Fatih, Bosna kalesi Jajce'yi fethedince, kaynaklara göre yaklaşık 36.000 Bogomil ailesi, Jajce'ye Fatih'in ayağına gelerek saygı gösterisinde bulunmuş ve topluca İslam'ı kabul etmişlerdir. Bu durum karşısında Fatih'in "Bu (Bosna) kötü bir millet değildir. İslam'ı seçtiğiniz için ne derseniz dileyin benden!" demiş ve daha sonra yüksek mevkiler için yetiştirilmek üzere bu ülkeden erkeklerin devşirilmesini emretmiştir.⁶⁶

Görüldüğü üzere Bosna fethedildikten sonra Bogomiller'in büyük bir kısmı İslam dinini seçmiş ve rahata kavuşmuşlardır. İslam'ı seçmeyenler de Osmanlıların gelmesiyle birlikte yüzyıllar sonra rahat bir nefes almış, huzur içinde yaşamaya devam etmiş ve hiçbir zorlama olmadan kendi dinleri üzere yaşamaya devam etmiş veya daha sonra kendiliklerinden İslam'ı seçmişlerdir.

⁶⁴ Salih Sidki Hadžiosmanović, *Povijest Bosne*, (çev. Abdullah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak, Salih Trako), Sarajevo, El-Kalem, 1999, s. 13.

⁶⁵ Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, a.g.e., s. 202.

⁶⁶ Mehmed Handžić, *İslamizacija Bosne*, Sarajevo, İslamska Dioničarska Štamparija, 1940, ss. 20-21

C. BOGOMİLLERİN İNANÇ SİSTEMLERİ

Bogomilizm, resmi Kilise'nin bazı dogmalarını reddeden, onun yerine âlemin aslı ve insanın tabiatı ile ilgili düalist yorumları kabul eden bir mezheptir. Aynı zamanda Kilise'ye, siyasal ve ekonomik düzene, zenginlerin nüfuzuna ve seçkinlerin sömürgeci yönetimlerine karşı olan bir akımdır.⁶⁷ Bogomiller, Hıristiyanlıktan çıkıp ana gövdeden ayrılmış ve ana gövdeden ayrılarak temelde farklılık oluşturmuştur. Bilindiği gibi Hıristiyanlık, Tanrı'nın değişik tezahürleri olarak izah edilen Baba, Oğul ve Kutsal Ruh şeklinde üçlü bir Tanrı inancına sahiptir.⁶⁸ Bogomillerin düalist bir inanca sahip olmaları, onları Hıristiyanlıktan ayıran ve heretik akım olmalarını sağlayan başlıca özelliktir. Ancak, düalist inanç Bogomilizmle birlikte ortaya çıkmış değildir. Düalist inancı Pavlusçular'da ve Maniheizm'de de görmek mümkündür.⁶⁹ Bu nedenle Bogomilizm'in Pavlusçuluk'tan ve Maniheizm'den etkilenmiş olması muhtemel görülmektedir.

Bogomilizm düşüncesine göre tanrı iyiliği, şeytan ise kötülüğü temsil etmektedir. Bogomillere göre bu dünyada var olan her şey, kötünün yani şeytanın istemesiyle olmuştur. Bütün gördüklerimiz; güneş, yıldızlar, insanlar, kiliseler ve haçın kötü olarak gördükleri şeytana ait olduğuna inanmışlardır. Yeryüzünde hareket eden, ruhu olan veya olmayan her şeyi kötülüğün meydana getirdiği şeyler olarak kabul etmişlerdir.⁷⁰ Buna şeytanın, Matta İncil'inde geçen şu sözünü delil olarak göstermişlerdir: *"Ve iblis ona dedi. Eğer yere kapanıp bana tapınırsan, bütün bu şeyleri sana veririm"*.⁷¹

Tanrı ve varlığının mahiyeti irfanla anlaşılabilir. Bu irfan ilham yoluyla kalbe gelen, umumiyetle aklı bilgidен üstün olan ve bir değer taşıyan irfandır. Bogomillere göre insanın da: Tanrı hakikati olan ruh ve karanlık yönü olan beden olmak üzere iki yönü vardır. Maddi yani bedeni olan her şey kötülükle kaplanmış olup ruhla yani maneviyatla çatışır. Ruhun maddi olan her şeyden kurtulması ve Tanrı ile birleşmesi hayatın nihai amacıdır. Hayat yolundaki manevi yükseliş, hayattaki nihai ahlakı ve nihai

⁶⁷ El- Mi'veş, a.g.m. s.187.

⁶⁸ Abdurahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan, *Dinler Tarihi*, Ankara, Berkin Yayınevi, 2010, s. 367.

⁶⁹ Küçük, Tümer, Alparslan, a.g.e., s. 133.

⁷⁰ Albayrak, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, a.g.e. s. 184.

⁷¹ Matta 4:9

hedefi temsil etmektedir.⁷² İslam tasavvufuna benzerlik gösteren bu esas, aynı olmamasına rağmen, temelde benzer yönler taşımaktadır. Bu nedenle bu anlayışın, Boşnakların İslam'ı benimsemesinde ve onu diğer milletlerden daha hızlı bir şekilde kabul etmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Bogomiller Âdem ile Havva'nın günahının kuşaktan kuşağa geçtiği anlayışını reddetmişler ve bu sebeple kilisede yapılan ayinlere katılmamışlardır. Bogomillere göre inzivaya çekilip Tanrı'ya yönelmek ve yalvarmak ibadetin en yüksek derecesidir. Maddeden yani kötülükten temizlenmekle insan Tanrı'ya yaklaşır. Son ödül olarak onu görür, onunla birleşir.⁷³

Boşnak yazar Salih Jalimam, Bogomiller hakkında yapmış olduğu araştırmasında onların şu inanışlarından bahsetmektedir; Bogomil inancına göre Mesih İsa'nın cesedi yoktu, sadece görünürde vardı, bu yüzden acı çekmediği ve ölmediği gibi göğe de yükselmemiştir. Bogomiller, Eski Ahit'te Mezmurlar Kitabı dışındaki bütün kitapları reddedip Mesih İsa dışındaki diğer peygamberlere inanmazlar. Kendilerini havarilerin mirasçıları olarak görürler ve Mesih İsa'nın tek hak Kilisesi olduklarını söylerler. Bogomiller bütün sakramentleri reddedip su ile yapılan vaftizi de inkâr etmektedirler. Onlara göre vaftiz susuz yapılır. Aynı zamanda bu dünyada yaşamamızın sebebi kadınlardır. Âdem'in yasak ağacı kadınıdır; Havva'dır, yani Âdem bedenlen kendi hanımını tanımış ve Cennetten çıkarılmıştır. Günahların büyük veya küçüğünün olmadığına, günahların hepsinin büyük olduğuna inanmaktadırlar. Şeytan göğe yükselerek bütün melekleri saptırmıştır. Daha sonra melekler dünyaya gelerek insan bedenine hapsedilmişlerdir. Ayrıca insanları gökten düşen şeytanlar olarak görmüşlerdir, dünyaya itaat etmek için gelmişler ve tekrar göğe gönderileceklerdir. Ceza verenlere karşı çıkıp her türlü bedenî ve ruhî cezayı yasaklamışlardır. Herhangi bir canlıyı öldürmek caiz değildir. Hayvanları öldürüp onların etini yemek de caiz değildir. Bogomiller genellikle vejetaryen yaşam şeklini benimseyip, hayvan eti yiyen kimsenin kurtuluşa ulaşamayacağına inanmışlardır.⁷⁴

⁷² Altan Çetin, Galip Çağ, "Bosna'nın Osmanlı idaresine geçişinde Bogomillîğin etkisi", *Tarih Okulu*, S. 9, İzmir, 2011, s. 22.

⁷³ Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2013, s. 43.

⁷⁴ Salih Jalimam, *Historija Bosanskih Bogumila*, Tuzla, İpp Hamidović, 1999, ss. 225-227.

Bogomillerin en ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Dini gerçek anlamda kabul etmek, din adamlarının varlığına ihtiyaç duymaksızın Kutsal Kitapları doğrudan okumakla mümkündür. Çünkü hakiki din, her insanî vicdanın doğal bir meselesidir. Onlara göre görünen alem şerrin kaynağı, şeytaniliğin başlangıcıdır. Çünkü hayrın başlangıcı görünmemektedir ve bu iki prensip devamlı bir mücadele içerisindedir. Kiliseyi, zenginliği, her türlü dinsel kutlamaları ve ikonları birer dünyevi fenomen olarak gördükleri için reddetmişlerdir. Onlara göre, kadının din ve toplum nezdinde erkeklerle eşit olması gerekir. Bundan dolayı Bogomiller toplumdaki feodal temellere karşı mücadelede büyük rol oynamışlardır. Ayrıca birkaç madde ile Bogomil inancı hakkında şunları belirtebiliriz:

- 1- İki Tanrı vardır; biri iyi diğeri de kötüdür.
- 2- Şeytan göğe yükselmiş, Tanrı ile savaşmıştır. Birçok meleği saptırmıştır.
- 3- Ruhlar, bedenlerde hapsedilmiş şeytanlardır. Ruhlar, yani şeytanlar göğe dönebilmeleri için temizlenip tövbe etmeleri gerekir, temizlenme vaftiz olunarak gerçekleşir.
- 4- Eski Ahidi reddederler. Sadece bir kısmını kabul ederek diğer kısmının kötülük tanrısından geldiğine inanırlar. Ayrıca Eski Ahidin peygamberlerine de inanmazlar.
- 5- Bogomillere göre iyilik ve kötülüğü tanıma kaynağı kadındır. Çünkü Hz. Âdem Hz. Havva ile günaha girmiş ve bu yüzden Cennet' en çıkarılmıştır. Hz. Meryem'in de kadın değil melek olduğuna inanmışlardır.
- 6- Tanrı katında tek ve gerçek kilise, Bogomil kilisesidir. Bogomiller, kendilerini havarilerin mirsaçıları olarak kabul etmişlerdir.
- 7- Kilislerde ibadet eden kimseyi putperstlikle suçlayıp maddi olarak yapılan kiliseleri Şeytanın sinagogları olarak görmüşlerdir. Ayrıca kiliselere konulan haç işaretlerini şeytanın işareti olarak görmüşlerdir. Kilislere konulan resimler ise putperstliğin işaretidir. Ayinlerde söylenen şarkıları da İncil'e aykırı bulmuşlardır.
- 8- Bütün sakramentleri reddederler.
- 9- Her günahı, büyük günah olarak kabul ederler. Evlenmeden önce cinsi ilişkiye girmeyi günah sayarlar. Hayvanları öldürüp onların etini, sütünü ve yağını

yemek günahtır. Bunlardan birini yapan kimse vaftiz olmadan ve tövbe etmeden kurtuluşa eremez.⁷⁵

Günümüzde Bosna Hersek'te Bogomiller bulunmamaktadır. Fakat onların bu topraklarda yaşadıklarını gösteren birçok tapınak ve mezar taşı bulunmaktadır. Bogomilizm'in kaynağı hakkında kesin olarak görüş birliğine varılamamıştır. Ancak Bogomilizm, kendi içinde Hıristiyanlık, İşlam, Hint ve in dinlerine ait pek çok unsuru barındırmaktadır. Sonuçta, şu soruları sormak kaçınılmaz olacaktır: Bosna Hersek ve orada yaşayan halk tarih boyunca sayısız Hıristiyanlaştırma hareketi ve birkaç haçlı seferi ile karşı karşıya kalmış olmalarına rağmen Bogomiller Hıristiyanlığa neden gemediler? Ayrıca, yaşamlarının birçok kısmında mezar taşlarına varıncaya kadar haçın yanında neden hilali kullanmışlar? Osmanlı'nın Bosna'yı fethetmesiyle birlikte İşlam dinini topluca kabul etmelerinin sebebi ne idi? Bogomilizm'in Bulgaristan tarafından gelmesi onun İşlam'dan etkilendiğini akla getirmez mi? Elbette bu soruları çoğaltmak mümkündür.

⁷⁵ Hadđiosmanovi, a.g.e., ss. 22-25; İmamoviç, a.g.e., ss. 87-90; Jalimam, a.g.e., ss. 225-227.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK'TE HRİSTİYANLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. BOSNA HERSEK'İN OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN FETHİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE BOSNA HİRİSTİYANLARI

1463 yılında Osmanlı idaresi altına geçen Bosna Hersek, yeni bir çağa girmiştir. Halkın büyük bir kısmı Müslümanlığı benimsemiştir. Gayrimüslimlerin de dini vecibelerini yerine getirmelerine izin veren Osmanlı, Bosna topraklarında inşa ettiği sayısız yapı ve camilerle aynı zamanda Boşnakların gelenek ve kültürlerini de derinden etkilemiştir. 1878 yılına kadar devam edecek olan Osmanlı idaresi altındaki pek çok Bosnalı, Osmanlı devlet yönetiminde önemli görevlere getirilmiştir. Bosna'daki Osmanlı idaresi, birçok baskıya maruz bırakılmak suretiyle savaşmaksızın Bosna'yı Avusturya- Macaristan'a teslim etmek zorunda bırakılmıştır.

A. BOSNA HERSEK'İN OSMANLI TARAFINDAN FETHİ

Bosna Hersek üzerine ilk Osmanlı akını 1386'da olmuştur. Birçok başarılı akın sonrası 1428-1429 yılları arasında Bosna Hersek, Osmanlı'ya bağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethi Avrupa'da büyük heyecan meydana getirmiş ve Papa II. Pius önderliğinde yeni bir haçlı seferi hazırlıklarının başlatılmasına neden olmuştur. Hazırlıklara Bosna Krallığının da katılması Fatih Sultan Mehmet'i rahatsız etmiş ve Bosna fetihlerini tamamlamaya karar vermiştir.⁷⁶ Nihayet Fatih Sultan Mehmet önderliğindeki Osmanlılar 1463 yılında Bosna'yı fethetmiştir. 20 Mayıs'ta, Kralın Kalesi olarak bilinen Bobovac düşmüş ve Kral önce Jajce'ye sonra da Ključ kalesine kaçmıştır. Kalenin kuşatmasıyla birlikte Kral teslim olmuş ve Bosna Krallığı sona ermiştir.⁷⁷ Bosna Hersek'in tamamının Osmanlı hâkimiyeti altına geçmesi yaklaşık yüz elli yıla yakın bir sürede aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Osmanlılar, Bosna'yı fethettikten sonra birçok tarım ve idari sistemlerini uygulamaya koymuşlardır.⁷⁸ Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı terk etmeden önce Bosna'daki Fransisken ruhbanlarına meşhur ahitnameyi takdim etmiş ve konularını garanti altına almıştır. Ferman 28 Mayıs 1463 tarihinde

⁷⁶ Alparslan, a.g.e., s. 49.

⁷⁷ Mehmet Yılmazata, *Savaşta Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2013, s. 31.

⁷⁸ Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, (çev. Hayati Torun), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 13.

Fojnica⁷⁹ (Foymitsa) şehrinde Bosna'daki Fransisken tarikatının lideri olan Anđeo Zvizdović'e verilmiştir.⁸⁰

Fatih Sultan Mehmet, Bosna'daki Fransisken rahiplerine şu ifadeleri içeren bir ahitname vermiştir⁸¹:

“Ben ki Sultân Mehmed Hanım. Cümle avâm ve havâssa ma'lûm ola ki, işbu dârendegân-ı fermân-ı hümayûn Bosna ruhbânlarına mezîd-i inâyetim zuhûra gelüp buyurdum ki, mezbûrlara ve kiliselerine kimse mâni' ve müzâhim olmayıp ihtiyâtsiz memleketimde duralar. Ve kaçıp gidenler dahi emn ü emânda olalar. Gelip bizim hâssa memleketimizde havfsiz sâkin olup kiliselerine mütemekkin olalar. Ve yüce hazretimden ve vezîrlerimden ve kullarımdan ve reâyalarımıdan ve cemi'-i memleketim halkından kimse mezbûrelere dahl ve ta'arrûz edip incitmeyeler, kendülere ve cânlarına ve mâllarına ve kiliselerine ve dahi yabandan hâssa memleketimize âdem gelirler ise yemin-i mugallaza ederim ki yeri, göğü yaratan Perverdigâr hakkıçün ve Mushaf hakkıçün ulu Peygamberimiz hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün bu yazılanlara hiçbir fert muhâlefet etmeye. Mâdâm ki bunlar benim emrime mutî' u münkâd olalar. Şöyle bilesiz.”⁸²

Fermanın günümüz Türkçesi ile tercümesi şöyledir:

Ben ki Sultan Mehmet Hanım Dünya'ya ilan ediyorum, bu padişah fermanı verilen Fransiskenler himayem altındadır ve emrediyorum; hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin. İmparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar. Ve bu göçmen durumuna düşen insanlar hür ve emniyet içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki bütün memleketlere gidenler dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık eşrafından, ne vezir veya memurlardan, ne hizmetkârlarımdan ve ne de imparatorluk vatandaşlarından hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmasın, hor görmesin veya tehlikeye atmasın. Hatta bu insanlar başka ülkelerden devletime birisini getirirse, onlar da aynı haklara sahiptir. Bu

⁷⁹ Bkz. Ek: 2

⁸⁰ Cengiz Batuk, “İki Sultan, St. Francis, Fransiskenler ve Bir Arada Yaşama Sorunu”, *Milel ve Nihal*, C. II, S. VI, İstanbul, 2009, s. 213.

⁸¹ Bkz. EK: 1

⁸² *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, a.g.e., s. 9.

padişah fermanı ilan ederek burada, yerlerin ve göklerin yaratıcısı ve efendisi olan Allah, Allah'ın elçisi ve aziz Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.) ve 124 bin Peygamber ile kuşandığım kılıç adına yemin ediyorum ki, emrime uyarak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermanda yazılanların aksini yapmayacaktır. Böyle bilirsiniz.

Ahitnamenin uygulanma biçimi hakkında tartışmalar olsa da, söz konusu ahitname Fransisken rahiplerini ve onların kiliselerini padişaha sadık kalmak kaydıyla güvence altına almıştır. Tarihteki ilk profesyonel misyonerler, Papalığın verdiği özel misyonerlik görevleriyle ve onun izniyle hareket eden bu rahiplere öncesinden daha özgür bir ortam sunmaktadır. Bosna topraklarındaki konumlarını yitirmekten endişe ederken adeta tam tersi gerçekleşmiş ve bütün Osmanlı topraklarının kapıları kendilerine açılmıştır. Bu fermanla onlara bugün bile birçok ülkede mümkün olmayan bir din ve vicdan özgürlüğü, ötekine kendisi olarak kalarak yaşama hakkı tanınmıştır.

Ferman'da Fransisken rahiplerine verilen hakları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Bireysel özgürlük: Hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin.
2. Cemaat özgürlüğü: Kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin.
3. Din özgürlüğü: Hristiyanlara dinlerini özgürce yaşama hakkı.
4. Ülkede yaşama ve seyahat edebilme özgürlüğü: İmparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar.
5. Can ve mal güvenlikleri: Hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmaz, hor görmesin veya tehlikeye atmasın.
6. Başka insanlar ülkeye getirme ve yaşama özgürlüğü: Hatta bu insanlar başka ülkelerden devlete birisini getirirse, onlar da aynı haklara sahiptir.

Görüldüğü gibi onlara tam özgürlük ve güvenlik verilmiştir. Onlardan istenen tek şart sadakat ve isyan etmemeleri, ayrıca isyan edenleri desteklememeleridir. Fransisken rahipleri bu durumu değerlendirip Osmanlı'nın fethettiği topraklarda bu fermana dayanarak misyonerlik faaliyetleri yapmaya başlamışlardır. Aynı zamanda

Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkiler içinde olduklarının delili olarak ülkeyi terk etmek ve kaçmak yerine, ülkede kalmayı tercih etmişler ve günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Ahitname, Bosna Hersek devletinin en önemli tarihi belgelerindedir. Bu belge, bir ülkeyi fetheden padişahın ve savaşı kaybedip yenilgiyi kabul eden bir papazın tavrını da içermektedir. Böylesi bir zaferin sonunda mağluplara zarar verilebileceğini gösteren sayısız kötü örnekler olduğu gibi onlara hiç beklenmedik şekilde iyi bir davranış sergileyen ender örnekler de yok değildir. İyi veya kötü davranmak, liderin inisiyatifine bağlıdır. Bu durumda Fatih'in Fermanı, galip bir liderin nasıl davranması gerektiği hususunda örnek bir davranış olarak değerlendirilebilir. Böylesi durumlarda yapılan iyilik, barışta veya normal şartlarda yapılan iyilikten çok daha değerlidir. Fatih, İslam'ın yüce ve asil ruhunun bir gereği olarak bu fermanı sunmuş, papaz da insanlığı gereği olarak bu güzelliğe karşı nankörlük etmemiş, ülkeyi terk etmemiştir. O zaman muteber olan anlayış gereği yaygın olan "kimin toprağı ise onun da dini" uygulamasının aksi gerçekleşmiştir. Fatih'in ahitnamesi, İslam'da zorlamanın olmadığı ve fethedilen yerlerin zulme ve zarara uğratılmadığının en büyük tarihi vesikalarındandır. Günümüzde halen Ahitname Foymitsa'daki Fransisken manastırında korunmaktadır. Yılda bir kere olmak üzere Katolik ve Müslümanlar tarafından Ahitnamenin önemini hatırlatmak amacıyla Ahitname günleri düzenlenmektedir.

Bosna'nın Osmanlı toprağı haline geldiği on beşinci yüzyılın ortaları Fransisken tarikatının Bosna'daki altın yılları olmuştur. Bu dönemde ülkede altı manastırları bulunan Fransiskenler doğrudan Papalıktan aldıkları özel imtiyazlarla çalışmaktaydılar. Bogomilizmin yaygınlığı ve Bogomillerin yerel kiliselerinin azlığı nedeniyle geleneksel kilise modelinin aksine Fransisken rahipler kilise rahipleri, papazlar (parish priests) olarak da görev yapmaktaydılar. Ferman sonrasında oluşan yumuşak havayla Fransiskenler yol üzerindeki manastırlarında Türkleri ve Türk askerlerini misafir etmeye başlamışlardır. Bazılarına göre Türkleri ağırlama ve onlara misafirhane hizmeti sunma karşısında bazı imtiyazlar elde etmişlerdir. Oysa durumun tam olarak böyle olduğunu söylemek bir hayli zor görünmektedir zira birçok Bosnalı Fransisken zamanının çoğunu Türklerle gönüllü olarak geçiriyordu. Hatta birçoğu Türkçe de öğrenmişti. Fransiskenlerin bir kısmı da bu yakın ilişki sonucunda Müslüman

olmuşlardı. Yine şaşırtıcıdır ki Fransiskenlerin birçoğu İslam'ı seçmekle kalmayıp Katolik imanını yaymak için kullandıkları enerjilerini bu defa İslam'ı anlatmak için kullanmışlar ve Bosna'nın İslamlaşma sürecine katkıda bulunmuşlardır.⁸³

B. BOSNA HERSEK'TE İSLAM'IN YAYILMASI VE HİRİSTİYANLAR

Osmanlı Devleti Bosna'da hoşgörü ve toleransı sadece Fransiskenlere göstermiyordu. Aynı oranda Bogomiller ve Yahudiler gibi farklı inançlara mensup insanlar da bu hoşgörü ve toleranstan istifade ediyorlardı. Bu özgürlük ortamı insanların özgürce inançlarını gözden geçirmelerine de neden oluyordu. Bogomiller başta olmak üzere Bosna topraklarında yaşayan birçok kişi İslam'a geçmeye karar vermişti.

Bosna'da İslam dininin yayılışı hakkında pek çok farklı iddia mevcut olmakla birlikte, şurası muhakkak ki, Bosna'da güçlü bir kilise teşkilatının mevcut olmayışı, İslam dininin yayılması için en önemli zemini hazırlamıştır. Aynı zamanda Bosna'nın fethinden birkaç sene evvel Katolik Kilisesi tarafından Bosna'daki yerel inanç sistemine karşı uygulanmaya çalışılan yaptırımlar da İslam dinini halkın nazarında çekici ve tercih edilir bir duruma getirmiştir.⁸⁴ Dinler tarihinde benzeri görülmemiş hadiselerden birisi olan Boşnakların topluca İslam'a geçmeleri bütün Hıristiyan dünyasını hayretler içinde bırakmıştır. Asıl sebebi bir türlü anlamak istemediklerinden dolayı, olayı Türklerin baskılarına ve elde edilen maddi menfaatlere vb. asılsız sebeplere bağlayarak birçok teori ortaya atmışlardır.⁸⁵

Bazı yazar ve araştırmacılar tarafından ileri sürülen Boşnakların İslam dinini kabullenmesinin tek sebebi "haraç vergisinden kurtulma" tezi kolayca çürütülebilir. Zira Osmanlı Devletinin haraç aldığı diğer Avrupa vilayetlerinde İslam'ın Bosna'da olduğu kadar hızlı yayılmaması nasıl izah edilecektir. Şüphesiz birçok Katolik veya Bogomil için dağınık kilise teşkilatının yerine İslam'ın istikrarlı ve kuvvetli teşkilat yapısı önemli bir etken ve tercih nedeni olmuş olabilir. Osmanlı devletinin de Bosna'da İslam dininin tanıtılması için özel bir çaba sarf ettiği de inkâr olunamaz diğer bir etkidir. Mısır'ın

⁸³ Batuk, a.g.m., ss. 219-220.

⁸⁴ Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i Nacionalnost Bosne i Hercegovine Predmanipacijsko razdoblje 1463.-1804.*, (çev. Ladislav Z. Fišić), Mostar, Ziral-Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1999, s. 23.

⁸⁵ Tayyib Okiç, "Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı Aleksandar Vasiljević-Solevjev", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. V, Ayrı Basım, Zeki Velidi Togan'ın Hatırasına Aramağan, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matabaası, 1972, s. 211.

fethinden sonra meşhur din adamlarının Bosna'ya hicreti teşvik edilmiştir. Boşnakça öğrenen din adamları, halk arasında İslam'ın Bosna'da hızla yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca bu konuda Türk dervişlerin rolü de unutulmamalıdır. Birçok şehirde tekkeler kuran dervişler de İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.⁸⁶ Tarihçilerin Bosna'da İslam'ın yayılması konusunda en önemli etkenin Osmanlı'nın yönetim tarzı ve hoşgörüsü olduğu hususunda hem fikir oldukları görülmektedir. Ancak fikir birliğine varamadıkları konu; Bosna Hersek'te İslam'ın yayılma sebeplerinden ziyade, İslam'ın yayılmasının hangi dönemde gerçekleştiği, onun hızı ve kitlesel halde olup olmadığıdır.

İngiliz yazar Noel Malcolm'a göre Bosna'da İslam'ın yayılması meselesinin bir takım efsanelere dayandırılarak izah edilmesi doğru değildir ve gerçekleri yansıtmamaktadır. Ona göre Bosna'da Müslümanlığın yayılışı hakkında Osmanlı vergi sicillerindeki kayıtlara dayanarak oldukça ayrıntılı bir tablo çizilebilir. 1468-9 tarihli en eski deftere göre 37.125 hane Hristiyan'dı, yalnızca 332 hane Müslümandı. Hane başına ortalama beş kişi düştüğü varsayılacak olursa, Hristiyanların sayısı 185.625 kişiye, Müslümanların sayısı ise 1660 kişiye tekabül etmektedir. 1485 yılına ait bir sonraki defterde durumun yavaş yavaş değiştiğini ifade etmektedir. Bu defterde Hristiyanların sayısı 155.251, Müslüman sayısı ise 21.734 idi. Müslüman nüfus, 1520 yılına ait deftere göre daha da artmış ve Bosna sancağında 84.675 rakamına ulaşmıştır ama Hristiyan nüfusu 98.095 sayısı ile hala üstünlüğünü korumaktadır.⁸⁷ Sonuç olarak, İslam'ın yayılmasının kitlesel halde ve hızlı bir şekilde değil, kademeli olarak belli bir zaman süreci içerisinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Hersek'te de İslam'a geçiş süresi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Ortodoks bir rahibin günümüze kadar ulaşan raporuna göre Ortodoksların çoğunun gönüllü olarak İslam'ı seçtikleri ifade edilmektedir.⁸⁸ Ortodoksların yanında Katolikler de İslam'a geçmişlerdir. Zagreb Piskoposu Simun Erdedi, 1536 yılında Osmanlıların bölgeyi alması ile birlikte 40.000'den fazla insanın Hristiyanlığı terk ettiğini ve bu sayının gittikçe artmaya başladığını ifade etmiştir. Daha sonra Kral Ferdinand'a yazdığı mektupta Hristiyanların onu terk ettiğini ve Türklere

⁸⁶ Džaja, a.g.e., s. 60.

⁸⁷ Malcolm, a.g.e., ss. 102-103.

⁸⁸ Malcolm, a.g.e., s. 104.

sığındıklarını belirterek İslam'ın hızlı yayıldığını itiraf ettiğini kaydetmiştir.⁸⁹ XVI. yüzyıla gelindiğinde defter tutuma geleneğinin bırakılmış olması nedeniyle nüfus ile ilgili kesin rakamlar mevcut değildir. Buna karşın XVI. yy. sonlarında ve XVII. yy. başlarında Bosna Hersek bölgesi mutlak çoğunluk kazanmıştır. Osmanlı vergi sicillerine göre Hıristiyan nüfusunun XVIII. yüzyıla gelindiğinde 200 oranında artış kaydetmiş olduğunu göstermektedir. 1732 yılında Hıristiyan nüfusun toplam sayısı tahminen 143.000 iken 1817 yılında bu sayının 400.000'e kadar artış kaydettiği görülmektedir.⁹⁰ Bu dönemde Hıristiyan nüfusu gibi Müslüman nüfusu artış göstermemiştir. Bunun nedeni Osmanlı İmparatorluğunun sürdürdükleri savaşlarda askeri faaliyetlerin yükünün büyük kısmını sırtlayan tarafın Müslüman nüfusu olmasıdır. Binlerce Bosnalı Müslüman uzaklardaki savaşlarda canını vermiştir. Örneğin 1723-27 yılları arasındaki Acemistan savaşında savaşmak üzere gönderilen 5.200 askerden, yalnızca 500'ü geri dönebilmıştır.⁹¹ Müslüman nüfusunun bu dönemde yavaş artış göstermesinin nedenleri arasında veba salgını ve diğer bazı hastalıklar da gösterilebilir.

Noel Malcom, bazı Hırvat ve Sırp araştırmacıların ortaya koydukları Bosnalıların kitleler halinde dinlerini değiştirmeye zorlandıkları savını kabul etmemektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Malcolm, İslam'ın yayılmasının başlangıçta oldukça yavaş olduğu ve tamamlanmasının kuşaklar boyu sürdüğünü iddia etmektedir. Yine yukarıda söz konusu edilen papazın raporu gibi, kişilerin neden din değiştirme kararı verdiklerini ifade eden çok az sayıda rapor bulunmaktadır.⁹² Bu nedenle insanların din değiştirmeye zorlandıklarını bir delil olmaksızın iddia etmek yanlıştır. Hıristiyanların üzerinde zor kullanmaya yönelik genel bir politika olmadığını söyleyebiliriz. Bogomillerin ve Hıristiyanların İslam'a geçmeleri yanında bazı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Katolik halkın az bir kısmı da olsa Ortodoksluğa geçmişlerdir. Bunun gerçekleşmesi: Katolik ve Ortodoksların karşılıklı evlilikleri ve bazı bölgelerde savaş ve maddi sıkıntılar yüzünden Katolik kiliselerin yok olmasıyla birlikte, Katolik halkın Ortodoksluğa geçmeleri şeklinde iki sebebe

⁸⁹ Adem Handzic, *Population of Bosnia in the Ottoman Period A Historical Overview*, İstanbul, Research Center For İslamic History, Art And Culture (İRİCİCA), 1994, s. 21.

⁹⁰ Džaja, a.g.e., s. 81.

⁹¹ Malcolm, a.g.e., s. 165.

⁹² Malcolm, a.g.e., s. 106.

dayandırılmaktadır. Bunun gibi din değiştirmeler, bugünkü Hersek ve Karadağ b6lgelerinde de gerçekleşmiştir.⁹³

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlıların şefkatli ve adil idaresi, Bosna'daki Bogomillerin kitle halinde İşlamiyet'i kabullerine sebep olmuştur. Boşnak Bogomiller, Hıristiyanlığın m6samahasızlığından İşl6m'ın hoşg6r6s6ne sığınmışlardır. G6n6m6zde kullanılan Boşnak tabiri de, M6sl6man olmuş b6lge halkını ifade etmektedir.

C. HIRİSTİYANLAR'IN HUKUKİ VE FİİLİ DURUMU

Osmanlı İmparatorluğunda halkın çoğunluğunu, M6sl6manlarla birlikte Hıristiyan n6fusu (zimmi)⁹⁴ da kapsayan *reaya*⁹⁵ oluşturmaktadır. II. Mehmet d6neminde 1453 yılında reaya sistemi, *millet sistemi*⁹⁶ olarak organize edilmiştir. Millet sistemi, ilk olarak gayrim6slimler için d6ř6n6lm6ř olsa da zamanla M6sl6manlar için de kullanılmıştır. 1453 yılında millet sisteminin organize edilmesiyle birlikte Ortodoks ve Ermeniler resmen tanınmış oldular. Katolikler resmi olarak tanınmamış ancak bireysel gruplara yukarıda bahsedilen Fatih Sultan Mehmet'in fermanı benzeri fermanlar verilerek bazı b6lgelerde tanınmışlardır.⁹⁷ Bosnalı Ortodokslar, çeşitli dini inançlara dayanan millet sistemi çerçevesinde, Ortodoks cemaatinin bir parçasını oluşturmuştur. Katolikler ise Fatih'in fermanına dayanarak 6zg6r olarak yaşamışlardır.

Bosna'da Osmanlı h6kimiyeti ile b6lgeye Ortodoks g6menler gelmeye başlamıştır. Sırlar ise Osmanlı'nın fethinden sonra Karadağ, Sırbistan ve diğer b6lgelerden buraya getirilip oban ve ifti olarak yerleştirilmişlerdir. Bunu çok açık bir şekilde ortaya koyan delil, Bosna b6lgesinde Ortodoks mabedi olarak karşımıza çıkan en erken tarihli yapının Papraa Kilisesi olmasıdır ki, bu mabedin inşa tarihi 1547'dir. Yani bu kilise, Osmanlı'nın bu b6lgeye h6kim olmasından seksen k6sur yıl sonra inşa

⁹³ Vasilj v.d., a.g.e., s. 63.

⁹⁴ Zimm6, İşlama Hukuku'na g6re gayrim6slimler bir İşlam devletinin h6kimiyetini kabul ettikten sonra İşlam devletiyle yaptıkları anlaşma sonucu zimmi tebaa stat6s6ne kavuşurlar ve bu sayede, bazı siyasi haklar ve inançla ilgili farklı uygulamalar dışında, b6t6n Medeni ve kamu haklarında M6sl6manlarla eşit olurlardı. Zimmiler M6sl6manlardan farklı olarak ciziye 6derlerdi., Ufuk G6lsoy, *Osmanlı'nın Gayrim6slim Askerleri*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, ss. 15-16.

⁹⁵ Vergi vermekle y6k6ml6 geniş halk kitlesidir. Çiftçi, k6yl6, esnaf, t6ccar bu sınıfa mensuptur.

⁹⁶ "Millet" bir dini inancın mensuplarını ifade etmektedir.

⁹⁷ Babuna, a.g.e., s. 14.

edilmiştir.⁹⁸ Ancak Ćiro Tuhelka ve John Fin'e göre Ortodokslar, Osmanlı'dan önceki dönemde Hersek bölgesinde varlıklarını göstermişlerdir. Kaynaklarda Trebinje'de bulunan bir Ortodoks Kilisesinden bahsedilmektedir.⁹⁹ Džaja'ya göre de yukarı Drina nehri bölgesinde yani bugünkü Bosna bölgesinde Osmanlı öncesi Ortodoks kilise binalarına dair hiçbir iz mevcut değildir.¹⁰⁰ Ortodoks Kilisesine ait izler olsun ya da olmasın kesin olan şu ki, Osmanlı Devletinin Bosna topraklarına gelmesiyle Bosna'nın siyasi ve sosyal yapısı değişmiştir. Bu yeni sosyal yapılanma sonrası Bosna'da, Müslüman, Katolik ve Ortodoks etnik kimliklerine mensup üç ayrı sınıf ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'nın ilk döneminde Ortodoks kilisesi, Katolik kilisesine nazaran iki nedenden dolayı daha iyi statüye sahipti. Birincisi Osmanlı devleti, Ortodoks Kilisesi'ni düşman olan Avusturya-Katolik Kilisesi'ne tercih etmekteydi. İkincisi ise Bosna'nın büyük bölümünde Osmanlı'nın fethinden sonra çok az bir Ortodoks bulunmaktaydı. Ortodoks Kilisesi, Osmanlı İmparatorluğunda kabul gören bir kurumdu. Katolik Kilisesi'ne ferman aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli özgürlük verilmiş olsa da, haklı olarak yine de belli bir kuşkuyla yaklaşıyordu. Fransisken rahipleri doğrudan Papalığın emri ile faaliyet gösterdikleri için dış güçler adına çalışan muhtemel casuslar olarak görülüyorlardı.¹⁰¹ Belki de bunun için Fatih'in tek şartı Fransiskenlerin Osmanlı devletine sadık kalmaları gerektiği idi.

Daha sonraki dönemlerde durum Fransisken ve Katolikler'in temsilcileri ve araçların talebi üzerine merkezi ve yerel yönetimlerin haklarını düzenleyen yeni kararname ve ferman çıkarılarak idare edilmiştir. Bu düzenleme ve fermanlar, gayrimüslim veya zimmiler ile ilgili şeriat düzenlemelerinin uygulanması, din özgürlüğü, kilise ve manastırların tamir ve inşası, din adamlarının serbest dolaşımı

⁹⁸ Zafer Gölen, "Tanzimat Döneminde Bosna Hersek'te Kilise İnşa ve Onarım Faaliyetleri", *Belleten Dergisi*, S. 242, Ayır Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001, s. 222; Malcolm, a.g.e., s. 131; Džaja, a.g.e., s. 126; Sejfuddin Fehmi Bini Ali Kemura, *Bilješke iz Prošlosti Bosanskih Katolika i Njihovih Bogomolja po Turskim Dokumentima*, Sarajevo, Islamska Dionička Štamparija, 1916, s. 4.

⁹⁹ Ćiro Truhelka, *Studije o Podrijetlu Etnološka Razmatranja iz Bosne i Heregovine*, Zagreb, Izdanje Matice Hrvatske, 1941, s. 38; John A. V. Fine, JR., *Bosanska Crkva Novo Tumačenje*, (çev. Tatjana Praštalo), Sarajevo, Bosanski Kulturni Centar, 2005, s. 183.

¹⁰⁰ Džaja, a.g.e., s. 122.

¹⁰¹ Malcolm, a.g.e., s. 107.

konusu gibi konuları içermiştir.¹⁰² Fransisken rahipler, normal Katolik halka nazaran özel bir konuma sahip idiler. Fojnica, Kresevo ve Sutjeska manastırları haraç vermekten muaf tutuldular. Fojnica Fransiskenleri, XVII. yüzyılın sonuna kadar bu muafiyetleri korumayı başardılar. Ancak çiftçilikle uğraştıklarında rahipler, toprak vergisi ödemek zorunda kalmışlardır.¹⁰³ Bosnalı Fransiskenler ahitname yüzünden Bosna Katolik Kilise'nin tek yasal temsilcileri olmuştur. Bu nedenle Katoliklerin istekleri, onların aracılığıyla yerel yönetimlere iletildi. Bosna'daki Katolik idari birimi bu dönemde, 1514 yılında iki vilayete bölündü: birincisi, Hırvat Bosna yani Osmanlı tarafından fethedilmeyen Hırvatistan ve ikincisi, "Gümüş Bosna" yani Osmanlı Bosna'sı. Osmanlı döneminde Fransiskenler'in en önemli gelir kaynağı Bosna dışından gelen paralar ve dindar kişilerin verdiği bağışlar idi.¹⁰⁴ Bazı Hırvat araştırmacılara göre Bosna'daki Osmanlı yönetimi çeşitli bahaneler üretilip Kilise'den para talep ediyorlardı. Nadir de olsa bu tür zorlamaların insanları din değiştirmeye zorlamak için değil, hizmet ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik para temin etmek için yapıldığını söylemek mümkündür.

Bosna Hersek'te bulunan Fransiskenlerin büyük çoğunluğunun Hırvatistan'da eğitim görüp Bosna'ya gelen Hırvat veya Bosna'da doğup Hırvatistan'da eğitim gören Hırvatlar olduğunun kayda değer olduğunu belirtmemiz gerekir. Hırvatistan'da ulusalcı fikirlerin yayılmasıyla birlikte, Bosna'da yaşayan Fransisken rahipler bu fikri benimseyip yaymaya çalıştılar. Okullarında Katolikliğin yanında Hırvatçılık fikrini de öğretmeye başladılar. Ayrıca, halk arasında bu fikri yaymaya çalışmışlardır.¹⁰⁵ Daha sonra Tanzimat'la birlikte milliyetçilik fikri daha da güç kazanacaktır. Yeni açılmış Ortodoks ve Katolik okullarda okutulan materyaller ve ders kitapları, Belgrat ve Zagreb'de basılmış ve sonra Bosna'da okutulmuştur. Ayrıca Hırvat ve Sırp tüccarların güçlenmesinin bu dönemde milliyetçilik fikrine önemli maddi katkısı olmuş ve yayılmasına yardımcı olmuştur.

Bosna'daki Ortodoks Kilisesi 1766 yılından itibaren Peç Piskoposluğunun yıkılmasıyla birlikte doğrudan İstanbul'da bulunan Ortodoks patrikliğinin emrinde

¹⁰² Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek*, İstanbul, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 101, 2009, s. 105-118.

¹⁰³ Džaja, a.g.e., s. 160.

¹⁰⁴ Malcolm, a.g.e., s. 108.

¹⁰⁵ Robert J. Donia, John V. A. Fine, Jr., *Bosna i Hercegovina İznevjerena Tradicija*, (çev. Daniela Valenta), Sarajevo, Institut za İstoriju u Sarajevu, 2011, s. 62.

bulunuyordu.¹⁰⁶ Ortodoks Kilisesi, cizyesini vermeye devam ettiği sürece Osmanlı devleti onlara müdahalede bulunmuyordu. Öğretilerini yaymakta serbest idiler. Osmanlı Bosna'yı fethettiğinde sayıları az olan Ortodokslar, yıllar sonra Katolik Kilisesine sayı olarak fark atıp üstün hale geldiler. Ortodoks din adamları doğrudan İstanbul'da bulunan Patrikliğin emriyle göreve atanıyorlardı. Göreve atanan Ortodoks Piskoposları Kilise için yardım toplanmaktan mesuldüler. Ayrıca, Ortodoks Papazları yerel yönetimlerde Ortodoks halkından sorumluydular. Yalnızca din işlerinde değil dünyevi meselelerde de sorumluluk ve üstünlüğe sahiptiler.¹⁰⁷

Bosna'da Hıristiyanların eğitimi yerel kilise yönetimlerine bağlı kalmıştır. Maddi sıkıntılardan dolayı birçok yerde yerel eğitim kurumları kapatılmış ve eğitimin verilmesi piskoposun isteğine bağlı olmuştur. Belli bir başarıyı ve standardı yakalayan okullar bile bölge piskoposunun vefatından sonra maddi sıkıntılardan dolayı sık sık kapatılıyordu. Bosna Piskoposluğunun İstanbul Patrikliğine bağlanması ile birlikte atanan piskoposların çoğu Yunan kökenliydi. Slav dillerini bilmeyen yeni piskoposlar eğitime hizmet konusunda oldukça ilgisiz davranmışlardır. Sadece Saraybosna gibi Ortodoks esnaflara sahip büyük şehirler, eğitim kurumları kurmayı başaramışlar ve bu kurumlar ilköğretim düzeyinde olup Ortodoks esnafların yardımlarıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁰⁸ Ortodokslara nazaran Katolikler maddi açıdan biraz daha iyi konumda idiler, çünkü Fransiskanlar, Papadan doğrudan emir aldıkları gibi maddi yardım da almaktaydılar.¹⁰⁹

Osmanlı yönetimi, Ortodokslar ile iletişim kurmak istediğinde, Ortodoksların başı ile iletişim kurardı; İstanbul'da merkezi yönetim patrikle, yerel vezir yerel piskopos ile ve küçük bir kasabada eşdeğer yetkili, yerel rahip ile iletişim kurardı.¹¹⁰ Aynı sistem Katolikler için de geçerli idi. Bu sistemle var olan problemlerin çözülmesi amaçlanmıştır. Teorik olarak Hıristiyanlar, vergi ödedikleri ve kanunlar çerçevesinde yaşadıkları sürece serbest yaşayabilmişlerdir. Franjo Šanjek gibi bazı araştırmacılara göre Osmanlı Bosna'sında gayrimüslimlerin ata binmelerine, silah taşımalarına veya Müslümanlar gibi giyinmelerine izin verilmemiştir. İngiliz yazar Noel Malcolm buna

¹⁰⁶ Radoslav M. Grujić, *Pravoslavna Srpska Crkva*, Kragujevac, Svetlost Kalenić, 1989, s. 168.

¹⁰⁷ Donia, Fine, a.g.e., s. 62.

¹⁰⁸ Donia, Fine, a.g.e., s. 63.

¹⁰⁹ Šanjek, a.g.e., s. 299.

¹¹⁰ Donia, Fine, a.g.e., s. 64.

karşı çıkmış; Bosna'daki Hıristiyan rahiplerin ve tüccarların neredeyse tam bir Müslüman gibi giyinebildiklerini, ata binebildiklerini ve silah taşıyabildiklerini ifade etmiştir.¹¹¹

Osmanlı döneminde Hıristiyanların ekonomik ve toplumsal konumlarını ilerletmek, haraç ve cizye vergisinden kaçmak gibi nedenlerden dolayı İslam dinine geçtiklerine dair genel bir kanaatin mevcut olduğunu söylenebilir. Ancak bilinmelidir ki bazı vergiler Müslümanları da içine alacak şekilde genişletiliyordu. Din değiştirmeyi bu vergilerden kurtulma nedeni olarak göstermek yanlış olur. Unutulmamalıdır ki, Müslümanlar gayrimüslimlerin aksine İslamiyet'in temel şartlarından olan zekâtı da ödemek zorundaydılar.¹¹² Ortodokslar da zekâta benzer bir vergiyi kiliselerine ödemek durumundaydılar. Katolikler ise gönüllü olarak yardımda bulunuyorlardı. Ayrıca gayrimüslimler askerlik yükümlülüğünden de muaftı. Orduda görev alamıyorlardı. Ancak Osmanlı yönetiminin izniyle eşkıya ile savaşmak amacıyla küçük gruplar kurabiliyorlardı.¹¹³

Osmanlı dönemi Bosna'sından bahseden Bosnalı Hıristiyan kaynakların en çok eleştirdikleri ve en olumsuz baktıkları konu devşirme konusudur. Osmanlı İmparatorluğunda, XV. ve XVI. yüzyıllar boyunca değişik zamanlarda sadece Bosna'dan değil fethettikleri tüm diğer Avrupa ülkelerindeki Hıristiyan köylerinden genç erkekler toplanarak İstanbul'a götürülmüştür. Müslümanlaştırılan çocuklar yeniçeri ve sultanın hizmetkârı olmak ve devletin çeşitli kademelerinde hizmet etmek için yetiştirilmiştir. Devşirme uygulaması, devşirmelerin kendi rızaları dışında ailelerinden alınmaları ve zorla Müslümanlaştırılmaları günümüz şartlarıyla düşündüğümüzde onların hukukuna tecavüz gibi görünse de, bu uygulama devşirilen çocuklara ve ailelerine büyük faydalar sağlamıştır. Devşirilen çocukların birçoğu daha sonra paşalığa ve vezirliğe kadar yükselebilmiştir. Devşirme yapılacak olan bölgede, ilk önce gönüllü olarak devşirmek isteyen çocuklar toplanırdı. Mesela bir ailenin tek erkek çocuğu asla devşirme olarak alınmamıştır. Yeniçeri teşkilatına veya Saraya girmek önemli bir şeref olduğundan bu uygulamayla yeniçeri olanlar veya Saraya girenler, belli bir süre sonra önemli mülki ve askeri mevkilere geldiklerinden dolayı,

¹¹¹ Malcolm, a.g.e. s. 123.

¹¹² Malcolm, a.g.e. s. 121.

¹¹³ Donia, Fine, a.g.e., s. 64.

gayrimüslim gençlerin ve ailelerin bunu arzuladıkları görülmüştür.¹¹⁴ Bosna'dan devşirilip Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. ve XVII. yüzyılda sadrazamlık görevini üstlenmiş Bosna kökenli dokuz sadrazam kesin olarak bilinmektedir.¹¹⁵ Bu sayının daha fazla olduğunu düşünenler de vardır. Bunların yanında Bosnalılar askeri ve diğer pek çok alanda da başarı göstermişlerdir.

Bazı Hıristiyan kesimlerin bu uygulamayı memnuniyetle karşıladığını öne sürmek mümkünse de, ortaya çıkan hoşnutsuzluğun da bolca kanıtı vardır. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti genelde Hıristiyan halkın çocuklarını kaybetme korkusundan yararlanmış ve Hıristiyan halkın topraklarını teslim için yapılan pazarlıklarda devşirmeden muafiyet teklifinde bulunmuştur. Bazı Osmanlı belgelerinde görüldüğü üzere itaatsiz davranan halkı cezalandırmak için o bölgeden devşirme yapılmıştır. Bu gibi durumlar, çoğu zaman halk üzerinde nahoş durumlar oluşturmuştur. Hıristiyanlar, devşirmeden kaçınmak için devşirilmiş çocukların kaçmasına yardımcı oldukları gibi çeşitli önlemler de almışlardır.¹¹⁶ Ayrıca Hıristiyanlar devşirme uygulamasından kaçmak için birçok hileye de başvurmuşlardır. Mesela bazı Hıristiyanlar, Müslüman erkek çocuklarını satın alıp onları Hıristiyan gösterip devşirme memurlarına veriyorlardı, hatta bazen çocuklarını sultanın memurlarına vermektense isyan ve ölümü tercih ettiklerine dair kayıtlar vardır. Kimi zaman ise, gerek Hıristiyan gerekse Müslüman olsun, çocuklarının ileride yüksek mevkilere gelebilmeleri amacıyla, kendi çocuklarını alıp götürmeleri için görevlilere rüşvet verdikleri durumlara da rastlanmaktadır.

Devşirme sisteminden Bosnalı Müslümanların özellikle faydalanmak istediklerine dair kayıtlar vardır. Mesela 1515 yılında, çocuklarının 1000 tanesinin İmparatorluk sarayına eğitim ocaklarına gönderilmesi için Osmanlı yönetimi ile özel bir anlaşma yapılmıştır.¹¹⁷ Ancak devşirme sistemi XVII. yüzyılda işlevini yitirmiştir. Sistemin uygulandığı süre boyunca Balkanlardan 200.000 çocuk bu sisteme dâhil olmuştur. Devşirilen çocuklar önemli başarılarla imza atmıştır. Bazı kaynaklara göre Osmanlı sarayında çok sayıda Balkan kökenli hizmetçi bulunduğu için Slavca dili

¹¹⁴ Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 46.

¹¹⁵ Malcolm, a.g.e., s. 93.

¹¹⁶ Akgündüz, Öztürk, a.g.e., s. 47.

¹¹⁷ Malcolm, a.g.e., s. 93.

İmparatorluğun Türkçe ve Arapçadan sonra üçüncü dili olma noktasına kadar gelmiştir.¹¹⁸

D. KİLİSE İNŞA VE ONARIM FAALİYETLERİ

Osmanlı İmparatorluğunun Bosna'yı fethinden önce bölgedeki dini yapıların sayısı tam olarak bilinmemektedir. En eski kayıtlara göre 1385 yılında Lasca, Suceca, Visoko ve Olovo'da dört Fransisken manastırı vardı. Fetih gerçekleşmeden önce, yani 1463 öncesinde, Bosna bölgesinde otuz, Hersek bölgesinde ise dört Fransisken manastırı bulunmaktaydı.¹¹⁹ XVII. yüzyıla gelindiğinde Modrica, Tuzla, Gradovrh, Srebrenica, Olovo, Kraljeva Sutjeska, Visoko, Fojnica ve Kresevo manastırları ayakta kalabilmiştir. Viyana kuşatmasının ardından Bosna'daki manastır sayısı üçe kadar düşmüştür. Fojnica, Kraljeva Sutjeska ve Kresevo manastırları hiç durmadan faaliyete devam etmişlerdir. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte manastırların sayısı tekrar ona yükselmiştir.¹²⁰ Bosna'daki kilise durumu da manastır durumuna benzemektedir. Fetih esnasında otuz üç kilise mevcutken, bu sayı 1835 yılına gelindiğinde beşe düşmüştür.¹²¹

Bosna'daki Ortodoks Metropoliteninin varlığından 1532 yılında söz edilmektedir. İlk Ortodoks manastırı, bazı kayıtlara göre ise ilk Ortodoks kilisesi 1532 veya 1533 yılında Osmanlı Saraybosna'sında inşa edilmiştir. Bu yüzyılın içinde Papraca, Tavna, Lomnica Ozeren ve Gostovic olmak üzere toplam beş Ortodoks manastırı daha inşa edilmiştir.¹²² Ayrıca sadece kilise ve manastır değil, 1726 yılında Saraybosna'da bir de Ortodoks İlkokulu kurulmuştur.¹²³ Okullarda ve kiliselerde görev yapan din görevlilerinin bilgi düzeyi çok azdı, genelde iyi eğitim almamışlardı. İncil ve ayin kitaplarını Rusya ve Romanya'daki matbaalardan karşılıyorlardı.¹²⁴ XVIII. yüzyıla gelindiğinde Bosna'daki Ortodoks manastırlarından bazıları yangınlar, savaş ve maddi sıkıntılar nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. Bu yüzyılın sonunda Hersek bölgesinde

¹¹⁸ Malcolm, a.g.e., s. 94.

¹¹⁹ Gölen, a.g.m., s. 223.

¹²⁰ Vasilj v.d., a.g.e., s. 67.

¹²¹ Gölen, a.g.m., s. 223.

¹²² Fine, a.g.e., s. 274.

¹²³ Malcolm, a.g.e. s. 170.

¹²⁴ Ivo Andrić, *Razvoj Duhovnog Života Pod Uticajem Turske Vladavine*, Beograd, Prosveta, 1995, s. 62.

on iki adet; Bosna’da ise, Derventa ve Banja Luka’da olmak üzere iki adet Ortodoks manastırı varlığını korumuştur.¹²⁵

Yeni kilise inşası ve mevcut kiliselerin izinsiz tamir edilmesi yasağı Osmanlı devletinde de uygulanmıştır.¹²⁶ Ancak bazı Hıristiyan grupları bu yasaklamalardan resmi olarak muaf sayılmışlardır. Hıristiyanların kilise inşa etmelerinin veya mevcut kiliselerinin bakımını yapmalarının yasaklanması, tahta geçen her sultan tarafından verilen özel izinle geçersiz kılınmıştır.¹²⁷ İnşa edilen yeni kiliseler devlet tarafından denetim altında tutulmuş, ayrıca Hıristiyan nüfusunun yaşamadığı bölgelerde kilise yapımına sıcak bakılmamıştır. Bunun nedeninin, kiliselerin casusluk faaliyetleri için kullanılması endişesi olduğu söylenebilir. Hıristiyanlara kilise inşa etmeleri için kanunnameler yanında kilise inşasına bir ölçüt ve sınırlama getirecek kanunnameler de çıkarılmıştır.¹²⁸ Kanunnamelere göre kiliseler sadece fetihten önce buldukları yerlerde inşa edilebiliyordu.¹²⁹ Osmanlı devletinin zayıflamasıyla bu tür kanunların uygulaması aksamaya başlamıştır. Tanzimat’la birlikte durum tamamen değişip çeşitli sebeplerden dolayı reayanın isteklerine devletin daha ılımlı yaklaşımı nedeniyle dini grupların bizzat devlet yönetiminden bazı istek ve hak talepleri söz konusu olmuştur.¹³⁰ Bu durumu değerlendiren Hıristiyanların birçok yeni kilise inşası için devletten izin aldıkları kayıtlara geçmiştir. Özellikle 1820-1850 yılları arasında Bosna Hersek’te çok sayıda yeni kilise inşa edilmiştir.¹³¹ 1851 yılından sonra Tanzimat’ın uygulanmaya başlamasıyla yeni kilise yapımında esas atılım başlamıştır. Gayrimüslimler Tanzimat’ın uygulanmasından cesaret alarak merkeze tüm isteklerini iletmeye başlamışlardır.¹³²

Yukarıda da bahsedildiği üzere yeni kiliseler inşa edilirken Hıristiyan reayanın dikkat etmeleri gereken bazı hususlar vardı. Bu hususlar kısaca şunlardır:

1. Kilise yapılacak yerin civarında caminin olmaması.
2. Kilise inşa edilmek istenen yerin vakıf arazisi olmaması.

¹²⁵ Džaja, a.g.e., s. 124.

¹²⁶ Gölen, a.g.m., s. 226.

¹²⁷ Malcolm, a.g.e., s. 123.

¹²⁸ Kanunnameler için Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek*, a.g.e., ss., 105-118.

¹²⁹ Gölen, a.g.m., s. 226.

¹³⁰ Gölen, a.g.m., s. 227.

¹³¹ Malcolm, a.g.e., s. 211.

¹³² Zafer Gölen, *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 242.

3. Kilise yapılacak yerin yakınlarında kale, tabya ve korunak bulunmaması.
4. Kilise yapılacak yerin bölgesinde Hıristiyan nüfusunun yoğun olması.
5. Bölgedeki müftüden izin belgesi alınması.
6. Yapılmak istenen binanın yerinin keşfinin yapılması ve bina boyutlarının açıkça belirtilmesi.
7. Binanın yapımıyla ilgili bütün plan ve açıklamaların millet reisi tarafından bölgedeki ilgili devlet görevlisine sunulması.
8. Bina inşaatının finansmanının ne şekilde karşılanacağını belirtmesi. Bina ile ilgili dosyanın bir nüshası patrikhaneye sunulduktan sonra, Patrik dilekçeyi İstanbul'a gönderip izin dilekçesi Divân'da görüşüldükten sonra karara bağlanması.
9. İzin alınan binaların kurallara uygun yapıp yapılmadığının mahalli devlet görevlileri tarafından kontrol edilmesi.¹³³

Böylece standart kurallar getirilerek kilise inşası kesin bir sisteme bağlanmıştır. Tanzimat'tan sonra 1878'e gelindiğinde sadece Ortodokslara ait iki yüz yedi kilise ve on manastır bulunuyordu.¹³⁴ Ayrıca Ortodoks okullarının sayısı elli yedi idi. Katoliklere ait okulların sayısı 1860'larda yirmi yediye, 1870'e gelindiğinde ise elli dörde yükselmişti. Bu okulları, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri yönetmişlerdir. Yeni gelişmelerle birlikte fırsatı değerlendirmek isteyen komşu ülkelerden çok sayıda misyoner Bosna'ya gelip yerleşmiştir.¹³⁵ Bütün bunlara rağmen batılı yazarlar ittifakla Tanzimat'ın Bosna'da hiçbir şeyi değiştirmedığı ve Hıristiyanların hiçbir isteğinin yerine getirilmediği iddialarını hala sürdürmektedirler.¹³⁶

Bosna'nın Osmanlı tarafından fethedilmesinden sonra ve Tanzimat'a kadar bazı Hıristiyan binaları ve kiliseleri yıkılmış veya camilere dönüştürülmüştür. Ancak bu durumun çeşitli haklı nedenleri söz konusudur. Birincisi, ilgili kanunnamelere göre bir kilise elli yıldan daha uzun bir süre kullanılmamışsa yıkılması veya camiye çevrilmesi ve malzemeleri ile yeni binaların inşa edilmesi mümkündür.¹³⁷ Hıristiyanların İslam'a

¹³³ Gölen, *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek*, a.g.e. ss. 242-244.

¹³⁴ Gölen, *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek*, a.g.e. s. 244.

¹³⁵ Caner Sancaktar, "Osmanlı Hâkimiyeti altında Boşnak Ulusunun Doğuşu", *Akademik İnceleme Dergisi*, C. X, S. 2, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, 2015, s. 36.

¹³⁶ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, İstanbul, Sabah Kitapları Olaylar İnsanlar, 2001, s. 82.

¹³⁷ Džaja, a.g.e., s. 162.

geçmeleri veya göç etmeleri nedeniyle birçok kilise yıllarca kullanılmadığı için yerel yöneticiler, İstanbul'dan izin alarak "elli yıldan fazla faaliyet göstermeyen kiliseleri" camiye dönüştürmüşlerdir. Ayrıca kiliselerin terk edilmiş sebebi, vergi borçlarının ödenememesi olarak da kayıtlarda görülmektedir. Vergilerini ödeyemeyen bazı Fransiskan papazları, maddi yardım toplamak için batıya gider ve savaş gibi çeşitli nedenlerden dolayı bir daha hiç dön/medikleri için boş kalan kiliseleri zaman içerisinde yıkılır veya camiye dönüştürülürdü. Kiliselerin camiye dönüştürülmesinin veya yıkımının bir başka nedeni olarak ise zimmî sözleşmesinin ihanetle ihlal edilmesi ve düşmanla işbirliği yapılmış olması gösterilebilir.¹³⁸

Osmanlı Devleti, Bosna Hersek'te gerek kendi otoritesini kurmak gerekse İslamiyet'i yaymak için uygulamış olduğu hoşgörü politikası nedeniyle, Hıristiyanların isteklerine karşı daima duyarlı olmuştur. Bu hoşgörü politikası nedeniyle Hıristiyanların dinî inanışlarının gereklerini yerine getirmelerinin teminatı bizzat Osmanlı devletidir. Tanzimat'ın yasalaşması ise Hıristiyanların yeni dini binalar inşa etmeleri için yeni fırsatlar sunmuştur. Daha önce de zikrettiğimiz arşiv belgelerinden öğrendiğimiz kadarıyla, Tanzimat'tan önce Hıristiyanlara verilen özel fermanlarla kilise inşa etme hakları zaten verilmişti. Konuyu bu açıdan değerlendirdiğimizde Tanzimat fermanı, Bosna Hıristiyanları için var olan uygulamaların resmen ilânından başka bir şey olmamıştır.

II. AVUSTURYA-MACARİSTAN VE I. YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE BOSNA'DA HİRİSTİYANLIK

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması üzerine, Hıristiyan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bunu fırsat bilerek 1878 yılında Bosna Hersek'i ele geçirmiştir. Her ne kadar Bosna Müslümanları, Avusturya-Macaristan işgaline karşı koymuşlarsa da işgal tamamlanmıştır. Boşnak halkı, ellerindeki basit silâhlarla Avusturya-Macaristan ordusuna karşı büyük bir mücadele vermiştir. Bu tarihlerde Bosna Hersek'ten büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. 1918'e kadar 300.000'e yakın Boşnak göç etmiştir. 7 Ekim 1908'de Bosna Hersek, Avusturya-Macaristan toprağı olarak ilân edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1878'de Avusturya-Macaristan idaresine verilen Bosna Hersek'teki hakları

¹³⁸ Džaja, a.g.e., ss. 163-166.

1908'deki kesin ilhaka kadar sürmüştür.¹³⁹ Avusturya-Macaristan, sadece işgalle değil çok daha önce coğrafi genişlemesiyle birlikte Bosna'daki çeşitli dini gruplarla karşılaşmıştır. Dini gruplar üzerinde otoritesini genişletmek için sistemli bir politika geliştirmiştir. İlk olarak 1781 yılında “Tolerans Yasası” yayınlanarak Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde bulunan Protestan ve Ortodokslara dini özgürlük tanımış, daha sonra 1867 yılında çıkardığı Anayasası'nın on beşinci maddesinde din ve düşünce özgürlüğünü garanti altına almıştır. Anayasanın yürürlüğe girmesinden birkaç yıl sonra 1874 yılında kilise ve dini gruplar için “Tanınma Kanunu” yayınlanmıştır. Kanunla birçok kilise ve dini grup resmi olarak tanınmış ve kendi inançları doğrultusunda din eğitimi alabilmeleri garanti altına alınmıştır.¹⁴⁰ Avusturya-Macaristan'ın bu sistemli din politikası doğal olarak Bosna'nın işgali ile birlikte yansımalarını Bosna'da da bulmuştur. Bosna Hersek'te Avusturya'nın işgalinden sonra din dağılımı değişikliğe uğrasa da genel olarak Bosna dini anlamda kozmopolit yapısını sürdürmüştür.

A. KATOLİK KİLİSESİ

Bosna'yı ele geçirenler Katolik oldukları için Bosna'da Katoliklik tekrar aktif hale gelmiştir. Papalık bu durumdan istifade ederek Bosna'daki Katolik idaresinin yeniden yapılandırılması emrini vermiştir.¹⁴¹ Dönemin Papası XIII. Leon, 1881 yılında “Vrhbosna” Metropolitliğini kurmuş, ancak Vatikan ve Viyana arasındaki anlaşmaya göre Avusturya-Macaristan Çarı, metropolitliğin başına Zagreb Katolik Teoloji Fakültesinde görev yapan Dr. Josip Stadler'i getirmiştir. Kendisi, bu görevde 1918 yılına kadar uzun bir süre kalarak büyük başarılarla imza atmıştır.¹⁴² Vrhbosna Metropolitliğinin kurulmasıyla birlikte aynı dönem içerisinde Vrhbosna Başpiskoposluğunun yanında Mostar-Duvno Piskoposluğu, Banja Luka Piskoposluğu ve Trebinje Piskoposluğu kurulmuştur.¹⁴³ Merkezi Mostar olan Mostar-Duvno Piskoposluğunun başına Fransisken papazı olan Paškal Buconjić getirilmiştir. Banja Luka Piskoposluğuna yine Fransisken olan Marijan Marković ve onun ölümünden sonra Jozo Garić getirilmiştir. Bosna Hersek'te Vrhbosna Metropolitliğinin yanında aynı anda

¹³⁹ Mustafa İmamović, a.g.e., ss. 361-363.

¹⁴⁰ Ayşe Zişan Furat, *Gayr-i Müslim İdare Altında Müslümanların Din Eğitimi Avusturya-Macaristan Dönemi Bosna 1878-1918*, İstanbul, İdil Yayıncılık, 2013, ss. 29-30.

¹⁴¹ Mustafić v.d., a.g.e. s. 132.

¹⁴² Mato Zovkić, Petar Babić, *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, Sarajevo, Vrhbosanska Visoka Teološka Škola, 1986, s. 20-103.

¹⁴³ *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini*, a.g.e., s. 2.

Fransiskan rahiplerine ait Bosna Srebrena ve Uznešenja Marijana isimli iki Fransiskan birlik faaliyet göstermiştir. ¹⁴⁴ Böylece Fransiskanlar Katolik Kilisesinin pastoral faaliyetlerinde belirleyici bir faktör olmaya devam etmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde, Bosna Başpiskoposu da dâhil olmak üzere, Bosna Hersek Katolik Kilisenin başında bulunanlar, Fransiskanların faaliyetlerini durdurup onları Bosna'dan çıkarmak isteseler de bu niyetlerinde başarılı olamamışlardır. Fransiskanlar'ın yerlerini almaları için ülkeye Cizvitler¹⁴⁵ getirilmiştir. Cizvitlerin eğitim verebilmeleri için iki eğitim kurumu bir de kilise inşa edilmiştir.¹⁴⁶ Fransiskanlar, ayrıcalıklı güçlerini kaybetmiş olsalar da kendileri için söz konusu olan bu büyük tehlikeyi atlatarak günümüze kadar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.¹⁴⁷

Avusturya-Macaristan'ın gelmesiyle birlikte Katolik halkı idari alanda olduğu gibi eğitimde de reformlar yapmaya başlamışlardır. Eğitime büyük önem veren Katolikler, 1910 yılına kadar halkın okuma yazma oranını % 3'ten % 22'ye çıkararak önemli başarılar imza atmışlardır. Osmanlı'nın son döneminde yeni okullar açmaya başlayan Fransiskanlar, Avusturya'nın gelmesiyle birlikte Katolik olan devletin desteğiyle bu süreci hızlandırmışlardır. Fransiskanları örnek alan birçok Rahibe Birliği, kendi okullarını açmıştır. XX. yüzyılın başlarında Avusturya-Macaristan devleti, okul politikasını değiştirerek Fransiskan ve diğer rahip gruplarının kurduğu okulları kendi bünyesine alma girişiminde bulunmuştur. Katolik din adamları kadrosunu yetiştirmek amacıyla kurulan özel okullara da ayrı bir önem verilmiştir. Bosna Hersek topraklarında bu amaçla açılan üç lise ve üç yüksekokul mevcuttu. Açılan bu okulların dördü Fransiskanlar'e, diğer ikisi ise devlete aitti. Okullarda okutulan dersler ve kullanılan kitaplar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun izin verdiği Latince yazılmış kitaplardı. Eğitime önem verilmesiyle birlikte yayınlanan yeni eser sayısı da artmaya, yeni gazete ve dergiler yayınlanmaya başlamıştır. En önemlileri olan "Vrhbosna",

¹⁴⁴ Vasilj v.d., a.g.e., s. 76.

¹⁴⁵ Fransa'da 1534'te Loyola tarafından kurulmuş tutucu bağnaz Hıristiyan tarikatı. Bir diğer adı Hz. İsa Derneği'dir. Cizvit terimi Müslümanlar tarafından dini zayıf veya dinisiz olanlar için kullanılmıştır. Cilacı, a.g.e., s. 79.

¹⁴⁶ Malcolm, a.g.e., s. 237.

¹⁴⁷ Vasilj v.d., a.g.e., ss. 77-78.

günümüzde de yayınlanmaya devam etmektedir. Diğerleri de “Glasnik presvetog Srca İsusova”, “Hrvatski dnevnik”, “Franjevački glasnik“ tir.¹⁴⁸

Avusturya-Macaristan’ın gelmesi ile Bosna Hersek’te kilise için siyasi ve ekonomik gelişmeler daha uygun hale gelmiştir. Yönetim, Katolik olduğundan yeni kilise ve binaların inşası konusunda izin almak daha kolay olmuştur. Bu dönemde devletin desteği ile onlarca yeni kilise inşa edilmiş, inşa edilen kiliseler genel olarak Gotik, Roman vb. mimari sanatlarla inşa edilmiştir. İnşa edilen en meşhur yapı ise Sarajevo Katedralidir.¹⁴⁹

Bosna Hersek Katolik Kilisesi’nde teolojik düşünce, Roma Katolik teolojisinin mevcut standartları çerçevesinde oluşmuştur. Ancak batı Avrupa’da modernizm ve liberalizm gibi şüpheyle bakılan ve reddedilen yeni fikirlerin ortaya çıkmasıyla birlikte teolojik kargaşa oluşmuştur. Teolojik düşünce içindeki bu yeni ideolojik akımlar, Hıristiyan yaşamının yeni bir zamana göre ayarlanmasını ve Hıristiyan teolojisi ve felsefesinin yenilemesini istiyordu. Bu teolojik fikirler, Bosna Hersek topraklarında bulunan Katolikler’de ciddi bir yankı bulmadığı gibi, bu düşüncelerin yanı sıra Roma tarafından reddedilen liberalizm, modernizm vb. fikirler de kendine yer bulamamıştır. Bosna Hersek Katolikleri, bu düşünceleri Roma gibi reddedip kınamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra 1918 tarihinde Slovenler, Hırvatlar ve Sırpaların bir araya gelmesiyle I. Yugoslavya Krallığı kurulmuştur. Kuruluşu takip eden günlerde Bosna Hersek de Yugoslavya’ya katılmıştır.¹⁵⁰ Yugoslavya Krallığı döneminde Bosna Hersek Piskoposluğuna Dr. İvan Šarić getirilmiştir. Yugoslavya Krallığının başkenti Belgrat’tan, Šarić’in Bosna Piskoposluğuna atanmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Buna rağmen Šarić, 1918-1960 yılları arasında görevde kalmıştır. Šarić, görevi boyunca diyakozluk¹⁵¹ konferansları, hayırsever aktiviteleri düzenlemeyi ve Katolik bir yayınevi kurmayı başarmıştır. Ayrıca 1941-1943 yılları arasında Kutsal Kitabı tercüme ederek üç

¹⁴⁸ Tomo Vukšić, “Katoličanstvo i Pravoslavlje na Prijelazu iz 19. u 20. Stoljeće“, *Crkva u Svijetu*, C. XXXVI, S. 3, Split, Katolički Bogoslovni Fakultet Sveučilišta u Splitu, 2001, ss. 283-285; Vasilj v.d., ss. 79-83.

¹⁴⁹ Bkz. Ek: 3

¹⁵⁰ Bojić, a.g.e., ss. 171-173.

¹⁵¹ Başında Diyakoz bulunan Hıristiyan bir dini bölgesi. Diyakoz ise papazdan sonraki grupta yer alan ruhani rutbe. Katolik mezhebinde talihsiz kişilere yardımcı görevli bir alt derecedeki papazdır. Cilacı, a.g.e., s. 95, 98.

bölümde yayınlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya Krallığı, Almanya saldırılarına dayanamayarak 1941 yılında teslim olmuş ve tekrar parçalanmıştır. Bu dönemde bölgeye anarşi hâkim olmuştur. Almanların desteği ile bağımsız bir Hırvat devleti kurulmuştur. Bugünkü Hırvatistan ve Bosna Hersek bu devletin sınırları içindedir. Bu devletin ömrü II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürmüştür ve 1945 yılında yıkılmıştır.¹⁵² II. Dünya Savaşı sırasında Katolikler, diğer insanlar gibi savaşın zorluklarını görmüşlerdir. Saraybosna ve Travnik'teki Katolik okulları kapanmış, Başpiskopos Šarić ve Piskopos Garić ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Tito'nun Yugoslavya'sı kuruluncaya kadar Bosna dışında hayatlarını sürdürmüşlerdir.¹⁵³

B. ORTODOKS KİLİSESİ

Avusturya-Macaristan dönemi Sırp Ortodoks Kilisesi, kilise cemaatleri ve okulların tam bağımsızlık ve yeniden yapılandırılması açısından önemli bir dönemdir. Avusturya-Macaristan devleti, Ortodoks Kilisesinin kendi yönetimi altına girmesini istemiş, Bosna'daki Sırp Ortodoks Kilisesini Karlovačka Metropolitliğine katma isteğine karşı Ortodoks din adamları, halkla birlikte buna karşı çıkararak ayaklanma başlatmak istemişlerdir. Bunu gören Avusturya-Macaristan yönetimi Ortodoks Kilisesini kendi yönetimine katmaktan vazgeçmiştir. Ortodoks Kilisesi, Avusturya-Macaristan devletinin daha sonra çıkarmış olduğu, yukarıda bahsi geçen dini özgürlük kanunlarına dayanarak yeni binalar, okullar ve dernekler açmıştır. Böylece Ortodoks Kilisesi için yeni bir dönem başlamıştır.¹⁵⁴

Bosna Herseki'n işgalinden kısa bir süre sonra Yunan asıllı piskoposlar ve metropolitler Bosna'yı terk etmişlerdir. 1880 yılında Avusturya-Macaristan, İstanbul Patriği Yoakim III. ile yaptığı anlaşma ile geçici olarak bağımsız bir Kilise olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Anlaşmaya göre İstanbul Rum Patriği Avusturya-Macaristan'dan 38.000 altın groşa (dönemin parası) alacak ve piskoposların maaşları devlet kasasına bağlanacaktı. Ayrıca bu antlaşma, Metropolitlerin¹⁵⁵ atamasının

¹⁵² Bojić, a.g.e., s. 186.

¹⁵³ Mustafić v.d., a.g.e., s. 134.

¹⁵⁴ Zlatko Kudelić, "Srpska Pravoslavna Crkva u Bosni i Hercegovini Tjekom Austrougarske Vladavine u Novijoj Domaćoj i Inozemnoj Historijografiji", *Croatica Christiana Periodica*, C. XXXII, S. 62, Zagreb, Katolički Bogoslovni Fakultet, 2008, s. 29–62.

¹⁵⁵ Ortodokslar'da patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden en yetkili din görevlisi, Cilacı, a.g.e., s. 242.

Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından ve yeni atanan Metropolitlerin de Sırp'lardan seçilmesi şartını ihtiva ediyordu. Nitekim Sava Kosanović, 1881 yılında Bosna Ortodoks Metropoliti seçilmiştir. 1882-1883 yılında Ortodoksların, Saraybosna'da "Konzistorija" adlı manevi mahkemesi açılmıştır. Mahkeme dört piskopostan, her piskoposluktan birer rahipten ve bir de teoloji fakütesinden bir hocadan oluşmuştur. Bu mahkeme sadece yılda bir kez toplanıp tüm sorunları çözemeye çalışmıştır. Yavaş yavaş Avusturya-Macaristan yetkilileri kilisenin iç işlerine, özellikle eğitime çok müdahale etmeye başlamışlardır. Buna karşı Sava Kosanović, 1882' de Ortodoks İlahiyat Okulunu açmıştır. 1905 yılında İstanbul Patriği, Bosnad'aki Sırp'ların kilise-eğitim otonomisini tanımış ve bundan sonraki dönemlerde din adamları, din dersi öğretmenleri ve kilisenin bünyesinde çalışan herkesin maaşı Avusturya devleti tarafından ödenmiştir.¹⁵⁶ 1913 ve 1914 yılına kadar Bosna Hersek'te 123 Sırp Ortodoks okulu açılmıştır. Bu yıllarda okulların açılmasıyla birlikte yeni dergi ve gazeteler yayınlanmaya başlamıştır. Yayınlananlar arasında en önemlileri "İstočnik" ve "Crkveni Sveštenik".¹⁵⁷

1905 yılında yapılan yapılandırmaya göre Bosna Hersek Ortodoks Kilisesi: Sarajevo Piskoposluğu, Mostar Piskopoluğu, Tuzla Piskoposluğu ve Banja Luka-Bihać Piskoposluğu olmak üzere dört piskoposluktan oluşuyordu. Bu piskoposlukların başına gelen bütün piskoposlar eşit olup Ortodoks Patriğinin geleneğine göre bütün piskoposlar metropolit ve başpiskopos unvanlarına da sahiplerdi. Avusturya İmparatoru, İstanbul Patriği ile anlaşarak istediği piskoposu istediği yere atama hakkına sahipti.¹⁵⁸ Piskoposluklar 33 dekanlıktan, onlar da 335 yerel papaz cemaatten oluşuyordu. Bu dönemde Bosna Hersek'te 11 Ortodoks manastırının varlığından bahsedilmektedir. En ünlüleri Bosna bölgesinde bulunan Ozren ve Hersek bölgesinde bulunan Zitomislic manastırlarıdır.¹⁵⁹

Zamanla Katolik Kilisesi, Ortodoks Kilisesine büyük baskılar yaparak Roma'daki Katolik Kilisesi ile birleşmesini istemiş, Sırp Metropoliti Sava Kosanovic bu konudaki baskılara dayanmayıp 1885 yılında görevinden istifa etmiştir. Yerine geçen Nikolajevic mücadelesini devam ettirmiştir.¹⁶⁰ 1914 yılında "Mlada Bosna" isimli

¹⁵⁶ Mustafić v.d., a.g.e., ss. 89-90.

¹⁵⁷ Grujić, a.g.e. s. 172.

¹⁵⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 91.

¹⁵⁹ Grujić, a.g.e. s. 170-172.

¹⁶⁰ Grujić, a.g.e. s. 170.

gençlik siyasi örgütünün üyesi olan Sırp Gavrilo Princip tarafından Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna’da öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu olaydan sonra Katoliklerin ve Avusturya-Macaristan yönetiminin Bosna’daki Ortodokslara karşı baskıları daha da şiddetlenmiştir. Pek çok Ortodoks din adamı, bu olaya karıştıkları gerekçesiyle tutuklanıp bir daha geri dönmek üzere Romanya’da bulunan “Arada” toplama kampına gönderilmiştir.¹⁶¹

Ortodoks Sırp, Yugoslavya Krallığın kurulmasını büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Mayıs 1919 yılında bütün Sırp Ortodoks Piskoposları Belgrat’ta bir araya gelerek ahlaki, manevi ve idari birlik ilan etmişlerdir. Sırp Ortodoks Kilisesi, İstanbul Rum Patrikliğinden izin alarak, Sırp Ortodoks Patrikliğini ilan etmiştir. Yeni Patriğin resmi unvanı: Peç Başpiskoposu Belegat-Karlovac Metropoliti ve Sırp Patriği şeklindedir. Bosna Hersek Metropoliti de bu toplantıya katılarak Sırp Ortodoks Kilisesinin idaresini tanımıştır. Sırp Ortodoks Kilisesi, bazı yüksek dini yetkililerin büyük gayreti sonucu, Kilise’ye yeni benzersiz haklar sağlayan yasayı 1931 yılında çıkarmayı başarmıştır.¹⁶²

Sırp Ortodoks Kilisesi, 1921 yılındaki kanuna göre Yugoslavya Krallığı’nda diğer bütün dinlerin de sahip olduğu haklara sahip olmuş ve devlet tarafından da tanınmıştır. Ancak Sırp Ortodoks Kilisesi’ni denetleme görevi devlete aitti. Devlet, kiliselerin ve okulların bütün masraflarını karşılıyordu. Bu dönemde, 1925 yılında Bihaçka Piskoposluğu da kurulmuştur. Sırp Ortodoks Kilisesi, II. Dünya Savaşına kadar faaliyetlerini rahatlıkla sürdürmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı ile birlikte Bosna Ortodoks Kilisesi ve üyeleri için rahatlık dönemi fazla sürmemiş ve o zamana kadar hiç görmedikleri zulüm ve sıkıntılara maruz kalmışlardır. Bosna Hersek, o dönemlerde Hırvatların kurduğu Bağımsız Hırvat devletine bağlıydı. Hırvatistan, o dönemde Sırp Ortodoks Kiliselerini yasaklayarak dinlerine Doğu Yunan Dini, Sırp’lara da Ortodoks Hırvatlar denilmiştir. Ortodoks rahiplerin büyük bir çoğunluğu öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiştir. Savaşın başında, Kiril alfabesini kaldırmak ve Kilise mühürlerini Latin harfleri ile yaptırmak istemeyen Dabrobosanska Metropolitliği

¹⁶¹ Kudelić, a.g.m., s. 50-53; Mustafić v.d., a.g.e., s. 92.

¹⁶² Mustafić v.d., a.g.e., s. 92.

kapatılıp Metropolitleri öldürülmüştür. Savaş esansında yüzbinlerce Ortodoks'un da öldürüldüğü kayıtlarda zikredilmektedir.¹⁶³

C. AVUSTURYA-MACARİSTAN DÖNEMİNDE NÜFUSUN DİNİ İNANIŞLARA GÖRE DAĞILIMI

Bosna Hersek'in güçlü bir Avrupa ülkesi tarafından işgal edilmesi, halk üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler, en çok nüfus dağılımına yansımıştır. Nitekim 1870 yılında Bosna Hersek, Osmanlı Devleti'nin idaresi altında iken yapılan bir nüfus sayımına göre Müslümanların sayısı 315.218 (%50.84), Ortodokslarınki 226.312 (%36.50), Katoliklerinki de 78.383 (% 12.64) idi.¹⁶⁴ Avusturya-Macaristan işgalinin hemen ardından durumun değiştiği görülmektedir. Yani Hristiyan nüfusun arttığını, Müslüman nüfusun da düştüğünü açık bir şekilde görmek mümkündür. İşgalin hemen ardından yeni yönetimin 1885 yılında gerçekleştirdiği nüfus sayımına göre Ortodoksların sayısının 571.250 kişiyle % 42.75'e, Katolikler'in sayısının 265.778 kişiyle % 19.89'a yükseldiği görülürken, Müslümanların sayısının ise 492.710 kişiyle % 36.88'e gerilediği görülmektedir.¹⁶⁵ Daha sonraki yıllarda da tablonun benzer şekilde devam ettiği göze çarpmaktadır. Yeni idarenin Katoliklere karşı gösterdiği ilginin sonucu olarak Avusturya'nın çeşitli bölgelerinden Katoliklerin Bosna'ya akını, Müslümanların ise göç etmeleri vb. pek çok farklı nedenden dolayı Hristiyan nüfusu artmış, Müslümanların oranı ise giderek azalmıştır. Avusturya-Macaristan yönetimi boyunca Bosna Hersek'te yaşayan dini grupların nüfus dağılımları şöyledir:

1879 yılında yapılan nüfus sayımı: Ortodokslar 496.761 (% 42.88), Müslümanlar 448.613 (% 38.73), Katolikler 209.391 (% 18.08), Toplam: 1.158.440.

1885 yılındaki nüfus dağılımı şu şekildedir: Ortodokslar 571.250 (% 42.76), Müslümanlar 492.710 (% 36.88), Katolikler 265.788 (% 19.89), Toplam: 1.336.091.

1895 yılındaki nüfus bilgileri şöyledir: Ortodokslar 673.246 (% 42.92), Müslümanlar 548.632 (% 34.99), Katolikler 334.142 (% 21.31), Toplam: 1.568.092.

¹⁶³ Mustafić v.d., a.g.e., s. 93.

¹⁶⁴ *Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, a.g.e., s. 5.

¹⁶⁵ Babuna, a.g.e., s. 23.

1910 yılında yapılan nüfus sayımına göre ise: Ortodokslar 825.418(% 43.49), Müslümanlar 612.137 (% 32.25), Katolikler 436.061 (% 22.87), Toplam: 1.898.044.¹⁶⁶

Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan sayımda genel nüfusun azaldığı tespit edilmiştir. Bu sayımda Bosna Hersek toplam nüfusunun 1.889.929 kişi olduğu kaydedilmiştir. Hristiyan nüfusu artış gösterirken Müslüman nüfusu, Yugoslavya Krallığının kuruluşundan sonra % 31.12'ye, 1913'de ise % 30.92'ye kadar gerilemiştir.¹⁶⁷

III. YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE BOSNA HERSEK'TE HİRİSTİYANLIK

29 Kasım 1945 yılında II. Yugoslavya Krallığının (Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) kurulmasıyla birlikte Bosna Hersek de bu devlete dâhil olmuştur. Josip Broz Tito dönemi Yugoslavya'yı Avrupa'da önemli bir güç hâline getirmiştir. Böylece komünist yönetimi altında varlığını sürdüren dini gruplar için yeni bir dönem başlamıştır. II. Dünya Savaşından sonra rahatlamayı bekleyen Bosna Hersek'teki Hristiyanların beklediklerinin tam aksi gerçekleşmiştir. Yugoslavya Komünist Partisi, Marksist materyalist felsefeyi benimsediğinden, "din halkın afyonudur" tezini savunmuşlardır. Kendilerini kökleri kapitalizme dayanan dine karşı savaşa adanmışlardır. Bu "savaş", felsefi savaştan çok, fiziksel çatışma olarak gerçekleşmiş, rakiplerini fiziksel olarak elimine etmek istemişlerdir. Nihayet 1946 yılında Kilise ile devletin ayrılması ilkelerini içeren bir anayasa çıkarmışlardır.¹⁶⁸ Yeni sistemin oluşturulması ve güvenliğin sağlanması için komünistler, milletin dini ve manevi bilincini değiştirmek istemişlerdir. Bu doğrultudaki ilk adımları Kiliseyi imha etmeye çalışmak ya da en azından zayıflatmak şeklinde olmuştur. Din yerine ateizmi dayatmak istemişlerdir. Öte yandan Kiliseler, komünist sisteme karşı kendi anti-komünist inanç ve görüşlerini ifade ederek direnmeye çalışmışlardır. Kilise komünist rejime ideolojik olarak karşı tek örgütlü ve dolayısıyla siyasi bir rakip olmuştur. Bosna Hersek'teki bu orantısız mücadele Kilise ve taraftarlarına karşı dehşet verici sonuçlarla sonuçlanmıştır. Sadece Hristiyanlar değil Bosna'da bulunan Müslümanlar ve diğer dini gruplar da çok zor

¹⁶⁶ Furat, a.g.e., s. 32.

¹⁶⁷ Alparlan, a.g.e., s. 90.

¹⁶⁸ Malcolm, a.g.e., s. 308.

dönemler geçirmişlerdir. Komünizm döneminde Bosna Hersek'te bulunan bütün dini grupların faaliyetleri engellenmeye çalışılmış, din adamları hapse atılmış, din eğitimi yasaklanmış ve dini grupların mallarına el konulmuştur. Ayrıca dini grupların toplum üzerindeki etkisini azaltmak için her türlü baskı denenmiştir.

Bu dönemde toplumsal olaylar ile başa çıkmak için Kilise veya herhangi bir dini topluluk hakkında deneye dayalı araştırma yapmak gerekli görülmediği için, günümüzde bu döneme ait saha çalışması verileri vb. kesin bilgiler bulmak mümkün olmamaktadır.

A. KOMÜNİST İDARESİ ALTINDA KATOLİK KİLİSESİ

Yugoslavya'da Komünist rejim döneminde birçok din adamı hapse atılmış ve Kilisenin kurumsal olarak hayırseverlik ve eğitim çalışmaları yasaklanmıştır. Yönetim, üniversite hocaları, polis, asker ve devlete bağlı olarak çalışan tüm memurlardan ya ateist olmalarını ya da en azından dinlerine bağlılık duymamalarını veya bunu açık açık göstermemelerini istemiştir.¹⁶⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında hayatta kalan rahipler, sürekli komünist rejim tarafından rahatsız edilmişler, ideolojik nedenlerden dolayı mahkûm edilmişler ve hapisanede uzun yıllar zulüm görmüşlerdir. İşlerini yapmaya devam eden rahip ve papazlar ise, sürekli polis gözetimi altında kalmışlardır. Rejim aktivistleri, çeşitli şekillerde onları tehdit ederek çalışmalarına müdahale ederlerken aynı zamanda komünist fikirlerini Hıristiyanlar arasında yaymaya çalışmışlardır. Çok sayıda kilise, savaş esnasında yıkılmış veya çökmüştür. Savaştan sonra birçok kiliseye de komünist rejim tarafından el konularak depoya dönüştürülmüştür.¹⁷⁰

Komünist rejim, Bosna Hersek'teki neredeyse bütün Katolik gazetelerinin basılmasını yasaklamıştır. Dini yayınlardan sadece Fransiskanlar "Dobri Pastir" adlı yıllık takvimi yayınlatabilmişlerdir. Daha sonra 1983 yılında dini aylık dergi "Svjetlo Rijeci" yayınlanmaya başlamıştır. Günümüzde bu dergi hala yayınlanmaya devam etmektedir. Hersek bölgesinde bulunan Fransiskan Rahipleri de iki dergi yayınlamaya başlamışlar, ancak komünist rejim bu dergileri yasaklamıştır.¹⁷¹ Kiliseye ait orta, lise ve yüksek öğrenim kurumlarının tamamının komünist rejim tarafından kapatılmasına karar

¹⁶⁹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 135.

¹⁷⁰ Vasilj, a.g.e., s. 113.

¹⁷¹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 135; Zovkić, Babić, a.g.e., ss. 335-339.

verilmiştir. Ayrıca tüm Katolik ve Hırvat derneklerinin kapatılması, tüm rahibelerin ya Bosna Hersek'i terk etmeleri ya da dini vazifelerinden vazgeçmeleri kararı alınmıştır. Böylece rahibelerin birçoğu Bosna'yı terk etmiş veya gizli olarak görevlerini devam ettirmişlerdir. Genel olarak Katolik Kilisenin tüm malları (araziler, okullar, binalar vb.) kamulaştırılmış ve böylece Kilise eli kolu bağlanmış bir duruma düşmüştür.¹⁷²

Yugoslavya döneminde bazı piskoposluklar piskoposuz kalmıştır. Mostar ve Sarajevo Piskoposları, ülkeden kaçmak zorunda kalmış, aynı zamanda Bosna Hersek Başpiskoposu Şariç, İkinci Dünya Savaşından sonra 1945 yılında İspanya'ya sığınmıştır. Bosna Piskoposluğu, İspanya'da bulunan Şariç'in 1960 yılında ölümüne kadar, onun tarafından yönetilerek faaliyetini sürdürmüştür. Bosna Hersek'te ise bu görevi vekâleten Marko Alaupovic yürütmüştür. Şariç'in vefat etmesiyle birlikte Başpiskoposluğa Alaupovic seçilmiştir. Sekiz yıl sonra görevi Smiljan Cekada devralmıştır. 1977 yılına kadar Başpiskopos olarak görev yapan Cekada'dan sonra Marko Junuzovic Bosna Katoliklerinin başına getirilmiştir. 1991 yılında onun vefatından sonra günümüzde de halen görevini yürütmekte olan Vinko Puljic, Bosna Hersek Başpiskoposu olarak seçilmiştir.¹⁷³ Sürgün edilen din adamlarının yanında birçok din adamı da çeşitli hapis cezalarıyla mahkûm edilmiştir. Akmaca'nın sunduğu bilgilere göre 1945-1954 yılları arasında sadece Katolik Kilisesine bağlı 154 din adamı mahkûm edilerek hapse atılmıştır.¹⁷⁴

1960 yılına kadar Kilise oldukça zor günler yaşamıştır. Yoksulluk, korku ve belirsizlik yaygınlaşmıştır. 1958 yılında Bosna Piskoposlarının “*ad limina apostolorum*”¹⁷⁵ kutsal ziyareti esnasında, Petrus ve Pavlus'un mezarlarını ve Papa'yı ziyaret etmesi sonrası buzlar erimeye başlamıştır.¹⁷⁶ Daha önce Yugoslavya ve Vatikan'ın ilişkileri tamamen kopmuş durumundaydı. Zamanla ilişkiler düzelmeye başlayınca ve Kilise antikomünist mücadelesini bıraktıkça Papalık ve Yugoslavya

¹⁷² Miroslav Akmadža, “Položaj Katoličke Crkve u Hercegovini u Prvim Godinama Komunističke Vladavine”, *Hum i Hercegovina Kroz Povijest Zbornik Radova*, C II, Zagreb, Hrvatski Institut za Povijest, 2011, s. 495.

¹⁷³ Vasilj v.d., a.g.e., s. 115.

¹⁷⁴ Akmadža, a.g.m., s. 497.

¹⁷⁵ Katolik piskoposların her beş senede Pavlus ve Petrus'un mezarlarını ziyaret edip ve ardından Papa ile görüşüp faaliyetleri ile ilgili rapor verdikleri bir Roma ziyaretidir. Avrupa dışında bulunan piskoposlar ziyaretlerini en az on yılda bir defa yapmak zorundalar, faaliyet raporlarını ise her beş yılda Vatikana göndermektedirler.

¹⁷⁶ Vasilj v.d., a.g.e., s. 118.

hükümeti temsilcileri arasında 1966 yılında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmayla dini cemaatlerin ve grupların hukuki konumu belirlenmiş ve garanti altına alınmıştır. Anayasal hukukla: Din ve vicdan özgürlüğü, kilise ve devletin ayrılması, bütün dini toplulukların eşitliği, ne olursa olsun bütün vatandaşların din ve inanç eşitliği, dini örgütler kurma özgürlüğü gibi hususlar garanti altına alınmıştır.¹⁷⁷

Bu ilkeler çerçevesinde, Katolik Kilisesi'nin dini faaliyetler ve dini törenler yapma özgürlüğü, Yugoslavya Hükümeti tarafından garanti edilmiştir. Yugoslavya rejimi, Yugoslavya yasalarına aykırı değilse kilise ve dini konularda Yugoslavya'daki Katolik Kilisesi üzerindeki Vatikan'ın manevi yetkisini kabul etmiştir. Papalık, rahiplik görevlerinin ifası sırasında, rahiplerin faaliyetlerinin dini çerçevede yer alması gerektiğini ve siyasi karaktere sahip amaçlarla dini ve kilise fonksiyonlarını kötüye kullan/a/mayacaklarını da taahhüt etmiştir. Aynı zamanda Papalık, siyasi terör veya şiddete başvurma benzeri suç formlarının eylemlerini kınamıştır. Vatikan ile imzalanan anlaşmadan sonra ilişkiler olumlu yönde geliştiği için 1970 yılında diplomatik ilişkiler de kurulmuştur. Hatta Yugoslavya lideri, ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla Papa Pavao VI.'yı 1971 yılında Vatikan'da bizzat ziyaret etmiştir.¹⁷⁸ Böylece Yugoslavya, Küba ile birlikte Vatikan'la diplomatik ilişkilerini sürdüren tek sosyalist ülke durumuna gelmiştir. Bundan sonra Vatikan'da Yugoslavya Hükümeti'nin büyükelçisi, Belgrat'ta ise Vatikan'ın Apostolik elçiliği bulunmuştur.¹⁷⁹ Bu gelişmelerden sonra kırsal alanlarda yeni kilise inşa etmek veya eskilerini onarmak için izin almak daha kolay hale gelmiştir. Ancak devletin hızla ve kitlesel bir şekilde kırsal insanları yerleştirdiği kentsel alanlarda kiliselerin yapımı neredeyse imkânsız hale gelmiştir.¹⁸⁰

Zaman geçtikçe, Kilise'ye sunulan küçük yaşam alanı Kilise tarafından daha iyi kullanılabilir hale gelmiştir. Devletin inanlara karşı daha hoş görülü yaklaşımı sonrası Katoliklerin ekonomik gücü artmıştır. Buna en çok katkı sağlayan Hırvat Katolik diasporası olmuştur. Onların yardımlarıyla 1960 yılından sonra birçok yeni kilise,

¹⁷⁷ Ivan Cvitković, *Religije u Bosni i Hercegovini*, Tuzla, IGTRU Univerzal Tuzla, 1918, s. 15.

¹⁷⁸ Ivan Lučić, "Progon Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini u Vrijeme Komunističke Vlasti (1945.-1990.)", *Croatica Christiana Periodica*, C. XXXVI, S. 69, Zagreb, Katolički Bogoslovni Fakultet, 2012, ss. 105-144.

¹⁷⁹ Cvitković, a.g.e, s. 15.

¹⁸⁰ Vasilj v.d., a.g.e., s. 118.

manastır ve Katolik okulu inşa edilmiştir. Bu durum bu şekilde 1990 yılında Yugoslavya'nın dağılmasına kadar devam etmiştir.

B. KOMÜNİST İDARESİ ALTINDA ORTODOKS KİLİSESİ

Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti döneminde diğer dinler ve kiliseler gibi Sırp Ortodoks Kilisesi de zor dönemler yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Sırp Ortodoks Kilisesi büyük sıkıntılar içine düşmüştür. Komünist rejim, din eğitimi yasaklayıp kilise mallarının büyük bir kısmına el koymuş ve Kilise'nin millet üzerindeki etkisini azaltmak için her türlü baskıyı uygulamıştır. Komünist rejim, Katolik Kilisesini olduğu gibi Ortodoks kilisesi ve din adamlarını da sürekli takip ederek faaliyetlerine mani olmaya çalışmıştır.¹⁸¹

Savaş sonrası Yugoslavya hükümeti, Bosna Hersek'te kapsamlı ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk on yılda devlet, Sırp Ortodoks mülkiyetleri dâhil olmak üzere bütün özel mülkiyetlerin müsadereğini sistematik olarak gerçekleştirmiştir. Komünist rejim tarafından çeşitli kanun ve yönetmenlikler aracılığıyla Sırp Ortodoks Kilisesi mülkiyetlerine hiçbir ücret veya tazminat ödenmeksizin el konulmuştur. 1945'den 1960 yılına kadar Kilisenin 10.799 ya da % 81,7 dönüm arazisi ve 177 ya da % 78,6 bina, çeşitli nedenlerle müsadere edilmiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi, Bosna Hersek'teki taşınmaz mallarına el konulmasına karşı yetkili makamlara çok sayıda davalar açmış, Sırp Ortodoks Kilisesinin Patrikhane yönetim kurulu, müsadereye karşı bizatihi müdahalede bulunmuştur.¹⁸²

Ortodoks Kilise'ye yapılan devlet yardımı kilise temsilcilerinin davranış ve faaliyetlerine bağlıydı. Yardımın amacı ve ihtiyacı hakkında devlet yönetimi ile her sene görüşmeler yapılırdı. Genellikle Ortodoks kilisesi devlete bağlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmıştır. Kilise'ye karşı ekonomik yaptırımlar her zaman süregelmiştir. Bosna Hersek'teki Sırp Ortodoks Kilisesinin temel finansman kaynakları şunlardı: kilise'ye yapılan bağışlar, kilise hizmetlerinin ücretlendirilmesi, kilise arazi ve binaların kiralanması vd. Buna ek olarak, Sırp Ortodoks Kilisesi mumlar, tütsü, haçlar, ikonlar, gazeteler, kitaplar, broşürler, takvimlerin üretim ve dağıtımından da gelir elde

¹⁸¹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 95.

¹⁸² Denis Bećirović, "Oduzimanje imovine Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1961)", *Historijska traganja*, S. 8, Sarajevo, Institut za istoriju Sarajevo, 2011, ss. 151-166.

etmekteydi. Ayrıca, gelirinin bir kısmını da yurtdışı kilise yardım organizasyonlarından sağlamaktaydı.¹⁸³

Komünist rejim zamanında Sırp Ortodoks Kilisesi'nin yaklaşık 250 din adamı öldürülmüş, 48 din adamı da hapse mahkûm edilmiştir.¹⁸⁴ O dönemdeki acı tabloyu gösteren en net veri, İkinci Dünya Savaşından doksanlı yıllara kadar bütün Bosna Hersek topraklarında sadece yirmi kilisenin inşa edilmiş olduğu gerçeğidir. Bu durum, 1989 yılına kadar sürmüştür. Ancak bu yıldan sonra Sırp Ortodoks Kilisesi ve üyeleri de diğer din ve mensupları gibi rahata ve serbestliğe kavuşabilmiştir. Ancak komünist rejim döneminde devlet tarafından el konulan mallar günümüzde bile hala tamamı geri verilmiş değildir.¹⁸⁵

C. BOSNA HERSEK SON SAVAŞI VE BOSNA'DAKİ HİRİSTİYANLAR

Mart 1992 yılında Bosna Hersek Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş, fakat milliyetçi Sırlar buna karşı çıkararak XX. yüzyılın en büyük katliamlarından birini gerçekleştirmişlerdir. 3 buçuk yıl süren bu savaş yüzbinlerce masum insanın hayatını kaybetmesine, milyonlarcasının evlerini terk etmesine yol açmıştır.¹⁸⁶ Modern savaş tarihinin en uzun kuşatması 5 Nisan 1992-29 Şubat 1996 tarihleri arasında Saraybosna'da gerçekleşmiştir. Sadece Saraybosna'da 10 bin insan öldürülmüş, 56 bin kişi yaralanmış, 100 bin bina ve 500 bin insan zarar görmüştür. Otoriteler tarafından savaş sebebiyle Bosna Hersek'te hayatını kaybeden sivil ve askerlerin (Boşnak, Hırvat, Sırp) tahminen 100 ile 110 bin arasında olduğu belirlenmiş, 2 milyon kadar insan da yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Sadece Srebrenica'da 11 Temmuz 1995 tarihinde Sırlar tarafından yapılan kıyımda 8372 silahsız Boşnak erkeği katledilmiştir. 2000 yılına kadar toplu mezarlardan cesetlerin 4700'ü çıkartılmıştır. Savaşta hayatını kaybedenlerin genel ortalaması; % 67 Boşnak (Müslüman), % 26 Sırp (Ortodoks) ve % 5 Hırvat (Katolik) olarak belirlenmiştir. Hayatını kaybeden sivillerin genel ortalaması

¹⁸³ Denis Bećirović, "Izvori finansiranja Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1962) s posebnim osvrtom na direktnu državnu pomoć", *Prilozi*, S. 42, Sarajevo, İnstitut za İstoriju Sarajevo, 2013, s. 135.

¹⁸⁴ Akmadža, a.g.m., s. 497

¹⁸⁵ Mustafić v.d., a.g.e., s. 95.

¹⁸⁶ Alparslan, a.g.e., ss. 71-72.

ise; % 83 Boşnak (Müslüman), (bunun % 30'u çocuk ve kadın), % 10 Sırp (Ortodoks), % 5 Hırvat (Katolik) olarak belirlenmiştir.¹⁸⁷

Savaş süresince Katolik ve Ortodoks Kilislerin farklı tutumları vardı. 1990 yılında savaş başlamadan önce Piskoposlar, Katoliklere seçimlere katılmalarını tavsiye etmişler ve onların dinlerine ve milliyetlerine saygı duyacak birisine oy vermelerini istemişlerdir. Ortodoks Kilisesi tam tersini yapmış ve Bosna'nın bağımsızlığına karşı çıkmıştır. Savaş sırasında Banja Luka piskoposluğu ve Vrhbosna başpiskoposluğundaki Katolikler evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Banja Luka Piskoposluğunda 6 Vrhbosna'da ise 3 din adamı öldürülmüştür.¹⁸⁸ Papa Juan Paul II. savaş sırasında Bosna Hersek'in üç milleti ama tek devleti olabileceğini birkaç kez vurgulamış ve korumasız sivillere karşı şiddete son verilmesi çağrısında bulunulmuştur. 1997 yılının Nisan ayında Saraybosna'yı ziyaret etmiştir. Papa, Bosna Hersek halkları ve vatandaşlarının birbirlerinden af dilemeleri ve birbirlerini affetmeleri çağrısında bulunmuş, Bosna'nın tüm eski sosyal ve maddi yönlerine yeniden kavuşması için teşvikte bulunmuştur. 23 Haziran 2003 yılında Banja Luka'yı da ziyaret etmiştir. Bosna Hersek sakinlerinin en kısa sürede adalet ve uyum içinde tam güvenlik durumuna kavuşmaları için uluslararası topluma destek olmaları çağrısında bulunmuştur. O, bu toprakların geleceğinin kendi milleti ve vatandaşlarına bağlı olduğunu hatırlatmış ve başka bir yerde daha rahat bir yaşam sürmek için sorumluluktan kaçmamaları tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁸⁹

Sırp Ortodoks Kilisesi ise, savaş boyunca kışkırtıcı bir tavır sergilemiştir. Sırp Patriği barıştan yana taraf olmamış, savaşı ve öldürmeyi meşru göstermiştir. Savaşta düşman öldürmeyi, övgüye layık bir davranış olarak kabul etmiştir. Konuşmalarında, Yeni Ahit'teki bazı bölümleri kendilerine göre yorumlayarak öldürmeyi meşru göstermeye çalışmıştır. Yeni Ahit'ten en sık kullandığı bölüm şuydu: *“Benim emrim şudur: Sizi sevdiğim gibi birbirinizi sevin. Bir adamın, dostları uğruna canını vermesinden daha büyük sevgi kimsede yoktur. Eğer size emrettiğim şeyleri yaparsanız benim dostlarımsınız.”*¹⁹⁰; *“Kim sevdikleri barış içinde yaşasınlar diye onları korumaya*

¹⁸⁷ Mirsad Tokača, “Ubijeni i Nestali Hrvati Bosne i Hercegovine 1992-1995”, *Svjetlo Riječi*, C. XXVI, Posebni Broj, Sarajevo, FCM Svjetlo Riječi, 2008, ss. 4-6.

¹⁸⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 136.

¹⁸⁹ Papa'nın konuşmaları için Bkz. Velimir Blažević, *Služenje Miru Ivan Pavao II. i Sveta Stolica Za Mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1991-1995)*, Zagreb, Kršćanska Sadašnjost, 1995.

¹⁹⁰ Yuhanna 15:13,14,15

alursa, o onlar için canını ortaya koymuş olur". Böyle diyerek Ortodoksları savaşmaya motive etmeye çalışmıştır.¹⁹¹

O halde, "Sırpların ideolojisi ne ölçüde dine dayanıyordu?" şeklindeki bir soruya şöyle cevap verilebilir: Ortodoks Kilisesi'nin kendi içinde ve halklarıyla büyük problemleri vardı. Dini öğrenmeyen ve dine yanaşmayan halkın dinle ilgisi haçtan ibaretti. Belki de bu yüzden Ortodoks Kilisesi din adamları, halkı kolayca yönetebiliyordu. Sırp Ortodoks Kilisesi, bir dini kurum olmanın yanında milliyetçi düşünceleri besleyen bir kaynak olmuş; savaş boyunca da, savaşı yöneten politikacılar tarafından kullanılmıştır. Ya da milliyetçi düşünceleri besleyen Kilise, bir şekilde onları kullanmıştır. Savaş esnasında papazlar kiliseden kutsal suyu alıp top mermilerinin üzerine dökmüşler; sonra da o mermiler, masum insanlara atılmıştır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, Sırp Ortodoksların savaşı kışkırtmakta büyük rol oynadıkları söylenebilir.

Batılı ülkeler, sürekli Bosna Hersek'te bir din savaşının gerçekleşmekte olduğunu söylemişlerdir. Sırpların yaptıklarına bakıldığında, bunun doğru olduğunu söylemek mümkün olabilir. Ancak Boşnaklar tarafından bakıldığında onlar, sadece canlarını, mallarını ve ülkelerini savunmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Sırplar, Müslümanların varlığını ortadan kaldırarak Büyük Sırbistan'ı kurmak istemişlerdir. Boşnak halkı da olaya Sırplar gibi bakmış olsaydı, onların dinine ait ne varsa; kilise, okul, mezarlık tahrip etmeleri gerekirdi. O zaman yapılan savaşın adı din savaşı olabilirdi. Aynı zamanda Boşnaklar, Hıristiyanların dini yapılarını hedef almamış aksine onları korumuşlardır.

Siyaset sahnesinden komünistlerin ve ateistlerin ayrılmasından sonraki süreçte Bosna'daki bütün inanç gruplarının ağızları Allah'ın mesajı ve dinle doluydu. Ancak, "ötekilerin" dini yapılarını sistematik imhasına gidecek kadar yıkılmışlardır. Hâlbuki hiç bir din böyle bir uygulamayı emretmemiştir. Kendilerini dindar olarak gösteren Ortodoks Sırplar ve Katolik Hırvatların savaşta, Yeni Ahit'te geçen "*Eğer bir kimse Allahın mabedini bozarsa Allah da onu bozacaktır; çünkü Allah'ın mabedi*

¹⁹¹ Milorad Tomanić, *Srpska Crkva u Ratu i Ratovi u Njoj*, Beograd, Medijska Knjižara Kurg, 2001. s. 213-214.

mukkadesti;”¹⁹² prensibine hiç riayet etmedikleri, yıkılan mabet sayısına bakıldığında açıkça görülmektedir.

Bosna Hersek İslam Birliği web sitesinde verilen bilgilere göre savaşta 614 cami tamamen tahrip edilmiştir. (534’ü Sırp ve 80’i Hırvatlar tarafından yıkılmıştır). 307 cami de zarar görmüştür; 249’una Sırp, 58’ine de Hırvat ordusu zarar vermiştir. Bu sayı, 1991 yılındaki 1.114 toplam cami sayısının % 80’ine tekabül etmektedir. Bunun yanında 557 mescitten 218’i yıkılmış, 41’i de zarara uğramıştır. Aynı zamanda 14 mektep ve 447 vakıf binası yıkılmış, 160’ı da ağır hasarlar almıştır.¹⁹³

Slobodan Parljak’ın yayınladığı bir bildiride 65 Katolik Kilisesinin yerle bir edildiği, bunların 64’ünün Sırp ordusu tarafından 1 kilisenin de Bosna Hersek ordusu tarafından yıkıldığı ifade edilmektedir. Diğer 60 kilisenin 53’ü Sırp Ordusu ve yedisi Bosna Ordusu tarafından tahrip edilmiştir. Sırp silahlı kuvvetleri sekiz manastırı da tamamen yıkmıştır. 54 ağır hasarlı kiliseden 40’ı Sırp Ordusu, 13’ü de Bosna Ordusu tarafından hasara uğratılmıştır. Bu kaynağa göre, son savaşta 185 kilise, 227 şapel, 226 kilise evleri ve binaları, 30 manastır ve 164 mezarlık zarar görmüştür.¹⁹⁴

Savaş boyunca Banja Luka Piskoposluğunda 2, Bihac-Petrovac Piskoposluğunda 26, Dabrobosanska Metropolliginde 23, Zahumsko Piskoposluğunda 36 ve Zvornik-Tuzla Piskoposluğunda da 38 olmak üzere toplam 125 Ortodoks Kilisesi Hırvat ve Bosna Orduları tarafından yıkılmıştır. 172 kilise de zarar görmüştür. Bu arada, 67 kilise evinin ve diğer kilise binalarının yıkıldığı, 64’ünün de zarar gördüğü göz ardı edilmemelidir.¹⁹⁵

Farklı yorum ve değerlendirmelere rağmen, verilen rakamlara bakılacak olursa, Bosna Hersek’teki savaş sırasında öncelikle Sırp Ordusu tarafından, en çok İslam dinine ait yapıların yıkıldığı açıkça görülmektedir. Aynı zamanda Hırvatların dini yapıları da Sırp tarafından yıkılmıştır. Bütün bu yıkımlar, “caminin olmadığı yerde doğdum” ve “tüm camiler bulutlara uçsun” sloganları eşliğinde yapılmıştır. Öte yandan Sırp

¹⁹² I. Korintoslulara 3:17

¹⁹³ <http://www.islamskazajednica.ba/component/content/article?id=5756:nacr>, (27.08. 2016)

¹⁹⁴ Slobodan Parljak, *Srušene i Oštećene Katoličke Crkve i Vjerski Objekti u Bosni i Hercegovini u Ratu 1991.-1995.*, Zagreb, Činjenice, 2007, s. 39.

¹⁹⁵ Slobodan Mileusnić, *Duhovni Genocid 1991-1995*, Beograd, Muzej Srpske Pravoslavne Crkve, 1996.

Ortodoks Kilisesi'nin yaklaşık 450 dini yapısının yıkıldığı veya hasar gördüğü de unutulmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÜNÜMÜZDE BOSNA HERSEK'TE HIRİSTİYANLIK

I. KATOLİK KİLİSESİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

A. İDARİ YAPILANMASI

1. İdari-Teşkilat Yapısı

a. Bosna Hersek'te Apostolik Elçiliği

1929 yılında Vatikan Şehir Devletinin kurulmasıyla birlikte Papanın elçileri (nuntios ya da nuncio)¹⁹⁶ resmi olarak eski geleneklerine, yani yabancı devletlerde Kutsal Makam'ı temsil etmeye devam etmişlerdir. Bu gelenek beşinci asırdan beri devam eden bir gelenektir. Papa elçisinin görevi üç yönlüdür: diplomatiktir, ilgili ülkedeki Katolik Cemaati için Kutsal Makam'ın temsilcisidir ve Evrensel Kilisenin ekümenik ilişkilerdeki temsilcisidir. Günümüzde Kutsal Makam'ın 176 ülkede dış temsilcileri bulunmaktadır. Aynı zamanda Avrupa Birliği'nde, Birleşmiş Milletler'de ve diğer bazı uluslararası kurumlarda temsilcileri vardır.¹⁹⁷

Bosna Hersek, bağımsızlığını ilan edip de Birleşmiş Milletlere girdikten kısa bir süre sonra Kutsal Makam ve Vatikan tarafından bağımsız ülke olarak resmen tanınmıştır. Arkasından 1993 yılının Haziran ayında Mons. Francesco Monterisi, Bosna Hersek'in ilk Kutsal Makam temsilcisi (nuncio) olarak atanmıştır. Fakat savaş şartları nedeniyle sadece ara sıra askeri helikopterlerle Saraybosna'yı ziyaret etmiştir. İşlerinin çoğunu Roma'dan halletmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁸ Günümüzde bu görevi, 2012 yılında Papa Benedikt XVI. tarafından bu göreve getirilen Luigi Pezzuto yürütmektedir. Onun kilise ve diplomatik görevleri vardır. Papa elçisinin Kilise görevi, Papa ve yerel Kilise arasındaki var olan birlik bağlarını pekiştirmek ve güçlendirmektir. Papa elçisinin diplomatik rolü ise Kutsal Makam ile devlet arasındaki ilişkileri güçlendirmek, aynı zamanda yerel kilise ve devlet arasındaki ilgili konuları ele almaktır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Nuntius-Nuncio, Nonce Apostolique olan bu terim Papa'nın çeşitli hükümetler nezdinde temsilcisini belirlemektedir. Her elçi diplomatik statüsüne sahiptir., Xavier Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü Bir Deneme*, İstanbul, Orhan Matbaacılık Sent Antuan Kilisesi, 2004, s. 394.

¹⁹⁷ Mustafić v.d., a.g.e., s. 138.

¹⁹⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 138

¹⁹⁹ <http://www.papa.ba/hr/crkva-u-bih/apostolska-nuncijatura>, (12. 09. 2016)

b. Bosna Hersek Piskoposlar Konferansı/Kurultayı

XIX. yüzyılda bazı devlet veya bölgeler Kutsal Makam'ın onayını alıp birleşerek Piskoposlar Konferansı düzenlemişlerdir. 1962-1965 yılları arasında düzenlenen II. Vatikan Konsili sürecinde yer alan bir tarih olan 28 Ekim 1965'de, "Christus Dominus" adıyla yürürlüğe giren kararla Piskoposlar arası konferansların yapılmasına karar verilmiştir. Konferanslara belli bir milletin veya belli bir bölgenin piskoposlarının tecrübelerini sunmak üzere belirli tarihlerde toplanmalarına karar verilmiştir.²⁰⁰ Bir bölgede Piskoposlar Konferansı, Kutsal Makam tarafından kurulur, reform edilir veya kapatılırdı. Piskoposlar Konferansı, piskoposlar ve yardımcı piskoposların katılımlarıyla gerçekleşirdi. Piskoposlar Konferansı kurulduktan sonra Kutsal Makam tarafından onaylanarak statülerini alırlardı. Piskoposlar, aralarında başkan ve genel sekreter seçerek yılda en az bir kere genel kurulda önceden belirlenmiş olan yerde bir araya gelirdi. Bir araya geldiklerinde ilk olarak bölgedeki dini ve sosyal problemleri takip etmek, insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve piskoposlara tavsiyelerde bulunmak için komite ve komisyonlar kurarlardı.²⁰¹

Bosna Hersek Piskoposları, 1992 yılında toplanmaya başlamışlardır. Statülerinin onaylanması için başvurularını gönderdikten sonra, Bosna Hersek Piskopos Konferansı "Congregation for the Evangelization of Peoples" (İnsanları Evangelist Yapma Cemaati) tarafından resmen 8 Aralık 2003 tarihinde kurulmuştur. Aşağıdaki Katolik kurum, konsey ve komiteler, Bosna Hersek Piskoposlar Konferansı'nın doğrudan yetkisi altındadır: Yurtdışında bulunan cemaat üyeleri için Katolik Konseyi, Hırvat Ruhbani ve Bosna Piskoposlar Konferansı'nın Roma'da bulunan Aziz Geronimo Koleji, Saraybosna'da bulunan Caritas Konseyi, Bosna Hersek Katolik Haber Ajansı, Dinsel Öğretiler Komisyonu, Ayinler Konseyi, Din Adamları ve Seminerler Konseyi, Adanmış Yaşam Enstitüleri ve Apostolik Yaşam Dernekleri Konseyi, Aile Konseyi, Dinler ve Kültürler Arasındaki Diyalog ve Ekümenizm Konseyi, Katolik Pedagojik Konseyi, Medya Konseyi vd.²⁰²

²⁰⁰ Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1991, s. 73.

²⁰¹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 142.

²⁰² Mustafić v.d., a.g.e., s. 143.

Bosna Hersek Piskoposlar Konferansı'nın ilk başkanı olarak Vrhbosna ve Saraybosna Başpiskoposu Kardinal Vinko Puljić seçilmiştir. İlk genel sekreteri de Vrhbosna Başpiskopos yardımcısı Pero Sudar olmuştur. Başkanlık görevini yürüten piskoposlar şunlardır:

- 1995 – 2002 kardinal Vinko Puljić
- 2002 – 2005 piskopos Franjo Komarica
- 2005 – 2010 kardinal Vinko Puljić

Piskoposlar Konferansı altı piskopostan oluşmaktadır: Kardinal Vinko Puljić, Saraybosna Başpiskoposu; Dr Franjo Komarica, Banja Luka piskoposu; Dr Ratko Perić, Mostar ve Trebinje Piskoposu ve Apostolik yöneticisi; Dr Tomo Vukšić, askeri piskopos; Dr. Pero Sudar, Başpiskopos Yardımcısı ve Dr. Marko Semren, Banja Luka Piskopos yardımcısı. Günümüzde Bosna Hersek Piskoposlar Konferansı'nın başkanlığını 2010 yılında seçilen Banja Luka Piskoposu Franjo Komarica yürütmektedir.²⁰³

c. Katolik Piskoposlukları

Piskoposluk, Katoliklerde bir piskoposun yetki alanıdır. Piskoposluk için Yunanca “diokisis” kelimesi de kullanılır. Roma İmparatorluğunda ise alt bilimlere ayrılan eyâletlerin yönetimi için diokisler kurulmuştur. IV. yüzyılda Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu tarafından resmi din olarak benimsenmesi ile birlikte diokislerde idari teşkilatın yöneticileri yanında kilise yöneticileri de devlet tarafından yetkilendirilmiştir. V. yüzyılda Roma'nın çöküşü ile birlikte piskoposlar, toplumsal alanda, Roma vâlilerinin bıraktığı boşluğu doldurmuşlardır. Orta Çağ'da kilisede sorumluluk dağılımı daha örgütlü bir biçim almış ve bir kilise bürokrasisi doğmuştur.²⁰⁴

Orta Çağ'da kurulan Bosna Piskoposluğu Papa Leon XIII. tarafından 1881 yılında Vrhbosna Metropolitliği olarak modifiye edilmiştir. Günümüzde de halen devam eden Vrhbosna Başpiskoposun-Metropolitin merkezi Saraybosna'dır. Vrhbosna Metropolitliğine bağlı merkezleri Mostar ve Banja Luka iki sufragan piskoposluk da

²⁰³ <http://www.bkbih.ba/info.php?id=1>, (15.09.2016)

²⁰⁴ Mustafić v.d., a.g.e., s. 143.

aynı yıllar içerisinde kurulmuştur. Bu Metropolitlik'e daha önce mevcut olan Trebinje Piskoposluğu da katılarak idaresi Mostar Piskoposuna verilmiştir.²⁰⁵ Halen Vrhbosna Başpiskoposluğu, Mostar-Duvno Piskoposluğu, Banja Luka Piskoposluğu ve Trebinje-Markansko Piskoposluğu olarak yapılanma devam etmektedir.²⁰⁶ Bunlara ek olarak Askeri Piskoposluk da vardır. 1982 yılında çıkarılan ve günümüzde de geçerli olan kilise kanonik kanununa göre piskoposluklar Vatikan tarafından kurulur veya kapatılır. Kilise cemaatleri ise yerel piskopos tarafından kurulur veya kapatılabilir.²⁰⁷

(1) Banja Luka Piskoposluğu

5 Temmuz 1881 tarihinde kurulan Banja Luka piskoposluğu Bosna'nın kuzeybatısında 16.457 kilometrekarelik bir alana yayılmaktadır. 2007 yılı sonunda, 5 dekanlıktan²⁰⁸ oluşan 48 kilise cemaatinde 38.099 Katolik mensubu vardı. Banja Luka Piskoposluğu'nun başında Piskopos Dr. Franjo Komarica bulunmaktadır. 39 papazdan 21'i piskoposluk içinde, 18'i ise piskoposluk dışında görev yapmaktadır. Buna ek olarak piskoposluk bölgesinde 45 rahip ve 86 rahibe de görev almaktadır. Banja Luka Piskoposluğu Banja Luka, Bihać, Bosanska Gradiška, Livno ve Jajce Dekanlıklarından oluşmaktadır. Banja Luka Dekanlığı şu on kilise cemaatinden meydana gelmektedir: Banja Luka, Barlovcı, Budžak, Ivanjska, Marija Zvijezda, Motike, Petrićevac, Presnače, Šimići, Trn. Bihać. Bihać Dekanlığı ise Bihać, Bos. Dubica, Bos. Kostajnica, Bos. Novi, Drvar, Ljubija, Prijedor, Ravska, Sanski Most, Sasina, Stara Rijeka, Stratinska ve Šurkovac gibi kilise cemaatlerinden oluşmaktadır. Bosanska-gradiška Dekanlığını Bos. Aleksandrovac, Bos. Gradiška, Dolina, Mahovljani, Nova Topola, Dragalovci, Kotor Varoš, Kulaši, Prnjavor, Sokoline ve Vrbanjei cemaatlerinden teşekkül etmektedir. Jajce'de dört kilise cemaati mevcuttur: Jajce, Ključ, Liskovica ve Mrkonjić Grad. Son olarak Livno Dekanlığı Bila, Bos. Grahovo, Čuklić, Glamoč, Lištani, Livno, Ljubunčić, Odžak-Ćaić, Podhum ve Vidoši kilise cemaatlerinden oluşmuştur.²⁰⁹

²⁰⁵ Mustafić v.d., a.g.e., s. 144.

²⁰⁶ Bkz. Ek: 5

²⁰⁷ *Zakonik Kanonskog Prava (Codex Iuris Canonici)*, Zagreb, Glas Koncila, 1996, Kan. 320, s. 63.

²⁰⁸ Dekanlık; Bir kaç kilise cemaati bir dekanlık oluşturur. Bir kaç dekanlık bir piskoposluk oluşturur., Jacob, a.g.e., s. 416.

²⁰⁹ *Stanje Katoličkih Župa na Području Bosne i Hercegovine Između 1991. i 2011. Godine*, Sarajevo, Biskupska Konferencija BiH Sarajevo, 2011, s. 554

(2) Mostar-Duvno Piskoposluğu

Mostar-Duvno Piskoposluđu 7465 kilometrelik bir alanda Batı Hersek'te bulunmaktadır. 7 dekanlık ve 66 kilise cemaatinden oluşmaktadır. Bu piskoposluk'ta, 2007 yılı Katolik Kilisesi istatistik verilerine göre 193.633 Katolik yaşamaktadır. Piskoposluğun başında Piskopos Dr. Ratko Perić bulunmaktadır. Piskoposluğun 69 din görevlisinden 23'ü piskoposluk dışında görev yapmaktadır. Bunlardan biri misyonerlik faaliyetlerinde, biri Vatikan'da, sekizi de Hırvatistan'da görev almaktadır. Dekanlıklar: Mostar Dekanlığı Blagaj-Buna, Čapljina, Drežnica, Gabela, Gabela Polje, Glavatičevo, Goranci, Gorica-Struge, Jablanica, Konjic, Katedrala-Mostar, ž. sv. Ivana Apostola i Evanđelista-Mostar, ž. sv. Luke Evanđelista- Mostar, ž. sv. Marka Evanđelista Mostar, ž. sv. Mateja Apostola i Evanđelista-Mostar, ž. sv. Petra i Pavla Mostar, Nevesinje ve Potoci kilise cemaatlerinden oluşmaktadır. Broćanski dekanlık Čerin, Čitluk, Gradina, Gradinći, Kruševo, Međugorje, Ploče-Tepčići cemaatlerinden teşekkül etmektedir. Donjobekijski dekanlığında şu kilise cemaatleri mevcuttur: Drinovci, Gorica, Grude, Raskrižje, Ružići ve Tihaljina. Duvno Dekanlığında Bukovica, Duvno, Grabovica, Kongora, Prisoje, Rašeljke, Roško Polje, Seonica, Šuica, ve Vinica cemaatleri vardır. Gornjobekijski Dekanlığı Gradac Posuški, Posušje Rakitno, Sutina, Vinjani Hercegovacki, Vir ve Zagorje cemaatlerinden oluşur. Nahijski dekanlıkta Grljevići, Humac, Klobuk, Studenci, Šipovača-Vojnići, Paškala ve Vitina cemaatleri vardır. Širokoriješki dekanlığında mevcut olan 11 cemaat şunlardır: Buhovo, Crnač, Gradac Mostarski, Izbično, Jare, Kočerin, Ledinac, Ljuti Dolac, Polog, Rasno ve Široki Brijeg.²¹⁰

(3) Trebinje-markansko Piskoposluğu

Trebinje-markansko Piskoposluğu 3841 kilometrelik bir alanda, Doğu Hersek'te bulunmaktadır. 2 dekanlık ve 15 kilise cemaatinden oluşmaktadır. Trebinje Piskoposluğunda, Katolik Kilisesinin istatistik verilerine göre 21.242 Katolik yaşamaktadır. Piskoposluğun 32 din görevlisinden biri Vatikan'da görev yapmaktadır. 2 papaz lisansüstü eğitimine, ikisi Hırvatistanda ve diğer ikisi de Hırvat diasporasında görevlerine devam etmektedirler. Mostar-Duvno Piskoposu aynı zamanda Trebinje-

²¹⁰ Stanje Katoličkih Župa na Području Bosne i Hercegovine Između 1991. i 2011. Godine, a.g.e., ss. 707-708.

markansko Piskoposluğunun apostolik yöneticisidir. Piskoposluk Trebinje ve Stolac dekanlıklardan oluşmaktadır. Trebinje’de Gradac, Hrasno, Hutovo, Neum, Ravno, Trebinja ve Trebinje kilise cemaatlerinden meydana gelmektedir. Stolac dekanlığında ise Aladinići, Čeljevo, Domanovići, Dračevo, Prenj, Rotimlja, Stjepan Krst ve Stolac cemaatleri bulunmaktadır.²¹¹

(4) Vrhbosna Başpiskoposluğu

Vrhbosna Başpiskoposluğu Bosanska Posavina, Orta ve Doğu Bosna’da 22.401 kilometrekarelik bir alan üzerinde yayılmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle, Katolik kaynaklarına göre Vrhbosna Başpiskoposluğu’nda 152 kilise cemaatinden oluşan 13 dekanlıkta 206.138 Katolik yaşamaktadır. Vrhbosna Başpiskoposluğunun başında Bosna Hersek Başpiskoposu ve Metropoliti Kardinal Vinko Puljić bulunmaktadır. Başpiskoposlukta 226 papaz görev almaktadır. Bunlardan 25’i Hırvatistan’da, 24’ü Almanya’da, 5’i Avusturya’da, 5’i Avustralya’da, 3’ü İsviçre’de görev yapmaktadır. 6 papaz ise lisansüstü eğitimde bulunmaktadır. Vrhbosna Başpiskoposluğu içerisinde, daha küçük birimler olarak Fojnički, Gučogorski, Plehanski ve Toliški Arhidekanlıkları²¹² bulunmaktadır. Bu Arhidekanlıklara bağlı olarak da 13 tane dekanlık (Fojnički arhidekanlıkta: Kreševski, Ramski, Sarajevski, Sutješki, Gučogorski arhidekanlıkta: Bugojanski, Travnički, Žepački, Plehanski arhidekanlıkta: Derventski, Tuzlanski, Uskorski, Toliški arhidekanlıkta: Brčanski, Doborski ve Šamački dekanlıkları) vardır. Bu dekanlıklarda toplam 104 kadar kilise cemaati mevcut olup bu cemaatlerin içerisinde binden fazla küçük büyük kilise faaliyet göstermektedir.²¹³

d. Bosna Hersek’te Kilise’nin Rahipler ve Rahibeler Birliği

Tarikatlar, tarih boyunca insanların özel ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkmıştır. Bu tarikatlar, normal dini yükümlüklerinin yanında Hz. İsa’yı örnek alarak üç konuda kendilerini Tanrı’ya adayan kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Bunlar yoksulluğa, evlenmemeye ve ömür boyu ruhbanlığa yemin ederler.²¹⁴ Rahip ve

²¹¹ Stanje Katoličkih Župa na Području Bosne i Hercegovine Između 1991. i 2011. Godine, a.g.e., ss. 868-871.

²¹² Arhidekanlık: Piskoposluğa bağlı, bölge dekanlıklarının yöneticileri için kullanılan terimdir.

²¹³ Stanje Katoličkih Župa na Području Bosne i Hercegovine Između 1991. i 2011. Godine, a.g.e., ss. 109-111.

²¹⁴ Mustafić v.d., a.g.e., s. 150.

rahibelerin, ilk önce yerel piskopostan onay aldıktan sonra tarikatlarını faaliyete geçirmeleri mümkün olabilir. Daha sonra yerel piskoposun tavsiyesi üzerine bu tarikatlar ve birlikler, Papalık tarafından kabul edilirler. Papalığa bağlı olan tarikatlar, doğrudan Papa'ya bağlı olup yeni üyelerin yetiştirilmesi ve bazı kararların alınması, yerel piskoposluktan bağımsız olarak yapılır. Ancak bir kilise cemaatinin içerisinde faaliyet gösteren rahipler, yerel piskoposun buyruğu dışına çıkamazlar.²¹⁵

Bosna Hersek'te 13 Rahip ve Rahibeler Birliği faaliyet göstermektedir. En önemli tarikatların başında şüphesiz Fransiskanlar gelmektedir. 1291 yılında Bosna'ya gelen Fransiskanlar günümüzde iki cemaate ayrılmış olarak faaliyet gösterirler. Bosna bölgesinde bulunan Fransiskanlar kendilerine "Bosna Srebrena" (Gümüş Bosna) adı vermişlerdir. Vrhbosna ve Mostar Piskoposluklarında etkindirler. 2008 yılında bu tarikatın 308 üyesi vardı. Bunlardan bazıları Avrupa'nın birçok ülkesinde görev almakta, bazıları da eğitimlerine devam etmek üzere İtalya'da bulunmaktadır. Tarikatın 2008 yılında 44 ilahiyat öğrencisi ve 49 ruhban adayı vardı. İkinci Fransiskan tarikatı Hersek bölgesinde bulunmaktadır. Bosna Fransiskanlarından 1844 yılında ayrılan Hersek Fransiskanları ilk manastırlarını 1846 yılında inşa etmişlerdir. Vatikan tarafından da onaylanan bu tarikat genel olarak Amerika'ya göç eden Hırvat Katoliklere hizmet verme çabası göstermişlerdir. Bosna Hersek'te Mostar-Duvno Piskoposluğunda etkin olan ruhbanların bu bölgede beş manastırları vardır. Ayrıca Hırvatistan'da 3 ve Amerika'da bir manastırları mevcuttur. 197 üyesi olan bu ruhban tarikatı Afrika, Avrupa ve Amerika'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere üyelerini göndermişlerdir.²¹⁶

Bosna Hersek'te Trappistler de bulunmaktadır. Trappistler, Sistersiyan²¹⁷ tarikatının bir koludur. 1869 yılında Banja Luka'da "Marija Zvijezda" adlı manastırlarını kurmuşlardır. Genç keşişlerine el işçiliğini öğrettikleri bu manastırda ünlü "trapist" peynirini de üretmişlerdir. Komünizm döneminde devlet onların mallarına el koyarak faaliyetlerini yasaklamıştır.²¹⁸ Bir diğer tarikat ise Cizvitlerdir. Cizvit tarikatı

²¹⁵ Mustafić v.d., a.g.e., s. 161.

²¹⁶ Mustafić v.d., a.g.e., s. 152.

²¹⁷ Fransa'da XI. yüzyılda. Aziz Bendikt yolunda giden bir grup rahip tarafından kurulmuş Her türlü dünyevi eşyadan ve maldan soyutlanmış olan bu tarikatın kuralları epey katıdır. Tarikatı'nın simgesi S.O.C'dir., Jacob, a.g.e., s. 133.

²¹⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 152.

XVI. yüzyılda Paris’te, “Societas Jesu” (İsa’nın Akadaşları) adı ile kurulmuştur. Katolik Kilisesinde önemli yer tutan bu tarikat mensupları özellikle eğitim alanında faaliyet göstermektedirler.²¹⁹ Bu tarikat Osmanlı döneminde periyodik olarak Bosna’da faaliyette bulunmuş, ancak ilk eğitim kurumlarını 1882 yılında Travnikte açmışlardır. 1890 yılından komünist rejimine kadar Vrhbosna Teoloji Okulunun başına geçerek yeni rahiplerin eğitim görevini üstlenmişlerdir. Günümüzde Saraybosna Grbavica’da kendilerine ait kilise cemaati bulunmaktadır.²²⁰

Dominikler, Salezyenler ve Karmelitler de Bosna’da bulunan diğer tarikatlardır. Dominikler Orta Çağ Bosna’sında gelmiş olsalar da Papa’nın emri üzerine burayı terk edip ülkeyi Fransiskenlere teslim etmek zorunda kalmışlardır. Ancak 1975 yılında Bosna Hersek Başpiskoposu Čekada’nın onayı ile Hırvatistan Dominikleri Zenica’da bir kilise cemaatinin başına geçip günümüze kadar orada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1815 yılında İtalya’da kurulan Salezyenler tarikatının en önemli faaliyeti yoksul çocukları büyütmek ve eğitmektir. 1995 savaş yıllarında Vrhbosna Başpiskoposluğunda yerleşen bu cemaat 2000 yılında Katolik eğitim merkezlerini açarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Karmelitler Filistinde kurulmuş bir tarikattır. Hırvatistan’a bağlı olarak 2006 yılında Mostar-Duvno Piskoposluğunda kendi merkezlerini kurmuşlardır.²²¹

Rahipler birliğinin yanında Bosna Hersek’te bazı Rahibeler birlikleri de mevcuttur. Bazıları şunlardır: Aziz Vincent Paul Rahibeler Birliği, Tanrı’nın Merhameti Rahibeler Birliği, Bebek İsa’nın Kulları Birliği, Hersek Fransisken Rahibeleri, Bosna Fransisken Rahibeleri ve İsa’nın Kanı’na Tapan Rahibeler Birliği. Bütün bu topluluklar Vatikan’ın izniyle faaliyetlerini yürütmektedirler. Kendilerini dine, iyiliğe, insanlığa ve yardıma adanmış bu tarikatlar hayırsever misyoner faaliyetlerini yürütmektedirler.²²²

2. Nüfusu ve Üyelik

Katolik Piskoposlukların her yıl Vatikan’a kendi topraklarındaki Katoliklerin durumu hakkında gönderdikleri yazılı raporda nüfus sayıları da mevcuttur. Bu kilise kayıtlarına göre Bosna Hersek’te 1991 yılında toplam dört piskoposluktaki Katolik

²¹⁹ Küçük, Tümer, Alparslan, a.g.e., s. 422.

²²⁰ Mustafić v.d., a.g.e., ss. 153-154.

²²¹ Mustafić v.d., a.g.e., ss. 154-155.

²²² Mustafić v.d., a.g.e., ss. 155-160.

nüfusunun sayısı 828.000 idi.²²³ Günümüzde ise Bosna İstatistik kurumunun 2013 yılında yaptığı son nüfus sayımına göre Bosna Hersek'te 536.333 Katolik yaşamaktadır. Bunların 490.450'si Bosna Federasyonunda (Federacija Bosne i Hercegovine), 28.883'ü Bosna Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) entitede ve 8.720'si Brčko bölgesindedir.²²⁴ Esaslı nüfus azalması Eylül 1991 ve Aralık 1995 tarihleri arasında savaş döneminde gerçekleşmiştir. Mültecilerin çoğu savaş öncesindeki kilise cemaatlerine henüz dönmemişlerdir. Katolik Kilisesine üye olabilmek için önce Hıristiyan olmak gerekir. Hiç kimse Hıristiyan olarak doğmaz, Hıristiyan olmak da Vaftiz ile olur. Dini bir ayin olan vaftizle resmen Hıristiyan olunur.

3. Dini Yapılar ve Mülkiyet

Bosna Hersek Katolik Kilisesi, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi kendi kiliselerine, binalarına ve kurumlarına sahiptir. Ayrıca rahip ve rahibeler birliklerinin kendi manastırları, okulları ve kurumları vardır. Onları kendi yönetmeliklerine göre yönetirler. Piskoposluklar, kilise cemaatleri, tarikatlar 1945 yılına kadar konut evleri, ormanlıklar, tarım alanları gibi diğer mülkiyetlere sahiptiler. Tüm bunlar komünist hükümeti tarafından ele geçirilip 1991 yılında Yugoslavya'nın yıkılışına kadar devlet tarafından kullanılmıştır. Demokratik yöntemlerle seçilen Bosna Hersek hükümeti, özel şahıslara ve dini topluluklara ait olup el konulan bu malların iadesi ile ilgili henüz bir yasa çıkarmamıştır.²²⁵ Günümüzde, Bosna Hersek Katolik Kilisesine ait olarak ayin yapılan dini mekânların sayısı 1078'dir.²²⁶

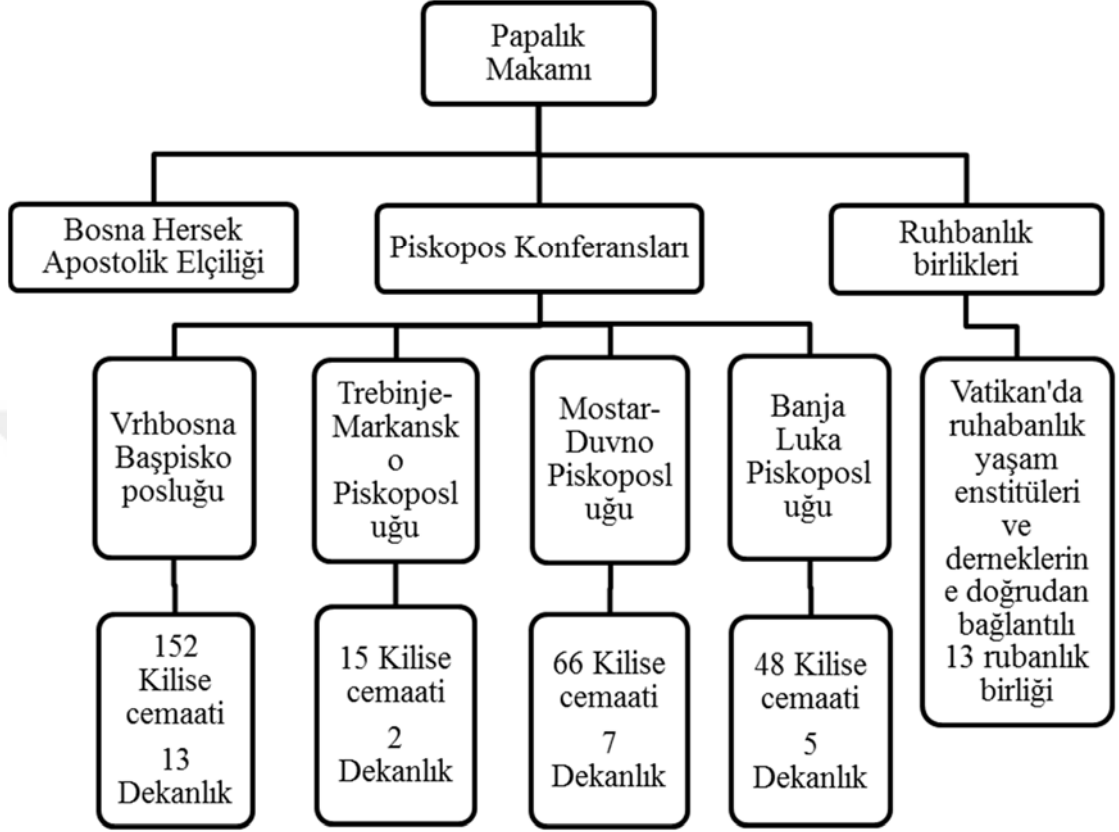
²²³ Mustafić v.d., a.g.e., s. 137.

²²⁴ *Popis Stanovništva Domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 Rezultati Popisa*, a.g.e., s. 68.

²²⁵ Mustafić v.d., a.g.e., s. 138.

²²⁶ Mustafić v.d., a.g.e., s. 118.

Bosna Hersek'teki Katolik Kilisesi Organizasyon Şeması

B. EĞİTİM

1. Teoloji ve Diğer Katolik Eğitim Kurumları

Teoloji Okulları piskoposluklar ve rahipler birlikleri tarafından papazların ve rahiplerin eğitimi için kurulur. Katolik İlköğretim Okulları ve Liseleri 1882-1945 yılları arasında eğitim vermişlerdir. 1994 yılında komünist rejimin yıkılmasıyla birlikte bu okullar tekrar açılmıştır. Bu eğitim kurumları piskoposluk veya ruhbanların çıkardıkları plan ve programa göre eğitim verseler de bu kurumular bütün dini grupların çocukları için planlanmıştır. Katolik Eğitim Kurumları Bosna Devleti tarafından resmen tanınmıştır.

“Fransiskan Teolojisi”: Osmanlı döneminde Bosna Fransiskanleri eğitimlerini İtalya veya Avusturya-Macaristan’da almışlardır. 1904-1905 yıllarında Guča Gora Fransiskan Manastırında felsefe ve teoloji eğitimi verilmeye başlamıştır. İleriki yıllarda öğrenci ve hocalar Livno’daki manastıra taşınmışlardır. 1909 yılında Saraybosna Fransiskan manastırının açılışına kadar burada kalmışlardır. 1968 yılında yeni binanın Saraybosna Butmir’de inşasından sonra okul buraya taşınıp günümüze kadar faaliyetlerini orada sürdürmüşlerdir. Fransiskan Teoloji Okulunda Fransiskan rahip adaylarının yanı sıra din öğretmeni olmak isteyen öğrenciler de eğitim görmektedirler. Teoloji öğretim üyeleri “Bosna Franciscana” adlı dergi ile birlikte birçok kitap yayınlamışlardır. Fakültede 70 öğrenci eğitim görmektedir. Öğrenciler de “Jukic” dergisini çıkarmaktadırlar.²²⁷

“Vrhbosna Katolik Teolojisi”: 1890 yılında Travnik’te bir ruhban okulunda açılmış, ancak 1893 yılında günümüzde de varlığını sürdüren Saraybosna Vrhbosna teoloji fakültesinin binasına taşınmıştır. Burada Bosna Hersek Piskoposluklarının papaz adayları eğitim görmektedir. Aynı zamanda 1996 yılından beri din dersi öğretmeni olmak isteyenler de burada okumaktadır. Teoloji öğretim üyeleri “Vrhbosnensia” dergisinin yanında birçok kitap yayınlamaktadırlar. Ayrıca “Mladi Teolog” dergisi de öğrenciler tarafından çıkarılmaktadır. Bu teoloji okulunda toplam 94 öğrenci eğitim görmektedir.²²⁸

“Mostar Teoloji Enstitüsü”: Saraybosna Vrhbosna Katolik Teolojisinin bir şubesi olan bu enstitü, Mostar Piskoposu Pavao Žanić tarafından 1987 yılında kurulmuştur. Savaş döneminde eğitime ara vermiş olan enstitü yeni okul binasına 2000 yılında kavuşmuştur. 1994-2006 yılları arasında 140 mezun vermiştir. Mezunlar ilköğretim, ortaokul ve liselerde din öğretmeni olarak görev almaları yanında kültür ve medya gibi çeşitli alanlarda da çalışmaktadırlar. Enstitü, “Acta et studia te Verbum” ve “Crkva na kamenu” adında iki set kitap yayınlamaktadır.

“Fransiskan Lisesi”: Bosnalı Fransiskanler, Kreševo’da manastırlarında 1881 yılında kendi adayları için bir okul açmış ancak okul bir sonraki yıl Guča Gora’ya taşınmıştır. Günümüzde de etkin olan manastır ve okullarını 1900 yılında Visoko’da

²²⁷ <http://www.bosnasrebrena.ba/v2010/odgoji-i-obrazovanje/franjevacka-teologija.html>, (17.09.2016)

²²⁸ <http://www.kbf.ba/page.php?id=12>, (18.09.2016)

inşa etmişlerdir. Fransisken Lisesi, 1928-1945 yılları arasında Katolik olmayan öğrencileri de almıştır. 2007 yılından itibaren Lise tekrar dışardan öğrencileri kabul etmeye başlamıştır. Okulda 50 rahip adayı ve 37 dışardan öğrenci eğitim görmektedir.

“Saraybosna St. Joseph Katolik Okul Merkezi”: Saraybosna’nın kuşatma altında dönemde, Kasım 1994 yılında Başpiskopos Vinko Puljic, Saraybosna St. Joseph Katolik Okul Merkezi’ni kurmuştur. Boşnak siyasetçi ve eğitim yetkilileri okul programının devlet okullarının programı ile aynı olmasını beklerken, Hırvat siyasetçileri de programın Hırvatistan’dan benzer okulların plan ve programlarına uygun olmasını beklemişlerdir. Ancak bu konuyla ilgilenen Piskopos Sudar “Avrupa İçin Okul” adlı bir program tasarlamıştır. Katolik okul merkezlerinde elde edilen diplomalar, devlet eğitim otoriteleri ve sosyal kurumları tarafından tanınıp kabul edilmiştir. Saraybosna’da Katolik okul merkezlerinin açılmasını Zenica, Travnik ve Tuzla takip etmiş, kısa süre sonra Banja Luka, Bihać ve Žepče’de de okullar açılmıştır. Toplam olarak yedi Katolik okul merkezlerinde 16 okulda 4766 öğrenci ve 546 personel bulunmaktadır. Öğrencilerin% 69,5’i Katolik Hırvat, % 10,7’si Boşnak Müslüman ve % 5,7’si Sırp Ortodoks; diğer % 14,1 de Bosna Hersek’te görev yapan yabancı uyruklu çalışanların çocuklarıdır. Ayrıca Bosna Hersek’te 14 Katolik anaokulu bulunmaktadır.²²⁹ Bütün bu okullar, “İzvori” gazetesini ortak olarak yayınlamaktadırlar.

2. Din Adamlarının ve Din Öğretmenlerinin Eğitimi

1545-1563 Trente Konsilinde alınan karardan sonra Katolik Kilisesinde görev almak için üniversite diploması gerekli görülmüştür. Bosna Hersek Katolik kurumlarında ve kilise cemaatlerinde çalışan papaz ve rahipler teoloji fakültelerinden mezun olmuşlardır. Devlet Okullarına din derslerinin konulmasıyla beraber din öğretmenlerinin de fakülte mezunu olma şartı getirilmiştir. Aynı zamanda yerel piskopostan bu görevi yapmaları için onay almaları da gerekmektedir. Teoloji Fakültelerinde profesör veya öğretim üyesi olabilmek, Bosna Hersek dışındaki Katolik Üniversitelerinden alınan yüksek lisans ve doktora dereceleri ile mümkündür.

²²⁹ Katolički odgoj, <http://www.papa.ba/hr/crkva-u-bih/katolicki-odgoj>, (03.10.2016)

3. Din Dersleri

Katolik çocukların ve gençlerin din ve ahlaki eğitimi iki düzeyde düzenlenmektedir: Birincisi kilise cemaatlerinde ki burada çocuklar sakramentler ve dini günler için gerekli hazırlıkları yaparlar. İkincisi ortaokul ve liselerde Hıristiyanlık ve diğer dinler hakkında bilgi sahibi olurlar. Katoliklerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde ortaokul ve liselerde din eğitimi haftada iki ders saati olarak verilmektedir. Katoliklerin azınlıkta oldukları bazı bölgelerde din dersi haftada bir saattir. Okul kitaplarında, başta Katolik Kilisesinin tarihçesi olmak üzere diğer dinler ve kiliseler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında İncil, dogmalar, ayinler, ritüeller, sakramentleri ve kutsalları hakkında da bilgiler mevcuttur. Üst sınıflarda okutulan kitaplarda Hırvatların Hıristiyanlaştırılması, Osmanlı dönemindeki durumları, Avusturya-Macaristan dönemindeki durumları ve kilisenin teşkilatlandırılması gibi bilgiler yer almaktadır.²³⁰

C. YAYINLAR, FİNANSMAN İŞLERİ VE DEVLET-KİLİSE İLİŞKİLERİ

1. Yayınlar ve Finansman İşleri

Avusturya-Macaristan'ın bu topraklara gelmesiyle Katolik Kilisesi aktif yayıncılık faaliyetlerine başlamıştır. Bu alanda her zaman diğer dini topluluklardan önde oldukları bilinen bir gerçektir. Bosna Hersek'te Katoliklerin en önemli yayın organı Bosna Hersek Piskopos Konferansları tarafından kurulan "Katolik Yayın Ajansı" (Katolička Tiskovna Agencija)'dır. Her gün medyaya, Kilise ve Bosna Hersek Katolikleri hakkında haberler göndermektedir. Bunun yanında Bosna ve Hersek Fransiskenleri tarafından çıkarılan aylık dergiler de Katolik yayınlar arasında önemli bir yere sahiptir. Bosna Fransiskenleri 10.000 baskı sayısı "Svjetlo Riječi", Hersek Fransiskenleri ise 14.000 baskı sayısı Naša Ognjišta dergilerini yayınlamaktadırlar. Bunların yanında Hersek bölgesinde bulunan piskoposluklar 6000 baskı sayısı "Crkva na kamenu" isimli aylık dergiyi çıkarırken, Vrhbosna ve Banja Luka Piskoposluğu 5000 baskı sayısı haftalık "Katolički tjednik" gazetesini yayınlamaktadırlar.²³¹

²³⁰ Zorica Kuburić, Christian Moe, *Religion and Pluralism in Education*, Novi Sad, CEIR in cooperation with the Kotor Network, 2006, ss. 85-88.

²³¹ Vasilj v.d., a.g.e., s. 122.

Katolik Kilisesi, yazılı basında olduğu gibi internet ve sosyal medyada da aktiftir. Bosna Hersek Katolik Kilisesi ile ilgili tespit edilen web sitelerinin sayısı 149 civarındadır. Bunalar çok düzenli olarak güncellenmiyor olsa da genel olarak aktiftir. Buna ilave olarak, bazı Katolik kurum ve birimlerinin Facebook sayfalarının bu sayıya dâhil edilmediğini de belirtmek gerekir. Bu sayının bu kadar büyük olmasının nedeni, kilise idaresinin karmaşıklığında ve yeni iletişim araçlarının kullanımıyla ilgili Vatikan'dan gelen teşviklerde aranmalıdır. Yerel Katolik Kilisesinin ortak ve en önemli yayını olan Katolik Yayın Ajansı www.ktabkbih.net web sitesinde bulunabilir. Bu aynı zamanda Katoliklerin en güncel ve en çok kullandıkları sitedir.

Bosna Hersek'te Kilise'nin idari bölümü ile ilgili bir web sayfasına ek olarak çeşitli kilise kurumlarının web siteleri de vardır. Özellikle düzenli olarak güncellenen ve faaliyetlerinin içeriğini gösteren web siteleri aşağıdaki şekildedir:

Bosna Fransiskenleri Bosna Srebrena - www.bosnasrebrena.ba
Hersek Fransisken birliği - www.franjeveci.info
Kral Mesih'in Fransisken Okulu - www.ssfc.org/bih-hr
Fransisken Rahibeler Okulu - www.ssfc.org/mostar
Bebek İsa'nın kulları rahibeleri- www.ssmi.hr
İsa'nın kanına tapan rahibeler birliği - www.klanjateljice.hr
Tanrının merhameti rahibeleri - www.kblj.hr
Hırvat rahibeler birliği - www.redovnice.hr
Bosna Hersek'te Papa'nın misyon faaliyetleri birliği - www.missio.ba
BH Piskoposlar konferansları Caritası - www.carbkbih.com.ba
Mostar-Duvno ve Trebinje-Mrkan piskoposlukları Caritası - www.caritas-mostar.ba
Vrhbosna başpiskoposluğu Caritası Sarajevo - www.caritas-sarajevo.ba
Kruh Sv. Ante - www.kruhsvante.org
Vrhbosana piskoposluğu eğitim ofisi - www.kuvn.org
Mostarsko-duvano ve Trebinjsko-mrkan piskoposluğu eğitim ofisi – www.kum-mostar.com
Ivan Pavao II Gençlik irşad merkezi. - www.mladicentar.org
Sarajevo Fransisken Yurdu- www.fsd.ba
Avrupa akademisi Banja Luka - www.eak.ba
St. Ante Fransisken manastırı– Bistrik, Sarajevo - www.svantosarajevo.org

Bunaların yanında Katolik eğitim merkezlerin de web siteleri mevcuttur:

Katolik okul merkezleri

Katolik okul merkezi *Don Bosco* Žepče - www.kscdonbosco.ba
Katolik okul merkezi *Petar Barbarić* Travnik - www.ksc-travnik.net
Katolik okul merkezi *Sv. Franjo* Tuzla – www.ksc-tuzla.edu.ba

Katolik okul merkezi Sv. Pavao Zenica - www.ksczenica.com
Katolik okul merkezi Banja Luka - www.ksc-bl.org

Fransiken eğitim kurumları

Fransiken ruhban okulu Bosna Srebrena - www.novicijat-bosnesrebrene.com
Visoko Fransiken Lisesi- www.fraklas-gimnazija.edu.ba

Yükseköğretim kurumları

Fransiken teolojisi Sarajevo - www.franjevackateologija.ba
Katolik teoloji fakültesi Sarajevo - www.kbf.ba
Teoloji-eğitim enstitüsü Mostar - www.tkim-mostar.com

Kilise Bültenleri

Katolički tjednik - www.katolicki-tjednik.com
Crkva na kamenu - www.cnak.cbismo.hr
Naša ognjišta - www.nasa-ognjista.com
Svjetlo riječi - www.svjetlorijeci.ba

Ayrıca her piskoposluğun web sitesi olduğu gibi kilise cemaatlerinin çoğu da internette bulunmaktadır. Burada sadece piskoposlukların web sitelerini zikredeceğiz:

Vrbosna başpiskoposluğu- www.vrhbosanska-nadbiskupija.org
Mostar-Duvno piskoposluğu- www.cbismo.com
Trebinje-Markanska piskoposluğu- www.md-tm.ba
Banja Luka piskoposluğu- www.biskupija-banjaluka.org

Tarih boyunca kilise, devletlerden ve bazı varlıklı kilise üyelerinden yeni binaların ve kiliselerin inşası için yardım almıştır. Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya Krallığı döneminde Bosna Hersek topraklarında görevde bulunan kilise görevlileri devletten maaş almıştır. Kilise, diğer gerekli ihtiyaçlarını kiraladığı binalardan, arazilerden ve ormanlıklardan elde ettikleri gelirlerle karşılamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra, Komünist Yugoslavya yöntemi Kilise'ye ait malların çoğunu ellerinden almıştır. Günümüzde Bosna Hersek hükümeti, bunların iade edilmesi için henüz bir kanun çıkarmadığı için Katolik Kilisesi din adamlarının maaşları ve diğer ihtiyaçları, halkın bağışları ve yardımlarıyla karşılanmaktadır. Yeni bina inşalarının finansmanının bir kısmı yerel halk tarafından, geri kalanı ise diğer Katolik ülkelerden gelen yardımlarla sağlanmaktadır.

2. Devlet Kilise İlişkileri

Devlet ve Kilise ilişkileri Bosna Hersek'te bulunan diğer Kilise ve dinleri de içine alan devletin yasası ile düzenlenmiştir. 2004 yılında çıkarılan bu yasaya göre bütün dinlere, dini gruplara ve cemaatlere aynı haklar verilmiş; dini hayatlarında, ibadet, örf ve adetlerinde özgür kılınmışlardır. Böylece diğer dinlerden veya devlet kurumlarından herhangi bir kimsenin onlara karışması engellenmiştir.²³² Ayrıca 2006 yılında Devlet ve Bosna Katolik Kilisesi arasında temel bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile askerlik, eğitim, sağlık ve polis gibi birçok alanda Katolikler için daha iyi şartlar sağlanması amaçlanmıştır. 2007 yılında yürürlüğe giren bu anlaşmanın bazı şartları yerine getirilmiş, bazıları üzerinde ise hala çalışmalar devam etmektedir.²³³

3. Bosna Hersek'teki Mecugorje Mücizesi

Bosna Hersek'in Mostar İline bağlı Mecugorye'deki bir dağda 1981 yılından bu yana her gün "Meryem Ana'nın görüldüğü" yönündeki söylenti, bölgede turizmde patlama getirmiştir.²³⁴ Dünyanın değişik yerlerinden her gün otobüslerle binlerce turist geldiği Mecugorye'deki söylentiyle ilgili Vatikan'ın görevlendirdiği heyet bölgede inceleme yapmaktadır. 29 yıldır devam eden bu hareketlilik, bir söylenti üzerine başlamıştır.²³⁵ Mecugorye'deki bir dağda 6 gence görüldüğü iddia edilen Meryem Ana'nın, Hırvatça "Buraya geldim, çünkü burada çok inançlı var. Sizinle birlikte tüm dünyanın inançlı olmasını sağlamayı diliyorum" dediği söylenmektedir. Meryem Ana'nın, bazen "gri bir elbise ve başörtüsüyle bazen de yıldızlarla çevrili altın biçiminde bir bulutun üstünde bölgede her gün görüldüğü" söylentisi, dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Katolikler arasında büyük yankı bulmuştur. Mecugorye'ye 1981 yılından beri ve bugüne kadar 30 milyonun üzerinde insanı çeken turlar düzenlenmiştir, son yıllarda bu turlar daha ciddi boyutlara ulaşmıştır.²³⁶

²³² Zakon o Slobodi Vjere i Pravnom Položaju Crkava i Vjerskih Zajednica u Bosni i Hercegovini, II-Sloboda Ispovjedanja Vjere i Uvjerenja, Član 4, 6 i 14. (Din hürriyeti ve Bosna-Hersek'teki Kilise ve Din Birliklerinin Hukuki Statüsü Kanunu, II-Dinine Serbest Bir şekilde Uyulması, Madde 4, 6 ve 14.)

²³³ Mustafić v.d., a.g.e., s. 171.

²³⁴ Bkz. Ek. 12

²³⁵ Vasilj v.d., a.g.e, s. 127.

²³⁶ Božo Skoko, "Međugorje i Hercegovina od 1981. do 2015.", *Glasnik Mira*, C. X., S. 6, Mostar, Fam Ziral, ss. 12-13.

Mecugorye’ye, başta İtalya, Avusturya, Hırvatistan olmak üzere dünyanın değişik bölgelerinden her gün binlerce turist gelmektedir. Kasabaya gelen turistler ilk olarak Mecugorye’de bulunan kiliseyi ziyaret etmektedir. Buradan otobüslere binen turistler, daha sonra Meryem Ana’nın görüldüğüne inanılan Križevac Tepesi’nin başladığı noktadan itibaren yolculuklarını yaya olarak sürdürmektedirler. Kimileri “Hazreti İsa’nın çilesini daha iyi hissetmek için” çıplak ayakla, kimileri ise ellerine aldıkları asalarla tepeye doğru yürüyüşe başlamaktadırlar. Turistlerin bu yürüyüşü yaklaşık 2 saat sürmektedir. Meryem Ana’nın görüldüğüne inanılan noktaya varmak için turistler 16 ayrı yerde haçlarla ve çeşitli azizlerin figürleriyle temsil edilmiş sembollerin bulunduğu noktalarda mola verip, kendilerine rehberlik eden rahipler eşliğinde dua etmektedirler. Hedefe ulaşanlar ise Meryem Ana’nın yaklaşık 2 metre uzunluğundaki heykelinin önünde dualar edip adaklar adamakta ya da saatlerce burada oturup sessizliği dinlemektedirler. Turistler, daha sonra kayalıklarla kaplı tepeyi inerek “kutsal yolculuklarını” tamamlamaktadırlar.²³⁷

Meryem Ana’nın her gün Mecugorye’de görüldüğü iddialarını araştırmak üzere Vatikan’ın bir komisyon kurduğunu belirlemiştik. Vatikan’ın oluşturduğu 20 üyeli kurulun görevlendirdiği heyet, Mecugroye’de gerekli incelemelerde bulunmuştur. Kurul, burada gerekli incelemeleri tamamladıktan sonra Vatikan’ın en yüksek öğreti kurumu olan İnanç Öğretisi Cemaati’ne kararını sunmuştur. Vatikan’ın görevlendirdiği komisyon, Mecugorye’de insanların dini duygularının istismar edilmediğini ve bunun bir ticari kazanç haline getirilmediğini tespit ederse, bu bölge Katolikler için resmen “hac merkezi” ilan edilecek ve buraya gelenler hacı olarak kabul edilecektir. Papa da Bosna Hersek’e 2015 yılında son yaptığı ziyarette “Mecugorye hakkında karar vermeye yakınız” açıklamasında bulunmuştur.

Mecugroye’de yaşanan olayları “safсата” olarak nitelendiren Mostar Piskoposu Ratko Periç ise, “insanların dini inançlarının bu tür söylentilerle istismar edildiğini ve bu şekilde birilerinin para kazandığını” kaydetmiştir. Piskopos Periç, Mecugorye’nin “hac merkezi” ilan edilmesine karşı olduğunu da açıklamıştır.²³⁸ Vatikan henüz kararını açıklamamış ancak küçük bir kasaba olan Mecugorye’nin çehresi son 29 yılda oldukça

²³⁷ Dražen Kutleša, *Ogledalo Pravde*, Mostar, Biskupski Ordinarijat Mostar, 2001, ss. 17-18, 41-45.

²³⁸ Nikola Bulat, *Istina Će Vas Osloboditi: Nepouzdanost izvora i nedoličnost poruka studija o nekim međugorskim pitanjima*, Mostar, Suton Široki Brijeg, 2006, ss. 10-14.

değişmiştir. Otel sahipleri, hediyelik eşya satanlar ve tur şirketleri durumdan gayet memnun olup Mecugorye efsanesinin tescillenmesini temenni etmektedirler.

II. ORTODOKS KİLİSESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

A. İDARİ YAPILANMASI

1. İdari-Teşkilat Yapısı

Bosna Hersek Ortodoksları, Sırp Ortodoks Kilisesine bağlıdır. Sırp Ortodoks Kilisesi milli kiliselerden birdir. Diğer milli kiliselerle birlikte Ortodoks Kilisesini oluşturur. Sırp Kilisesi patrikhane statüsüne sahiptir ve patriği vardır. Sırp Ortodoks kilisesi anayasasına göre kendi bünyesi içindeki görev ve sorumlukları tanımlanmış ve düzenlenmiştir. Anayasaya ek olarak kilisenin kendi arması ve bayrağı vardır. Kilisenin kendini yöneten hiyerarşik yapısı mevcuttur. Manevi bir idare ve dini mahkemeye de sahiptir. Ortodoks Kilisesi episkopal bir kilisedir olup idari ve temel piskoposluklara bölünmektedir.²³⁹

Sırp Ortodoks Kilisesi'nde hiyerarşik olarak yönetimi sağlayan organlar, yetkililer ve idari birimler şunlardır: Patrik, piskoposlar kutsal meclisi, piskoposlar kutsal sinodu, büyük kilise mahkemesi, patriklik danışma kurulu, patriklik yönetim kurulu, piskoposluklar, piskoposluk kilise mahkemesi, piskoposluk danışma kurulu, piskoposluk yönetim kurulu, kilise cemaatleri, kilise cemaati danışma kurulu, kilise cemaati yönetim kurulu ve rahipler kardeşliği.²⁴⁰ Bu kilise idari yapılanmasının sadece en önemli kurumları ele alınacaktır.

a. Sırp Patriği

Sırp Patriği, Sırp Ortodoks Kilisesinin başı olup onun en üstün başkanı olarak eşitler arasında birincidir. Patriğin resmi unvanı: Peç Başpiskoposu Belegrat-Karlovac Metropoliti ve Sırp Patriği'dir.²⁴¹ Patrik, en az beş yıl piskoposluk idaresinde bulunan

²³⁹ *Устав Српске Православне Цркве*, Земун, Штампарија Сава Михић, 1957, ss. 1-2. (Ustav Srpske Pravoslavne Crkve, Zemun, Štamparija Sava Mihić)

²⁴⁰ *Устав Српске Православне Цркве*, a.g.e., s. 2.

²⁴¹ Münir Yıldırım, "Günümüz Balkan Ortodoks Kiliselerine Genel Bir Bakış", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 1, Adana, 2003, s. 235.

Sırp aktif hiyerarşilerinden (metropolit veya piskopos) seçilir. O, kanun ve kilise yönetmelikleri ile güvence altına alınan haklar dışında namus, başkanlık, temsil ve idare ile ilgili özel haklara da sahiptir.²⁴²

b. Piskoposlar Kutsal Meclisi

Piskoposlar Kutsal Meclisi, Sırp Ortodoks Kilisesinin en üst organıdır. Bütün bölge piskoposları ve metropolitlerinin teşkil ettiği bir meclisten oluşur.²⁴³ İlkbahar ve sonbahar olmak üzere yılda iki kez toplanır. İhtiyaç duyulursa olağanüstü bir toplantı da düzenleyebilir. Piskoposlar Kutsal Meclisi, Kilisenin idaresi için gerekli tüm önemli kararları verebilme yetkisine de sahiptir.

c. Piskoposlar Kutsal Sinodu

Piskoposlar Kutsal Sinodu, Sırp Kilisesinin en yüksek karar mercii ve otorite merkezidir. Patrik ile birlikte dört Piskopostan meydana gelen Piskoposlar sinodu Kutsal Meclis tarafından seçilir.²⁴⁴ Görev süreleri iki yıl sürmektedir ve her yıl iki yeni üye ve iki yardımcı üye seçilir. Sırp Ortodoks Kilisesi'nde din adamları: piskoposlar, diyakozlar ve papazlar olmak üzere üç ana dereceye ayrılmıştır. Bu din adamlarının tasnifi aynı zamanda iki açıdan da görülebilir: ruhban (manastır) ve ruhban olmayan din adamları. Ancak tarihte, idari yapı çerçevesinde belirli rütbeler gelişmiştir.²⁴⁵

d. Piskoposluklar

Piskoposluk, Katolikler'de de olduğu gibi, piskoposun dini sorumluluğu altında bulunan bir bölgedir. Bu bölgenin genişliği: tarihsel gerçekler, nüfusun yoğunluğu, nüfusun seyrekliği vb. gibi pek çok değişik nedene bağlıdır. Katolik Kilisesinden farklı olarak Ortodoks Piskopos, tüm piskoposların en az üçte ikisinin bulunduğu ve en az iki veya üç piskopos tarafından kutsanacağı sırada, Patrik'in başkanlığında Kutsal Meclis tarafından seçilir. Katoliklerde ise piskoposlar Papa tarafından seçilmektedir. Sırp

²⁴² Mustafić v.d., a.g.e., s. 99.

²⁴³ Münir Yıldırım, a.g.m., s. 235

²⁴⁴ Münir Yıldırım, a.g.m., s. 235.

²⁴⁵ Mustafić v.d., a.g.e., s. 99.

Ortodoks Kilisesi'nde piskoposları diğer din adamlarından ayıran dışa vuran işaretler şunlardır: panaya²⁴⁶, göğüs haçı, mitra²⁴⁷ (taç) ve piskoposun asası.²⁴⁸

Bosna Hersek Ortodoks Kilisesi, bir metropolitlik ve dört piskoposluk olarak organize edilmiştir.²⁴⁹ Bunlar: Saraybosna'da merkezi bulunan Dabrobosanska Metropolitliği, Banja Luka Piskoposluğu, merkezi Bosanski Petrovac'ta olan Bihać-Petrovac Piskoposluğu, Trebinje'de bulunan Zahumlje-Hercegovina Piskoposluğu ve merkezi Tuzla'da bulunan Zvornik-Tuzla Piskoposluğu'dur.²⁵⁰

Dabrobosanska Metropolitliği: Sırp kaynaklarına göre Ortaçağ Dabar Piskoposluğu 1219 yılında ilk Sırp Başpiskoposu Aziz Sava tarafından kurulmuştur. Ancak XV. yüzyıla kadar Bosna Hersek'te Ortodoks varlığına dair çok az delil bulunmaktadır. 1557'de, Sırp Patrikliğinin Peć'e geri dönmesiyle ve Dabar ve Bosna Başpiskoposluğu, metropolitlik unvanını kazanmış ve Sırp Ortodoks Kilisesinin hükmü altına girmiştir.²⁵¹ 1766'da, Otosefal Sırp Patrikhanesi kaldırıldığında, Dabar-Bosna Metropolitiği ve Osmanlı yönetimi altındaki tüm diğer Sırp Piskoposlukları İstanbul Ekümenik Patrikhanesinin yetkisi altına girmiştir. 1918'de I. Dünya Savaşı'nın bitiminde Bosna Hersek'teki tüm Ortodoks Piskoposlukları, diğer Sırp Piskoposluklarıyla birleşmiş ve Sırp Ortodoks Kilisesi'ne katılmaya oybirliği ile karar vermişlerdir. Günümüzde Dabrobosanska Metropolitliği 48 klise cemaatinden oluşmakta olup bunlardan iki tanesi manastır olarak faaliyet göstermektedir.²⁵² Son Metropolit Nikolaj 2015 yılında vefat etmiş, Metropolitliğin başına yeni bir metropolit seçilmemiştir. Bu görevi vekaleten Piskopos Grigoriye Durić yürütmektedir.

Banja Luka Piskoposluğu: 1900 yılına kadar bu piskoposluk toprakları, Dabar-Bosna Piskoposluğuna bağlıydı. Ortodoks Sırplarının isteği üzerine o yıl Banja Luka kentinde yeni bir Banja Luka Piskoposluğu oluşturuldu. Banja Luka Piskoposu, İstanbul

²⁴⁶ Piskoposun, göğüs haçı ile birlikte göğüsünde taşıdığı Meryem Ana'nın üzerinde bulunan bir ikonadır., Jacob, a.g.e., s. 410

²⁴⁷ Piskoposlara ait özel başlığı ifade eder. Mezhep ve devirlere göre çeşitli şekiller olan bu başlıklar ancak dini törenlerde kullanılır., Jacob, a.g.e., s. 376.

²⁴⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 102.

²⁴⁹ Bkz. EK: 6

²⁵⁰ Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul, Seta, 2014, ss. 98-99.

²⁵¹ Драгана Јањић, "Белешке о Дабарској епископији" *Баитина*, S. 31, Приштина, Лепосавић, 2011, s.134. (Dragana Janjić, "Beleške o Dabarskoj episkopiji", *Vaština*, S. 31, Priština, Leposavić, 2011, s. 134.)

²⁵² Mato Zovkić, "Religijska scena Bosne i Hercegovine 2007. Godine", *Vrhbosnensia*, C. XI, S. 2, Sarajevo, 2007, s. 238.

Ekümenik Patrikhanesi'nin geleneği üzerine "metropolit" unvanını aldı. Bu piskoposluk, beşi manastır olmak üzere toplam 98 kilise cemaatinden oluşmaktadır. Günümüzde metropolitlik görevini 1980 yılında seçilen Jefrem Milutinović yürütmektedir.²⁵³

Bihać-Petrovac Piskoposluğu: Bosna-Hersek'in batı bölgelerinde yargı yetkisine sahip olan bu piskoposluk Banja Luka Piskoposluğuna bağlı olarak 1900 yılında kurulmuştur. 1925 yılında Banja Luka'dan ayrılarak, günümüze kadar ayrı bir piskoposluk olarak varlığını devam ettirmektedir. 2013 yılında Anastasije Rakita, Sırp Patriği İrinej tarafından Bihać-Petrovac Piskoposluğuna getirilmiş olup halen bu görevi yürütmektedir. Piskoposluk toplam 49 kilise cemaatinden oluşmaktadır.²⁵⁴

Zahumlje-Hercegovina Piskoposluğu: Hersek bölgesi, Hırvatistan'ın güneyindeki Dalmaçya'nın kıyı bölgesi ve Karadağ'ın küçük bir kısmı üzerinde dini yetkiye sahiptir. Zahumlje-Hercegovina, 1219'da, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul Patriği'nden ayrıldığında ilk Sırp Başpiskoposu Aziz Sava tarafından kurulmuştur. Osmanlı döneminden önce Ston ve Lim'de bulunan piskoposluğun merkezi, 1776 yılında Mostara taşınmıştır. Günümüzde 29 kilise cemaatinden ve 9 manastırdan oluşan bu piskoposluğun başında aynı zamanda Dabrobosanska Metropolitiliği görevini vekaleten yürüten Grigoriye Durić bulunmaktadır.²⁵⁵

Zvornik-Tuzla Piskoposluğu: Merkezi Sırp Cumhuriyeti'ndeki (Bosna Hersek) Bijeljina kentinde bulunmaktadır. Bosna Hersek'in kuzeydoğu bölgelerinde yargı yetkisine sahiptir. Piskoposluğun XV. yüzyılda Osmanlıların Zvornik Sancağı kurması ile birlikte Zvornik Piskoposluğu olarak kurulduğuna dair bazı kayıtlar mevcuttur. Günümüze kadar diğer piskoposluklar gibi o da varlığını koruyabilmiştir. Zvornik-Tuzla Piskoposluğu 171 kilise cemaati ile en çok mensuba sahiptir. Bunlardan 14 tanesi manastır olarak faaliyette bulunmaktadır.²⁵⁶ Piskoposluğun başında Rajko Jević Hrizostom vardır.

²⁵³ Zovkić, a.g.m., s. 239.

²⁵⁴ Zovkić, a.g.m., s. 239.

²⁵⁵ İstoriya Zahumsko Hecegovačke Eparhije, http://eparhija-zahumskohercegovaacka.com/?page_id=2, (20.11.2016)

²⁵⁶ Zovkić, a.g.m., s. 239.

2. Nüfus ve Üyelik

Sırp, Bosna Hersek Sırp Ortodoks Kilisesi'nin nüfusunun % 97'sini oluşturmaktadır. Genellikle Ortodoks Sırp, Sırp Cumhuriyeti'nde (Sırp Entitesi'nde) yaşamaktadırlar. Ortodoks Kilisesi, Sırp kimliğinin bir parçası olarak görülmektedir. Aynı zamanda Bosna Hersek'te son yıllardaki hayat şartları da Sırp'ların kiliseye bu kadar bağlanmasına gerekçe olarak gösterilmektedir. Halk arasında din eğitiminin yaygınlaşmasında, din eğitiminin organize bir şekilde ilk ve orta öğretim okullarında zorunlu hale getirilmesinin büyük rolü vardır. Günümüzde Bosna Hersek İstatistik Kurumunun 2013 yılında yaptığı son nüfus sayımına göre Bosna Hersek'te 1.085.760 Ortodoks yaşamaktadır. Bunların 999.802'si Bosna Sırp Cumhuriyeti Entitesi'nde, 57.120'si Bosna Federasyonunda ve 13.979'u da Brčko bölgesinde yaşamaktadır.²⁵⁷

Kilise üyeliği konusunda Kilise Kanunu 27. maddesi şöyle der: Kilise cemaatinin üyeleri Kiliseye karşı düzenli olarak dini, ahlaki ve maddi sorumluluklarını yerine getiren ve Hıristiyan yaşamına uygun yaşayan kişilerdir. Bu nedenle bir kişinin kilise üyesi olabilmesi için aşağıdaki şartları da yerine getirmesi beklenmektedir:

1. Akıllı olması gerekir.
2. En az on sekiz yaşında olmalıdır.
3. Kutsal Ortodoks Kilisesi'nin ahlaki öğretilerine göre, uygun bir hayat yaşamalıdır.
4. Sırp Ortodoks Kilisesinin ve genel olarak Ortodoks çıkarlarını savunmaya her zaman hazır olmalıdır.
5. İyi dindar bir Hıristiyan itibarına sahip olmalı ve yaşadıkları toplumun iyi ve yararlı üyesi olmalıdır.
6. Düzenli olarak ibadetlere katılmalıdır.
7. Düzenli olarak günah çıkarmalı ve diğer Hıristiyan sorumluluklarını yerine getirmelidir.
8. Kilise cemaatlerinin yönetmeliklerine, Sırp Ortodoks Kilisesinin yüksek organları kararlarına ve düzenlemelerine saygı duymalıdır.

²⁵⁷ *Popis Stanovništva Domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 Rezultati Popisa, a.g.e., s. 68.*

Kilise'ye üyeler tarafından genel olarak verilmesi gereken maddi bir miktar yoktur. Ancak bazı kilise cemaatleri kilisenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yıllık üyelik ücreti belirlemişlerdir. Diğer maddi yardımlar gönüllüdür, herkes kendi maddi durumu ölçüsünde kiliseye bağışta bulunabilir.

3. Dini Yapılar ve Mülkiyet

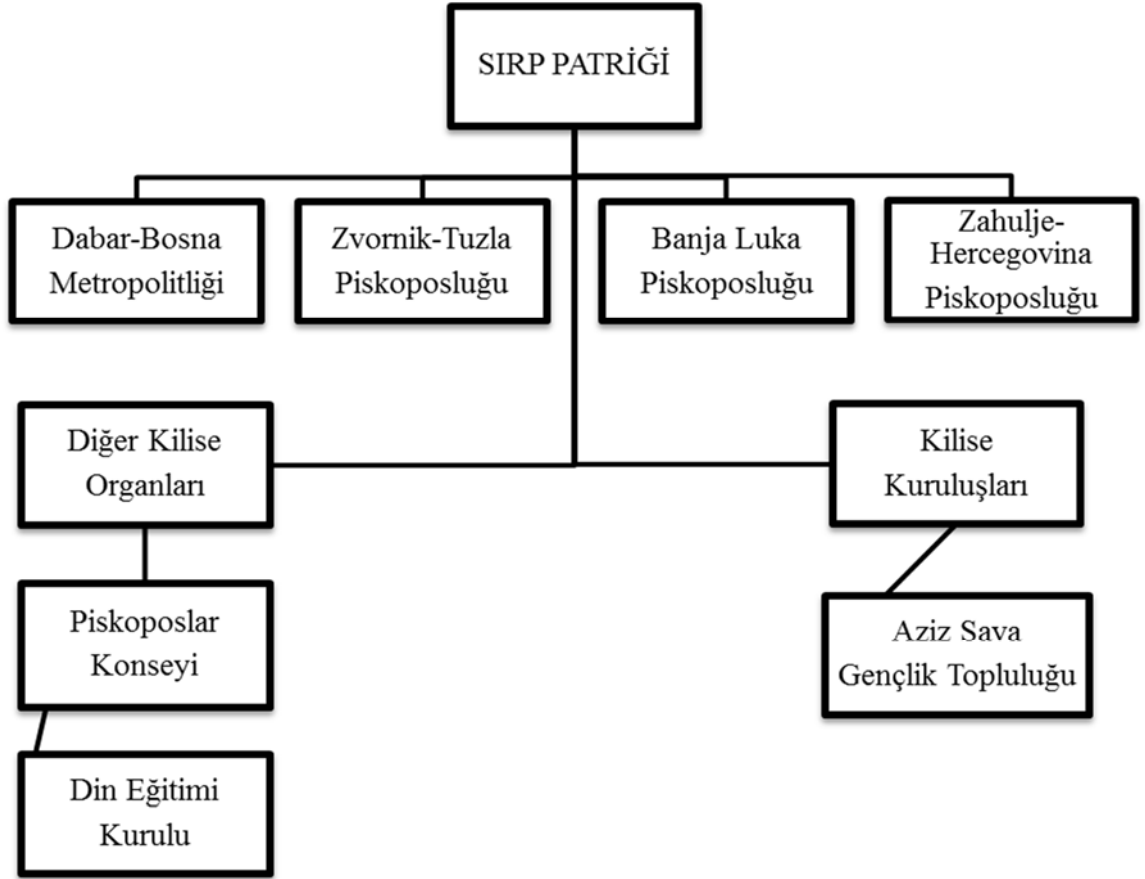
Kilise taşınabilir ve taşınmaz malların sahibidir. Buna, misyonerlik faaliyetleri için gerekli binalar, kiliseler, şapeller ve manastır kompleksleri de dâhildir. Burada aynı zamanda bağışlardan elde edilen arazileri, binaları ve diğer malları da unutmamak gerekir. Bağışlar ruh için verilir, böylece Kilise bağış yapanın ruhi kurtuluşa ermesi için dua eder. Son savaş sırasında pek çok kilise ve kilise binası yıkılmış olup bunların birçoğu yeniden inşa ya da restore edilmiştir. Günümüzde Sırp Ortodoks Kilisesine ait Bosna Hersek'te 914 kilise ve şapel, 26 manastır ve 132 kilise arazisi bulunmaktadır.²⁵⁸

Kilise mülklerinin çoğuna İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Komünistler tarafından el konulmuştur. Bosna Hersek'teki yönetim müsadere edilen mülk sorununu çözme yükümlülüğüne sahip olduğu halde bu sorunun çözümü ertelenmektedir. Bunun nedeni, belirli yapıların ve kişilerin Kilise mülkünden kendi çıkarlarına göre yararlanmalarıdır. Aynı sorun Katolik ve Müslüman mülklerinde de görülmektedir. Taşınabilir mülkler arasında, çoğunlukla müzede sergilenen veya depolarda duran ikonalar, eski kitaplar ve çeşitli küçük kilise değerli eşyaları vardır.²⁵⁹

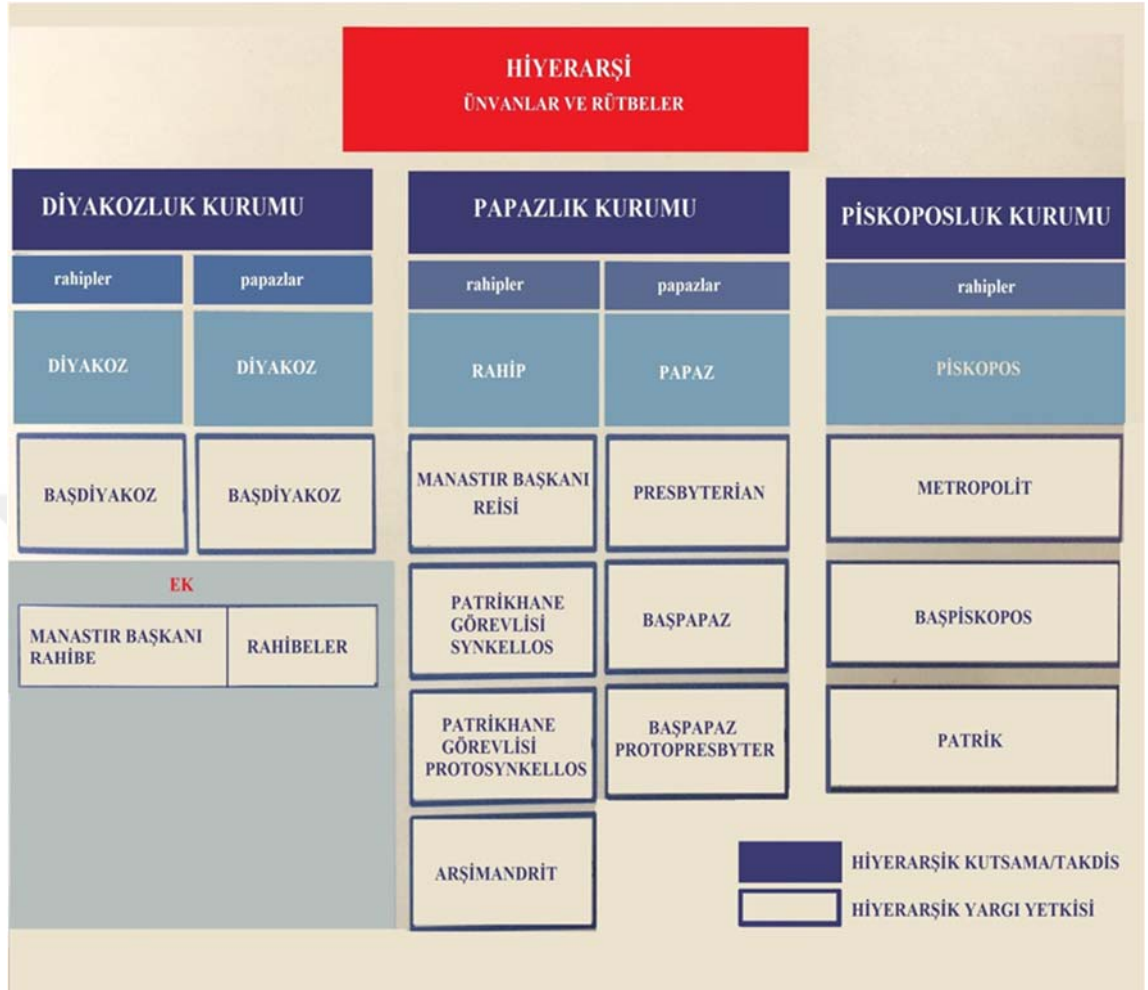
²⁵⁸ Mustafić v.d., a.g.e., s. 97.

²⁵⁹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 98.

Bosna Hersek Sırp Ortodoks Kilisesini Piskoposluk Şeması

Sırp Ortodoks Kilisesi hiyerarşi yapısı

B. EĞİTİM

Sırp Ortodoks Kilisesi'nde orta, lise ve yüksek eğitim kurumları bulunmaktadır, ancak bunlardan yalnızca iki tanesi Bosna Hersek topraklarındadır. Buna rağmen Bosna'da yaşayan Sırlar, diğer ülkelerde bulunan Ortodoks Kilisesine ait bütün eğitim kurumlarında eğitim görebilmektedirler. Sırp Ortodoks Kilisesi'ne ait şu eğitim kurumları mevcuttur:

“Belgrad Üniversitesi Ortodoks Teoloji Fakültesi”: 1982'de üniversitenin üç yıllık teoloji okulunun girişimi ile bir teoloji fakültesi açma düşüncesinin temeli oluşturulmuştur. 1920'de Belgrad Üniversitesi Ortodoks Teoloji Fakültesi faaliyete başlamıştır. Ayrıca, Ortodoks Teoloji Fakültesi'nde “Kilise Sanatı ve Konuşma Akademisi”, 1993'te Kutsal Piskopos Meclisi kararı ile kurulmuştur.

“Aziz Sava Teoloji Fakültesi Libertyville Amerika Birleşik Devletleri”, 1986 yılında kurulmuştur. Eğitim plan ve programı Belgrat’taki teoloji fakültesi ile aynıdır. Her sene Bosna Hersek, Sırbistan ve diğer Balkan ülkelerinden Ortodoks öğrenciler bu fakültede eğitim görmek üzere ABD’ye gitmektedirler.²⁶⁰

Bosna Hersek’te, ikisi de Foça’da olmak üzere Ortodokslara ait iki tane Teoloji Fakültesi bulunmaktadır: “Vasilija Ostroski Ortodoks Teoloji Fakültesi” ve “Aziz Petar Dabrobosanski Teoloji Fakültesi”. Tarihi sürekliliğe sahip bu fakülteler 1882 yılında kurulmuşlardır. Aynı zamanda Prizren, Karlovci, Krk, Cetinje ve Kragujevac gibi Sırp Ortodoks Kilisesine ait birçok Balkan ülkesinde diğer teoloji fakülteleri de mevcuttur.²⁶¹

Okullardaki din eğitimi, Komünist rejimin yıkılmasıyla birlikte, savaş döneminde başlamıştır. Bosna’nın Sırp Cumhuriyeti entitesinde bir dine mensup öğrencilere din dersi açılması için o okulda en az otuz öğrencinin bulunması gerekmektedir. Din dersleri ilk ve orta öğretimde zorunlu olup liselerde seçmelidir. İlkokuldaki din dersi plan ve programına göre, öğrencilere Hıristiyanlık hakkında temel bilgiler, İncil ve İncil’de geçen peygamberler hakkında bilgiler verilmektedir. Ortaokulda bu plan ve programın yoğunlaştığını görmek mümkündür. Hıristiyanlık tarihine daha derin bir giriş yapılır; Havarilerin çalışmaları açısından Hıristiyanlık, Kutsal Sinodlar, Slavların Hıristiyanlaşması ve 1054’teki Kilise ayrılığı üzerinde durulmaktadır. Üst sınıflarda ise kitaplar, daha çok Sırp Ortodoks Kilisesi Tarihi ve milli tarih ile ilgilenmekte, bunun yansısı, Ortodoks dogması, tanrı, dünyanın yaratıcısı, ölenlerin dirilmesi ve ahiret hayatı hakkında öğrencileri bilgilendirmektedir. Son sınıfta ise daha çok ahlak üzerinde durulmaktadır. Bosna Hersek’te Katolik ve İslam din eğitiminden farklı olarak, Ortodoksların kendi din eğitim sistemleri içerisinde öğrencilerine diğer dinler hakkında da bilgi verdiklerinden bahsetmek gerekmektedir.²⁶²

²⁶⁰ Поглед у Прошлост Оставштина за Будућност, (Geçmişe bakış ve geleceğe miras), <http://www.bfspc.bg.ac.rs/fakultet.php>, (21.11.2016)

²⁶¹ ФАКУЛТЕТ “СВЕТИ САВА” У ЛИБЕРТИВИЛУ: Лепота православлѣ и препознатљиви дух српских студената, (Libertyville “Aziz Sava” Fakültesi: Ortodoks güzelliği ve Sırp öğrencilerin ayırt edici ruhu) <http://iskra.co/svet/fakultet-sveti-sava-u-libertivilu-lepota-pravoslavlja-i-prepoznatljivi-duh-srpskih-studenata/>, (21.11.2016)

²⁶² Kuburić, Moe, a.g.e., s. 88-91.

C. BİLGİ-YAYIN FAALİYETLERİ, FİNANSMAN İŞLERİ VE DEVLET-KİLİSE İLİŞKİSİ

1. Bilgi-Yayın Faaliyetleri

Yazılı basın, Sırp Ortodoks Kilisesi'ndeki en önemli bilgi kaynağını teşkil etmektedir. Her piskoposluk kendi resmi yayınına sahiptir. Ayrıca sayısız kilise cemaat bültenleri ve yayın evleri vardır. Son zamanlarda, müzikal yayınlar ve diğer tür yayınlar elektronik ortamda da yayınlamaktadır. Belgrad'da Sırp Ortodoks Kilisesi'nin resmi yayınları "Haberci" (Glasnik'tir). Aynı zamanda iki haftada bir çıkardıkları resmi gazeteleri "Pravoslavlje" dir, (Ortodoksluk). Şu anda, Kilisenin kendi radyo-televizyon istasyonu bulunmamaktadır. Bosna Hersek'te yayınlananlar arasında şunlar vardır: "Novi Istočnik", Teoloji Fakültesi öğrencilerinin süreli yayını olup "Godisnjak" da (Yıllık), teolojik-felsefi ve güncel meseleleri ele alan dergidir. Ayrıca Piskoposluklar da yayın faaliyetlerini yapmaktadır. Zahumlje-Herzegovina Piskoposluğu "Vidoslav" süreli yayını yayınlamaktadır. Dabrobosanka Metropolitiği, Dabar isimli yayın evine sahiptir. Aynı isimde bülten da yayınlamaktadırlar. Diğer piskoposluklar da bilgi-yayın faaliyetlerinde aktif olup kendi yayınlarına sahiptirler.

Kilise internet üzerinde son derece iyi temsil edilmektedir. Neredeyse her kilisenin internet sitesi vardır, piskoposluklar gibi büyük kurumlar, bilgi merkezlerine sahiptirler. Her piskoposluk en az bir web sitesine sahiptir. Piskoposlukların resmi web siteleri şunlardır:

Dabrobosanska metropolitliği: www.mitropolijadabrobosanska.org

Banja Luka Piskoposluğu: www.spcbl.org

Bihać-Petrovac Piskoposluğu: www.eparhijabihackopetrovacka.org

Zahumlje-Herzegovina Piskoposluğu: www.eparhija-zahumskohercegovaacka.com

Zvornik-Tuzla Piskoposluğu: www.eparhijazvornickotuzlanska.org

Foça'da bulunan Teoloji Fakültesi : www.bogoslovski.info

Manastırlar:

Manastır Rmanj Bihać: www.manastir-rmanj.com

Manastır Sase Srebrenica: www.manastir-sase.net

Uspenja Presv. Bogorodice, Čajniče: www.krasnica.rs.sr

Klisina Prijedor: www.manastirklisina.com

Tvrdoš Trebinje: www.tvrdos.com

Treskavac Ključ: www.manastirtreskavac.com

Kuzey doğu Bosnasında bulunan Tavna: www.manastirtavna.rs.rs

Zavala doğu Hersek: www.zavala.ws

Gomionica Banja Luka: www.gomionica.org

Ortodoks birlikleri:

Aziz Sava gençlik topluğu Banja Luka Piskoposluğu: www.sozeb.org

Knešpolje Ortodoksluğu: www.coknezica.com

Rahiblere ve rahipler birliği Trojeručica: www.trojerucica.org

2. Finansman İşleri

Sırp Ortodoks Kilisesi, öncelikle üyelerinin gönüllü bağışlarıyla finanse edilir. Gelirler, bağışlar, fonlar ve vakıflar olarak organize edilir. Gelir kaynakları çoğunlukla mumlar, kilise takvimleri, yayıncılık faaliyetleri ve kilise mağazalarında satılan diğer kilise mallarından ibarettir. Buna ek olarak, gelirler çeşitli vergilerle de elde edilmektedir. Zaman zaman, finansmanın bir kısmı, çoğunlukla mevcut kilise binalarının yenileme ve bakımı ile ilgilenen belirli projeler için bir bağış olarak devletten gelir. Devlet için kültürel ve tarihsel önem taşıyan yapılar olarak bütün kiliselerin mevcutlarından daha fazla maddi kaynak gerektirdiği göz önüne alınırsa, devletin bu duruma daha aktif olarak dâhil olması yararlı olacaktır. Karizmatik, eğitimsel ve misyonerlik gibi kilisenin bu ve diğer pek çok etkinliği nedeniyle, müsadere edilen mülklerin iadesinin yapılması, maddi durumun iyileştirilebilmesi için gerekli görülmektedir

3. Kilise-Devlet İlişkisi

Bosna Hersek'teki Sırp Ortodoks Kilisesinin yasal statüsü, Din Özgürlüğü Yasası ve Sırp Ortodoks Kilisesinin, Belgrad'daki Patrikhane ve Bosna Hersek Devleti arasındaki anlaşma ile düzenlenir.²⁶³ Katolik Kilisesi ile olduğu gibi, 2007 yılında Devlet ve Bosna Ortodoks Kilisesi arasında temel bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile askerlik, eğitim, sağlık ve polis gibi birçok alanda Ortodokslar için daha iyi şartların sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Bosna Hersek

²⁶³ Zakon o Slobodi Vjere i Pravnom Položaju Crkava i Vjerskih Zajednica u Bosni i Hercegovini, II-Sloboda İspovjedanja Vjere i Uvjerenja, Član 4, 6 i 14. (Din hürriyeti ve Bosna-Hersek'teki Kilise ve Din Birliklerinin Hukuki Statüsü Kanunu, II-Dinine Serbest Bir şekilde Uyulması, Madde 4, 6 ve 14.)

devleti, Ortodoks ve Katoliklerle imzaladığı anlaşmayı henüz Bosna Hersek İslam Birliği ile imzalamamıştır.

III. BOSNA HERSEK’TEKİ BAĞIMSIZ HİRİSTİYAN KİLİSELERİ

Dört geleneksel dini öğretilere ilaveten, Bosna Hersek vatandaşları dini azınlık topluluklarına üye olmaya tercih ederler. Bosna Hersek’te dini azınlıklar hala oldukça bilinmeyen ve araştırılmayan bir konudur ve bunların üyeleri sık sık mezhep veya kültürler üyeleri olarak da anılmaktadır. Geleneksel olmayan dine bağlılığı tercih edenler kamuda onların tanınmaması iletişim eksikliğinden dolayı kaynaklanıyor olduğunu diyecekler. Bazı varsayımlara göre Bosna Hersek’te yaklaşık 200 dini azınlık vardır, ancak Adalet Bakanlığının resmi kayıtlarında bunların yalnız 34’ü tescil edilmiştir. Aralarında Baptistler, Adventistler, Evanjelicler, Yehova Şahitleri halk arasında iyi bilinen, fakat aynı zamanda Hristiyan Karizmatik Kilisesi “Victory Celebration Center” gibi az bilinen Hristiyan topluluklar da bulunmaktadır. Biz burada sadece Hristiyanlık kaynaklı dini azınlık grup ve toplulukları ele alacağız.

A. REFORM KİLİSELERİ

1. Baptistler

Baptist Hareketi dört yüzyıl kadar önce faaliyetlerine başlamıştır. 1609 yılında John Smyth tarafından başlatılan bu hareket,²⁶⁴ 1863’te Alman kökenli bir grubun gelişimiyle birlikte Bosna Hersek’te ortaya çıktı. Bosna Hersek’teki Hristiyan Baptist Kilisesi, Avrupa Baptist Federasyonu ve dünya Baptist Birliği’nin bir üyesidir. Dünya çapında neredeyse 80 milyonluk topluluğundan oluşan 214 ülkede Baptist milli kilise ve dernek bulunmaktadır. Bosna Hersek de bu ülkelere dâhildir. Aynı zamanda Bosna Hersek Protestan Evanjelic Birliği’nin ve Avrupa ve Dünya Evanjelicleri Birliği’nin bir parçasıdır.

Bosna Hersek’te ilk Baptist kilisesi 1863 yılında, onların bu topraklara gelmesinden kısa bir süre sonra inşa edildi. Geçmiş olan savaşın hasarlarının bir sonucu olarak Saraybosna’da iki bina kullanılmakta ve Tuzla’daki bir binanın yeniden inşası

²⁶⁴ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 2. B., İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 161.

devam etmektedir. Geri kalan yerel kiliseler Zenica, Novi Travnik, Gorazde, Konjic alternatif alanlar kullanıyor. Baptist kilisesi yetişkin insanları vaftiz ederek üyeliğine kabul edildiği için Bosna'daki sayıları dört yüz civarındadır. Ancak, üyelerin aileler ve destekçileri olduğunu düşünmek gerekir ki bu, onların sayısını pratikte üçe veya dörde katlamaktadır. Baptist kilisesi, üyelerin bağışlarıyla finanse edilmektedir.²⁶⁵

Yerel kilise liderlik seçimlerine ve kilisenin hayatına geldiğinde özerktir, ayrıca derneklere veya uluslararası Baptist kiliseler birliklerine gönüllü olarak katılırlar. Çoğunlukla yerel kilise, bir pastör veya bir kilise lideri tarafından yönetilir. Üstler ve Diakonlar hiyerarşik yapıyla desteklenir.²⁶⁶ Bosna'daki Baptistler kendi inancı gereği gibi bir yaşam sürerler. Neredeyse haftanın her günü bir aktiviteye sahiptirler. Ana ibadet Pazar günleri yapılmaktadır, ama hafta boyunca çeşitli etkinlikler yer alıyor: İncil çalışmaları, gençler, kadın ve erkek grupları ve kilise yaşamı ile ilgili çeşitli etkinlikler.

2. Evanjelizm

Bosna Hersek Evanjelist Kilisesi, 1997 yılında yerel kiliselerin birleşmesi ile bağımsız olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. O zamana kadar savaştan önce, Mesih'in Pentikost Kilisesi adı altında eski Yugoslavya Kiliseler Birliği'nin bir üyesi idi. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1957 yıllarında Breko'da bir kilisenin varlığı hakkında belgeler mevcut. Daha sonra 1980'lerde Saraybosna ve Mostar'da evanjelist kilisesi inşa edilmiştir. Bosna Hersek Evangelist Kilisesi bugün Bihać, Sanski Most, Tuzla, Saraybosna (2), Jajce, Breza, Kakanj, Zenica, Mostar (2) ve Čapljina olmak üzere 12 yerel kilise cemaati tarafından temsil edilmektedir. Bu kilise üyelerinin toplam sayısı yaklaşık olarak 500 civarında tahmin edilmektedir.

Her kilise; liderlik, örgütlenme ve günlük işleyişi belirleme özgürlüğüne sahiptir. Fakat hepsi Kutsal Kitap otoritesine bağlıdır. Ayrıca genel çıkarlara ilişkin kararlara, kiliseler temsilcilerinin toplantılarında anlaşma yoluyla ulaşılmaktadır. Her yerel kilise, ayinlerin icra şekline göre kendi yolundan farklıdır, ancak hepsi İncili pek çok açıdan vaaz etmeye, sanat, dua ve dostluk yoluyla Tanrı'yı övmek istemektedir. Bosna Hersek'teki Evanjelist Kilisesi ayrıca, "Agape" Vakfı aracılığıyla insani çalışmaları,

²⁶⁵ Puno je Zajednickih Temelja, http://katolicki-tjednik.com/vijest.asp?n_UID=603 (22.11.2016)

²⁶⁶ Cvitković, a.g.e., s. 28.

“Umut Kapısı” (Vrata nade) Merkezi aracılığıyla madde bağımlıların yardımlar ve İncil okulu aracılığıyla her yaş için yaz kampları düzenlemektedir. Onların kendi web adresi de vardır: www.ecbih.com. Kilisenin bütün faaliyetleri üyelerinin gönüllü bağışlarıyla finanse edilmektedir.

3.Adventistler

Avrupa’ya ilk Adventist misyonerler 1864’te geldi ve 1870 yılına kadar ilk Adventist yerel kiliseler Macaristan ve Romanya’da örgütlendi. Eski Yugoslavya topraklarında, ilk yerel Adventist kilisesi 1880’de Skoplje, Makedonya’da ve hemen sonrasında 1890’da Voyvodina’da kurulmuştur.²⁶⁷ Bosna Hersek’teki ilk kilise 1910’da Saraybosna’da kurulmuş. Aynı yıl, ilk yerel kiliseler Hırvatistan, Split ve Zagreb’de de kurulmuş. Kısa süre sonra, kiliseler Hırvatistan’ın, özellikle Slavonya bölgesinde bulunan daha büyük şehirlerinde de kurulmuş. Aynı zamanda, Posavina’da ve Bosna Hersek’teki Banja Luka ve Prijedor bölgelerinde de kiliseler kuruldu; günümüzden çok Adventist mabet ve inanlar bu bölgelerde bulunmaktadır. Semberia ve Hersek’te var olan kiliseler de bu zaman içerisinde inşa edilmiştir.

Günümüzde Bosna Hersek’te 22’den fazla dini bina ve kiralanan mekânlarda Adventist inananlar ve Adventist destekçileri dua etmek, İncil’i okumak ve başka faaliyetler yürütmek için toplanmaktadır. İnananların sayısı yaklaşık 3.000 olarak tahmin edilmektedir. Aktif olarak kendi sosyal medya hesapları ve web adresleri www.adventisti-bih.com güncellenmektedir. Sloganları İsa’nın öğretisine dayanıyor: Tanrı’ya sevgi ve her insana sevgi. Hıristiyan Adventist kilisesi mülkler edinmiş ve üyeler tarafından gönüllü bağışlar yoluyla faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁶⁸

B. BAĞIMSIZ EVANJELİK KİLSELERİ

1. Protestan Kilisesi “Hıristiyan Topluluğu”

Hıristiyan Topluluğu, Reformasyon mirası olan Protestan bir kilisedir ve Protestan Hıristiyanların iç çemberine aittir. Bosna Hersek topraklarındaki diğer Reform kiliseleri gibi, Protestan Evanjelic Birliği’nin bir üyesidir. Kilise idaresi, Üst Kurul,

²⁶⁷ Cvitković, a.g.e., s. 30.

²⁶⁸ Adventisti 100 godina u BiH, <http://adventisti-bih.info/adventisti-100-godina-u-bih/>, (30.11.2016)

Üyeler Meclisi, Kilise Kurulu ve Pastör'den oluşur. Kilise'nin merkezi Banja Luka'da bulunmaktadır ve yıllardır Bosna Hersek topraklarında faaliyet göstermektedir. Yaklaşık 100 üyesi olan "Hristiyan Topluluğu" kilisesi diğer bağımsız kiliseler gibi gönüllü bağışlar yoluyla faaliyetlerini yürütür.²⁶⁹

2. Tüm Halklar Hristiyan Topluluğu

Tüm Halklar Hristiyan Topluluğu Protestan olan bir kilisedir ve Protestan Hristiyanların iç çemberine aittir. O da Bosna Hersek topraklarındaki diğer Reform kiliseleri gibi, Protestan Evanjelik Birliği'nin bir üyesidir. Üst Kurul, Üyeler Meclisi, Kilise Kurulu ve Pastör bu kilisenin idari yapılanmasını oluşturmaktadır. Bosna Hersek'te elli yıldır varlığını sürdüren Tüm Halklar Hristiyan Topluluğu'nun Saraybosna'da binaları ve Jahorina dağında "İyi pastörün evi" manasına gelen "Kuća Dobrog Pastira" kiliseleri bulunmaktadır. Bu topluluğunun da yüze yakın üyeleri var ve gönüllü bağışlarla faaliyetlerini sürdürmektedirler.²⁷⁰

3. Hristiyan Karizmatik Kilisesi "Victory Celebration Center"

Hristiyan Karizmatik Kilisesi, Reformasyon Mirası olan ve Protestan Hristiyanların Evanjelik bir kilisedir. Karizmaya özel bir vurgu yapan bu kilise 1960'lı yıllarda dünyada benzeri hareketlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Bosna Hersek topraklarındaki bulunan diğer Reform kiliseleriyle birlikte, Protestan Evanjelist Birliğinin bir parçasıdır. Diğer Reform Kiliseleri gibi o da benzer idari yapıya sahiptir. Kilise, yaklaşık 10 yıldır Bosna Hersek topraklarında faaliyet gösteriyor ve yaklaşık 100 üyesi ve destekçisi vardır. Gönüllü bağışlarla finanse edilmektedir.²⁷¹

4. Mesih İsa'nın Pentikost Kilisesi

Reform Evanjelik ekölüne ait bu kilise 1906'lı yıllarda kurulmuştur.²⁷² Bosna Hersek'te ilk Pentikost Kilisesi Brcko'da 1957 yılında açıldı. Ardından 1980 yılında Saraybosna'da, Trebinje'deki misyoner merkeziyle birlikte Sabac ve Mostar'da 84

²⁶⁹ Mustafić v.d., a.g.e., ss. 224-225.

²⁷⁰ Mustafić v.d., a.g.e., s. 225.

²⁷¹ Mustafić v.d., a.g.e., s. 225.

²⁷² Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, a.g.e., s. 193.

yılında kiliseler kurulmuştur.²⁷³ Günümüzde Kilise Brcko, Bijeljina, Prijedor ve Banja Luka gibi Bosna Hersek'in bazı büyük şehirlerde aktiftir ve yaklaşık 200 üye'ye sahiptir. Brcko ve Prijedor'da binaları vardır. Onların idaresi üyelerin ve hayırseverlerin gönüllü bağışlarla finanse edilmektedir.

C. DİĞER GELENEKSEL KİLİSELER

1. Bosna Hersek'te Evanjelik Kilisesi

Bosna Hersek Evanjelik Kilisesi, günümüzün Saraybosna Sanat Akademisi²⁷⁴ ile en iyi bilinen geleneksel Protestan bir kilisedir.²⁷⁵ Adı Evanjelik olmasına rağmen Protestan Evanjelik Birliği'nin bir üyesi değildir. Diğer Evanjelik kiliselerden önce kurulmuş ve onlardan ayrı olarak faaliyet göstermektedir. Bu kilisenin ibadet ve dini uygulamalar Baptist Kilisesine çok benzemektedir. Bugün 100 yıllık bir geleneğe sahip olmasına rağmen, sadece birkaç inananı var. Saraybosna'da örgütlü bir kilise cemaatine sahip değil, ancak Bijeljina'da aktif bir kilise topluluğuna sahiptir.²⁷⁶

2. Bosna Hersek'te Eski Katolik Kilisesi

Eski Katolik Kilisesinin öğretisi Katoliklik ve Protestanlık arasındadır. İlk Eski Katolik Kilisesi Hollanda da kurulmuştur. Bu hareket 1870'lerde I. Vatikan Konsilinde bazı Alman İlahiyatçıların "Papa'nın yanılmazlığı" doktrinine tepki olarak Vatikan'la resmi bağlarını atması sonucu ortaya çıkmıştır. Bosna Hersek topraklarına 1926 yılında gelmiştir. 1927 yılında Yugoslavya hükümeti tarafından din olarak resmen tanınmasıyla ilk yerel kiliseleri Dubrave'de kurulmuştur. Vatikan'ın bu kilisenin kapatılması için sık sık baskılara rağmen günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.²⁷⁷ Savaştan önce 3500 inananlar toplumuna sahipti, günümüzde ise bu sayı çok azdır ve kesin olarak bilinmemektedir. Bosna Hersek Eski Katolik Kilisesi halen Tuzla'daki Dubrave'de bulunmaktadır. O aynı zamanda Dubrave ve Tuzla'da bir büroya ve aynı yerde Piskoposluk ofisine sahiptir

²⁷³ Franc Kuzmič, "Pregled povijesti pentekostnog pokreta u Jugoslaviji od početka do 1991.", *KAIROS - Evanđeoski teološki časopis*, C. I, S. 2, Zagreb, 2007, s. 232

²⁷⁴ Bkz. Ek: 7

²⁷⁵ Cvitković, a.g.e., s. 27.

²⁷⁶ Mustafić v.d., a.g.e., s. 226.

²⁷⁷ Cvitković, a.g.e., s. 32.

3. Diğer Azınlık Kiliseleri ve Din Birlikleri

Yukarıda belirtilenlere ek olarak, aşağıdaki kiliseler Bosna ve Hersek'te aktiftir: Tuzla'da yer alan Bosna Hersek Hristiyan Topluluğu, Konjic'te yerini almış olan Bosna Hersek'teki Yeni Pastoral Kilisesi ve merkezleri Saraybosna'da olan Yehova Şahitleri.

SONUÇ

Hıristiyanlık, ortaya çıkıp da Balkan yarımadasına ulaşmadan önce, Bosna Hersek coğrafyası çeşitli dinlere ve inançlara ev sahipliği yapmıştır. Bu inançlar birbirlerinden etkilenmişler ve bu etkileşimlerini günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Şüphesiz bütün bu inançların en eskisi Roma dönemine kadar varlığını sürdüren Putperest İliyalıların inancıdır. Hıristiyanlık yayılmaya başladığı esnada, bu coğrafyanın bir kısmı Roma devleti tarafından işgal edilmiş durumundaydı. İnançları da halka dayatılmaya çalışılmıştır. Havarilerin çalışmaları sonucu bu coğrafyada da yayılma imkânı bulan ve yeni bir din olan Hıristiyanlığın yayılmasına sert bir şekilde karşı çıkan Romalılar onu yasaklamaya çalışmışlardır. Pavlus ve öğrencilerinin bu topraklara geldiğine dair deliller olsa da, ilk üç asırda Bosna Hersek'te Hıristiyanlığın izlerine rastlanmadığı bilinmektedir. Daha sonra Hıristiyanlık, Milan Fermanıyla rahat bir şekilde yayılma imkânı bulduktan ve M.S 380'li yıllardan itibaren Roma İmparatorluğunun resmi dini olarak ilan edildikten sonra, devletin desteğini de arkasına alarak rahatça yayılmaya başlamıştır. Hıristiyanlığın bu dönemde Bosna topraklarında da yayıldığını III. yüzyıla ait kilise kalıntılarından açıkça anlamak mümkündür. Ancak bölgenin dağlık coğrafyası Hıristiyanlığın ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaşmasına engel olmuştur.

İki Slav kabilesi olan Sırp ve Hırvatların Balkanlara gelmesi ile birlikte Bosna dinî coğrafyasına Slav inancı da dâhil olmuştur. Kısa bir süre sonra Slavlar, Roma'nın baskılarına dayanamamış ve Papa'nın Misyonerleri tarafından Hıristiyanlaştırılmıştır. Bosna Hersek toprakları haçlı seferlerine maruz kalmasına ve bu iki kabile arasında bulunmasına rağmen Hristiyanlaşmaya karşı direnmiştir. Onun yerine, bu dönemde ortaya çıkan ve Kilise tarafından heretik sayılan Bogomilizm hareketini benimsemiştir. Düalist bir inanca sahip olup sakramentleri ve haçı reddeden Bogomilizm doktrini Bosna'nın resmi dini olacak kadar güçlenmiştir. Hıristiyanlık kendi içerisindeki görüş ayrılıkları sonucunda Doğu ve Batı olarak bölünmüş, Bosna bunlar arasında kalarak birçok çatışmaya şahit olmuştur. Bu toprakları kendi hâkimiyeti altına almak isteyen Ortodoks ve Katolik kilisesi'nin saldırılarına maruz bırakılmış; adeta mezhepler arası

savaş arenasına dönüşmüştür. Güçlü saldırılara dayanamayan Bogomillerin birçoğu kurtuluşunu Osmanlılara sığınmakta bulmuştur. İslam'ı kendi inancına yakın gören Bogomiller kitleler halinde İslam'a geçmiştir.

Osmanlı Devleti, XV. asırda bu toprakları fethettikten sonra, sadece Bogomillere değil bütün diğer dini gruplara kendi inançlarını yaşama özgürlüğü tanımıştır. Fatih'in Bosna ruhbanlarına verdiği fermana benzer sayısız yeni fermanla Hıristiyanların hakları, din özgürlükleri, mal ve can emniyetleri güvence altına alınmıştır. Osmanlı dönemi her ne kadar Hırvat ve Sırp tarihçiler tarafından karanlık dönem olarak gösterilmiş olsa da, Bosna Hersek'te Hıristiyanlık en parlak dönemlerinden birini Osmanlılar zamanında yaşamıştır. Mesela, Osmanlıdan önce Bosna topraklarında var olup olmadığından şüphe edilen Ortodoks Hıristiyanlık bu dönemde yayılmıştır. Ortodoks ve Katolikler'in kendi inşa ettikleri binalar ın yanında okulların açılmasına da izin verilmiştir.

Osmanlı'nın bu topraklardan gitmesiyle, uzun süren istikrar sona ermiş; onun yerine, kısa dönem içinde Bosna toprakları birçok devletin parçası haline gelmiştir. Burada yaşayan halk sık sık değişen hükümetler sonucunda kimi zaman kötü muameleye maruz bırakılmıştır. İlk olarak Katolik olan Avusturya-Macaristan yönetimi Katoliklere destek verirken, Ortodokslar ve Müslümanlara baskı uygulamıştır. Bu devletin yıkılması ve yerine Yugoslavya Krallığı'nın gelmesi ise durumu tersine çevirmiştir. Ortodokslar bu defa Katoliklere karşı güçlerini kullanmıştır. Ne yazık ki Müslüman Boşnaklar bu ikisinin arasında kalarak sık sık zulüm gören taraf olmuştur.

Bosna Hersek, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Yugoslavya'ya katılmıştır. Yugoslavya'da var olan bütün dini gruplar için yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde birçok mabet Komünist yönetimi tarafından kapatılmış, Kiliselerin ve Dini Birliklerin malları ele geçirilmiş, dini faaliyetler yasaklanmış, din adamları hapse atılmış ve birçoğu takibe alınmıştır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, asıl "karanlık dönem" olarak nitelendirilmesi gereken dönem bu dönemdir. Komünist Yugoslavya süreci, yakın tarihimizde Avrupa'nın ortasında yapılan en büyük soykırımlardan biriyle sona ermiştir. Yeniden canlanan Sırp ve Hırvat milliyetçiliği, Bosna'yı parçalamak istemiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi'nin kışkırtmasıyla binlerce masum insan katledilmiştir. Ortodoks Kilisesi'nden farklı olarak Papa'nın barışçıl

mesajlarına rağmen Katolik Hırvatlar da birçok mabedi yıkarak masum canlara kıymışlardır.

Yakın tarihimizde yaşanan bu korkunç olayların acılları hala iyileşmemiş olsa da, “Avrupa’nın Kudüs’ü” olarak kabul edilen Saraybosna’da ve Bosna Hersek’in diğer şehirlerinde dinler arasındaki uyum tüm dünyaya örnek olacak bir mahiyet taşımaktadır. Günümüzde Hıristiyanlar, Bosna Hersek nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Ortodokslar toplam nüfusun % 30.75’ini teşkil ederken, Katolikler % 15.19’luk orana rağmen dini, kültürel, idari vb. alanlarda Ortodokslar kadar etkilidir. Ayrıca, % 4’lük bir oranla ile diğer bağımsız dini hareketler de bu topraklarda mevcuttur. Hıristiyanların günümüzde Bosna Hersek’te her alanda etkili oldukları görülmektedir. Son savaştan sonra Bosna’da çeşitli dernek ve kuruluşlar oluşmuştur. Onların yardımıyla birçok eski okul yeniden açılmış ve bazı yeni okullar da inşa edilmiştir. Günümüzde Bosna’daki Hıristiyanların kendi dini pratiklerini düzenli olarak yerine getirmedikleri görülmektedir. Öyle ki onlar ibadetlerini sadece önemli bayramlarda edâ etmektedirler. Bununla birlikte Bosna’daki Müslümanlara nazaran kendi dinlerine daha sıkı ve şuurlu bir şekilde bağlı oldukları görülmektedir. Ayrıca, çalışmamız esnasında Bosna Hersek Ortodokslarının, ibadet ve ayinler başta olmak üzere, hemen hemen bütün konularda Sırp Ortodoks Kilisesi’nden ayrı hareket etmedikleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde Bosna’daki Katoliklerin de Vatikan’dan ayrı hareket etmedikleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKGÜNDÜZ Ahmed, ÖZTÜRK Said, *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.
- ALBAYRAK Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, 2. B., İstanbul, Emre Yayınları, 2005.
- ALPARSLAN Şenol, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- ANDRIĆ Ivo, *Razvoj Duhovnog Života Pod Uticajem Turske Vladavine*, Beograd, Prosveta, 1995.
- ALEKSANDROVICH TOKAREV Sergei, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, (çev. Rauf Aksungur), İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2006.
- AYDIN Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1991.
- BABUNA Aydın, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, (çev. Hayati Torun), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- BAŞAGİÇ Safvet Beg, *Bosna Hersek Tarihi 1463-1850*, (çev. Saffet Atalay), İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2015.
- BETTANY George Thomas, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul, Say Yayınları, 2005.
- BLAŽEVIĆ Velimir, *Služenje Miru Ivan Pavao II. i Sveta Stolica Za Mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1991-1995)*, Zagreb, Kršćanska Sadašnjost, 1995.
- BLAŽEVIĆ Velimir, *Katolička Crkva i Rat u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Franjevačka Teologija-Sarajevo Svjetlo Riječi, 1998.

- BOJIĆ Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, Šahinpašić, 2002.
- BULAT Nikola, *Istina Će Vas Osloboditi: Nepouzdanost izvora i nedoličnost poruka studija o nekim međugorskim pitanjima*, Mostar, Suton Široki Brijeg, 2006.
- ÇİLACI Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, İstanbul, Damla Yayınevi, 2001.
- CVITKOVIĆ Ivan, *Religije u Bosni i Hercegovini*, Tuzla, IGTRÖ Univerzal Tuzla, 1918.
- DONIA J. Robert, FINE V. A. Jr. John, *Bosna i Hercegovina İznevjerena Tradicija*, (çev. DanielaValenta), Sarajevo, İstitut za İstoriju u Sarajevu, 2011.
- DRAGANOVIĆ Krunoslav, *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini nekad i danas*, Zagreb, Tisak Nadbiskupske Tiskare Zagreb, 1934.
- DŽAJA M. Srećko, *Konfesionalnost i Nacionalnost Bosne i Hercegovine Predmanipacijsko razdoblje 1463.-1804.*, (çev. Ladislav Z. Fišić), Mostar, Ziral-Zajednica Izdanja Ranjeni Labud, 1999.
- EKINCI Mehmet Uğur, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul, Seta, 2014.
- ELIADE Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağına*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003.
- FİLİPOVIĆ Muhamed, *Historija Bosanske Duhovnosti, Duhovni Život İlira i Srednjovjekovne Bosne, C. II*, Sarajevo, Svjetlost, 2006.
- FINE A.V. JR. John, *Bosanska Crkva Novo Tumačenje*, (çev. Tatjana Praštalo), Sarajevo, Bosanski Kulturni Centar, 2005.
- FURAT Zişan Ayşe, *Gayr-i Müslim İdare Altında Müslümanların Din Eğitimi Avusturya-Macaristan Dönemi Bosna 1878-1918*, İstanbul, İdil Yayıncılık, 2013.

- GLENNY Misha, *Balkanlar 1804-1999*, İstanbul, Sabah Kitapları Olaylar İnsanlar, 2001.
- GRUJÍĆ M. Radoslav, *Pravoslavna Srpska Crkva*, Kragujevac, Svetlost Kalenić, 1989.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara, Ankara Okul Yayınları, 2001.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 2. B., İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- GÜLSOY Ufuk, *Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- GÖLEN Zafer, *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- HADŽIOSMANOVIĆ Salih Sidki, *Povijest Bosne*, (çev. Abdullah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak, Salih Trako), Sarajevo, El- Kalem, 1999.
- HALILOVIĆ Safet, *Bosna i Hercegovina Od Najstarijih Vremena Do Kraja Drugog Svjetskog Rata*, Sarajevo, Bosanski Kulturni Centar, 1998.
- HANDŽIĆ Mehmed, *İslamizacija Bosne*, Sarajevo, İslamska Dioničarska Štamparija, 1940.
- HANDZIC Adem, *Population of Bosnia in the Ottoman Period A Historical Overview*, İstanbul, Research Center For İslamic History, Art And Culture (İRİCİCA), 1994.
- İMAMOVIĆ Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, Preporod, 1997.
- İZETI Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2013.
- JACOB Xavier, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü Bir Deneme*, İstanbul, Orhan Matbaacılık Sent Antuan Kilisesi, 2004.
- JALIMAM Salih, *Historija Bosanskih Bogumila*, Tuzla, İpp Hamidović, 1999.

- KEMURA Sejfuđdin Fehmi Bini Ali, *Bilješke iz Prošlosti Bosanskih Katolika i Njihovih Bogomolja po Turskim Dokumentima*, Sarajevo, Islamska Dionička Štamparija, 1916.
- KUBURIĆ Zorica, Christian Moe, *Religion and Pluralism in Education*, Novi Sad, CEIR in cooperation with the Kotor Network, 2006.
- KUTLEŠA Dražen, *Ogledalo Pravde*, Mostar, Biskupski Ordinarijat Mostar, 2001.
- KÜÇÜK Abdurahman, TÜMER Günay, ALPARSLAN Mehmet, *Dinler Tarihi*, Ankara, Berkin Yayınevi, 2010.
- MALCOLM Noel, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, (çev. Aşkim Karadağlı), İstanbul, Om Yayınevi, 1999.
- MARINKOVIĆ M. Živ, IGUMANOVIĆ Jevrem, *Istorija Opšte Hrišćanske I Srpske Pravoslavne Crkve*, Beograd, Knjižara. V.N. Rajković, 1935.
- MUSTAFIĆ İfet v.d., *Religije u Bosni i Hercegovini Monografija vjerskih zajednica i crkava*, Sarajevo, Međureligijsko vijeće u Bosni i Hercegovini, 2012.
- PARLJAK Slobodan, *Srušene i Oštećene Katoličke Crkve i Vjerski Objekti u Bosni i Hercegovini u Ratu 1991.-1995.*, Zagreb, Činjenice, 2007.
- RAČKI Franjo, *Bogomili i Patareni*, Zagreb, Golden Marketing-Tehnička knjiga, 2003.
- ŠANJEK Franjo, *Kršćanstvo na Hrvatskom Prostoru*, Zagreb, Kršćanska Sadašnjost, 1996.
- TOMANIĆ Milorad, *Srpska Crkva u Ratu i Ratovi u Njoj*, Beograd, Medijska Knjižara Kurg, 2001.
- TRUHELKA Ćiro, *Studije o Podrijetlu Etnološka Razmatranja iz Bosne i Heregovine*, Zagreb, Izdanje Matice Hrvatske, 1941.
- VASILJ Snježana v.d., *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, HKD Napredak, 1997.

ZOVKIĆ Mato, BABIĆ Petar, *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, Sarajevo, Vrhbosanska Visoka Teološka Škola, 1986.

YILMAZATA Mehmet, *Savaşa Giden Yol 1908 Bosna-Hersek'in İlhakı*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2013.

Makaleler

AKMADŽA Miroslav, “Položaj Katoličke Crkve u Hercegovini u Prvim Godinama Komunističke Vladavine”, *Hum i Hercegovina Kroz Povijest Zbornik Radova*, Knjiga II., Zagreb, Hrvatski Institut za Povijest, 2011, ss. 492-508.

ALBAYRAK Kadir, “Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşması Meselesine Bir Bakış”, *Tezkire*, S. 42, Şubat/Nisan Ankara, Tezkire Yayınları, 2006, ss. 233-239.

BATUK Cengiz, “İki Sultan, St. Francis, Fransiskanlar ve Bir Arada Yaşama Sorunu”, *Milel ve Nihal*, C. II, S. VI., İstanbul, Milel ve Nihal Yayınları, 2009, ss. 199-231.

BEĆIROVIĆ Denis, “Oduzimanje imovine Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini(1945-1961)”, *Historijska traganja*, S. 8, Sarajevo, Institut za istoriju Sarajevo, 2011, ss. 149-167.

BEĆIROVIĆ Denis, “Izvori finansiranja Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945 1962) s posebnim osvrtom na direktnu državnu pomoć”, *Prilozi*, S. 42, Sarajevo, Institut za İstoriju Sarajevo, 2013, ss. 133-150.

ÇETİN Altan, ÇAĞ Galip, “Bosna'nın Osmanlı idaresine geçişinde Bogomilliliğin etkisi”, *Tarih Okulu*, S. 9, İzmir, 2011, ss. 19-35.

DEDİÇ KIRBAÇ Amra, “Boşnakların Türkiye'ye Göçleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.36, İstanbul, 2013, ss. 1-19.

DJURDJEV Branislav, “Bosna Hersek”, *DIA*, C.VI, İstanbul, ss. 297-305.

- EL-MI'VEŞ Lütfi, "Bogomiller, Hristiyanlar ve Bosna" (çev. Kadir Albayrak), *tezkire*, der. Ankara, 2004, ss. 183-190.
- EMECAN Feridun, "Bosna Eyaleti", *DIA*, C.VI, İstanbul, ss. 296-297.
- GÖLEN Zafer, "Tanzimat Döneminde Bosna Hersek'te Kilise İnşa ve Onarım Faaliyetleri", *Belleten Dergisi*, S. 242, Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001, ss. 216-242.
- GRİJAK Zoran, "Predstavka Episkopata Vrhbosanske Metropolije iz 1903. Godine u Svjetlu Austrougarske Vjerske Politike u Bosni i Hercegovini", *Croatica Christiana Periodica*, C. XXXII, S. 62, Zagreb, Katolički Bogoslovni Fakultet Zagreb, 2008, ss. 72–108.
- İMAMOVIĆ Enver, "Opći Pogled na Antičke Religiju i Kultove na Području BiH-e", *Radovi Knjiga VIII 1974-1975.*, Sarajevo, Filozofski Fakultet, 1976, ss. 457-484.
- ЈАНЬИЋ Драгана, "Белешке о Дабарској епископији" *Баитина*, S. 31, Приштина, Лепосавић, 2011, s. 133-148.
- KUDELIC Zlatko, "Srpska Pravoslavna Crkva u Bosni i Hercegovini Tjekom Austrougarske Vladavine u Novijoj Domaćoj i Inozemnoj Historijografiji", *Croatica Christiana Periodica*, C. XXXII, S. 62, Zagreb, Katolički Bogoslovni Fakultet Zagreb, 2008, ss. 29–62.
- KUZMIČ Franc, "Pregled povijesti pentekostnog pokreta u Jugoslaviji od početka do 1991.", *KAIROS-Evandeoski teološki časopis*, C. I, S. 2, Zagreb, Biblijski Institut, 2007, s. 221-234.
- LUČIĆ Ivan, "Progon Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini u Vrijeme Komunističke Vlasti (1945.–1990.)", *Croatica Christiana Periodica*, C. XXXVI, S. 69, Zagreb, Katolički Bogoslovni Fakultet Zagreb, 2012, ss. 105-144.
- OKIÇ Tayyib, "Neşredilmemiş Bazı Türk Kaynaklarına Göre Bosna Hıristiyanları (Bogomiller)", (çev. Salih Akdemir, Recep Duran), *İslami Araştırmalar*, C.VI, S.4, Ankara, Tek-Dav, 1992, ss. 235-249.

OKIÇ Tayyib, “Balkanlarda Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırmacısı Aleksandar Vasiljevic-Solevjev”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. V, Ayrı Basım, Zeki Velidi Togan’ın Hatırasına Aramağan, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matabaası, 1972, ss. 205-223.

SANCAKTAR Caner, “Osmanlı Hâkimiyeti altında Boşnak Ulusunun Doğuşu”, *Akademik İncelemer Dergisi* C. X, S. 2, , Sakarya, Sakarya Üniversitesi, 2015, ss. 23-44.

SKOKO Božo, “Međugorje i Hercegovina od 1981. do 2015.”, *Glasnik Mira*, Mostar, C. X, S. 6, Fam Ziral, ss. 12-13.

TOKAČA Mirsad, “Ubijeni i Nestali Hrvati Bosne i Hercegovine 1992-1995”, *Svjetlo Riječi*, Godina XXVI, Posebni Broj, Sarajevo, FCM Svjetlo Riječi, 2008, ss. 1-100.

VUKŠIĆ Tomo, “Katoličanstvo i Pravoslavlje na Prijelazu iz 19. u 20. Stoljeće”, *Crkva u Svijetu*, C. XXXVI, S. 3, Split, Katolički Bogoslovni Fakultet Sveučilišta u Splitu, 2001, ss. 280-306.

YILDIRIM Münir, “Günümüz Balkan Ortodoks Kiliselerine Genel Bir Bakış”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 1, Adana, 2003, ss. 225-236.

Diğer Kaynaklar

Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine BHAS, *Popis Stanovništva Domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 Rezultati Popisa*, Sarajevo, Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine, 2016.

Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:7, 1992.

Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Katolička Tiskovna Agencija Biskupske Koneferencije Bosne i Hercegovine, 2002.

Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek, İstanbul, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 101, 2009.

Stanje Katoličkih Župa na Području Bosne i Hercegovine Između 1991. i 2011. Godine, Sarajevo, Biskupska Konferencija BiH Sarajevo, 2011

Устав Српске Православне Цркве, Земун, Штампарња Сава Михаић, 1957, (Ustav Srpske Pravoslavne Crkve, Zemun, Štamparija Sava Mihić) Sırp Ortodoks Kilisesi Anayasası. [http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crve%20\(1947\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crve%20(1947).pdf)

Zakonik Kanonskog Prava (Codex Iuris Canonici), Zagreb, Glas Koncila, 1996, s. 63 (Katolik Kilise Kanunları)

Adventisti 100 godina u BiH, <http://adventisti-bih.info/adventisti-100-godina-u-bih/>, (30.11.2016)

<http://www.bkbih.ba/info.php?id=1>, (15.09.2016)

<http://www.bosnasrebrena.ba/v2010/odgoj-i-obrazovanje/franjevacka-teologija.html>, (17.09.2016)

<http://www.islamskazajednica.ba/component/content/article?id=5756:nacrt>, (27.08.2016)

<http://www.papa.ba/hr/crkva-u-bih/apostolska-nuncijatura>, (12.09.2016)

EKLER

Ek. 1: Fatih Sultan Mehmet'in Bosna Fransiskenlerine verdiği Ahitname

Ek. 2: Fatih Sultan Mehmet'in Fransisken ruhbanlarına Ahitname'nin verildiği Fojnica (Fojnitsa) manastırđ.

Ek. 3: Saraybosna'nın merkezinde bulunan "Srce İsusovo" Katedrali

Ek. 4: Saraybosna'da bulunan Ortodoks Kilisesi

Ek. 5: Bosna Hersek Katolik Kilise'nin Piskoposluklar şeması

Ek. 6: Sırp Ortodoks Kilise'nin günümüzde var olan Piskoposluklar

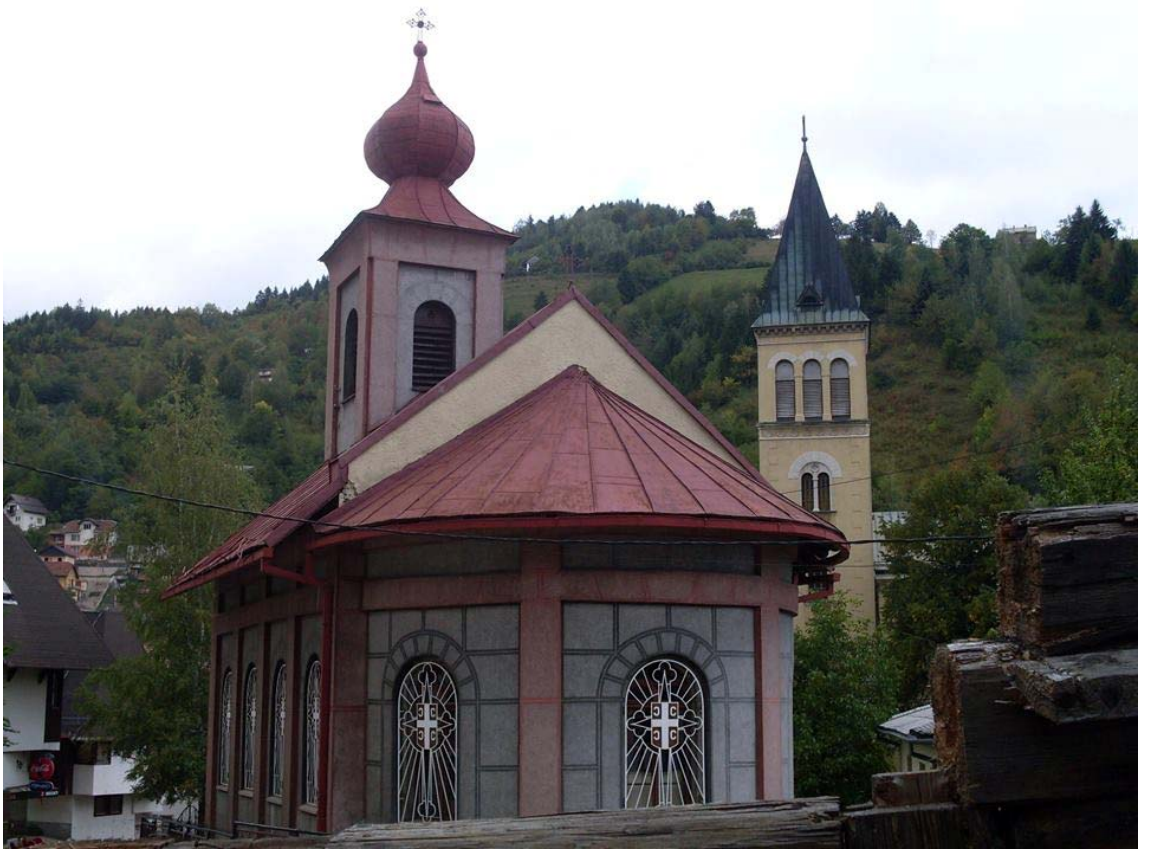
Ek. 7: Eski Evanjelic kilise binası, günümüzde sanat akademisi olarak kullanılmaktadır

Ek. 8: Bosanska Krupa'da yüz metre içerisinde bulunan Katolik, Ortodoks ve Müslüman mâbedleri en güzel bir şekilde Bosna Hersek'in kozmopolit yapısını yansıtmaktadır.

Ek. 9: Yan yana bulunan Ortodoks ve Katolik kiliseleri.

Ek. 10: Ortodoks kiliseleri

Brčko

Banja Luka

Ek. 11: Katolik dini yapılar

Banja Luka Katedrali

Kraljeva Sutjeska manastiri

Ek. 12: Meryem Ana'nın gördüğüne inanılan Mecugorye kilisesi

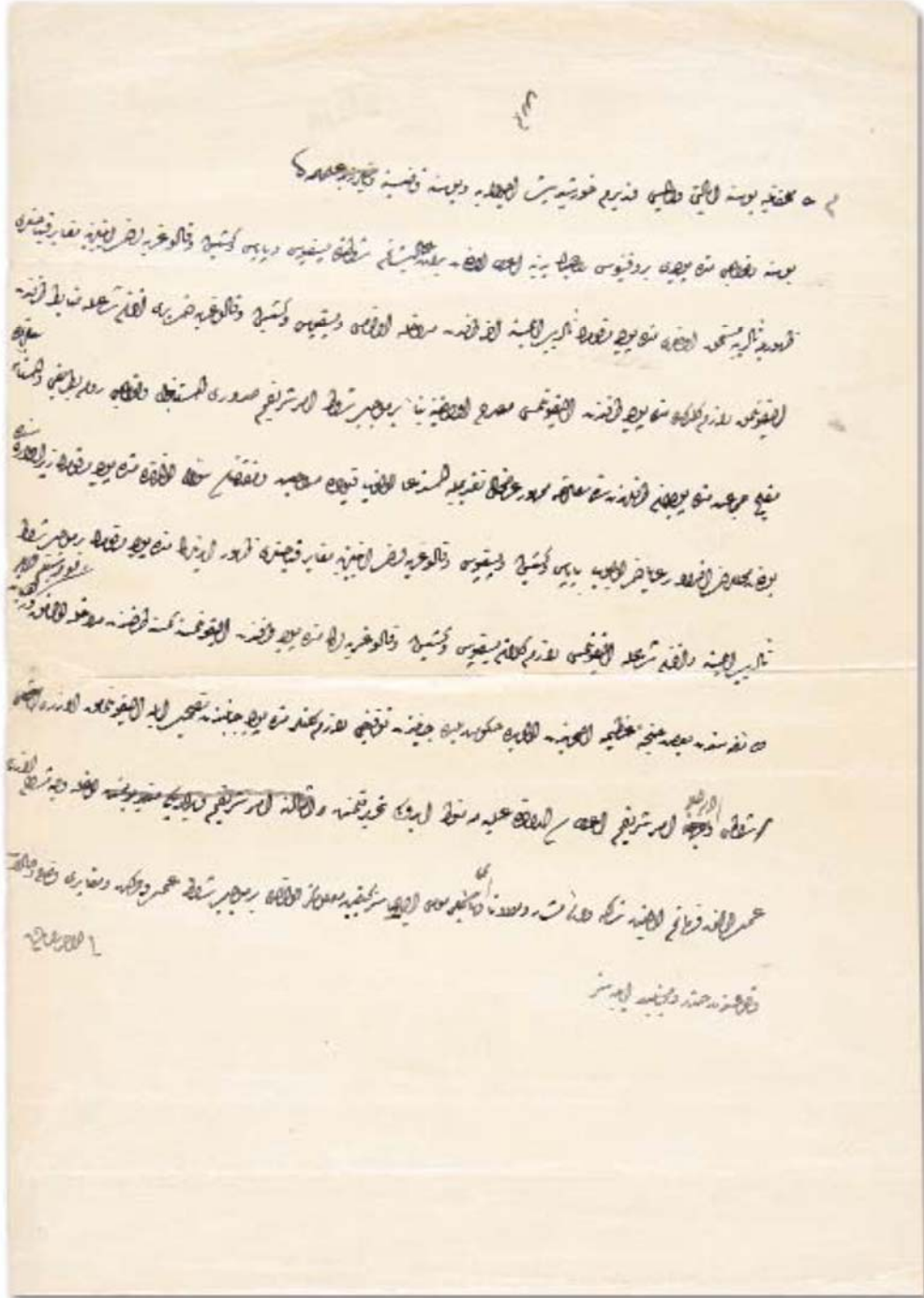

Mecugorye'de insanlar dua ederken

Ek. 13: Bosna Metropolitaninin Cezalandırma Yetkisi

Bosna'da dini kurallara aykırı davranan piskoposi, papaz, vb.dini görevlilerini Bosna Metropolitaninin cezalandırma yetkisi bulunduğu ve buna dışardan kimsenin müdahale hakkı olmadığına dair Padişahın emri

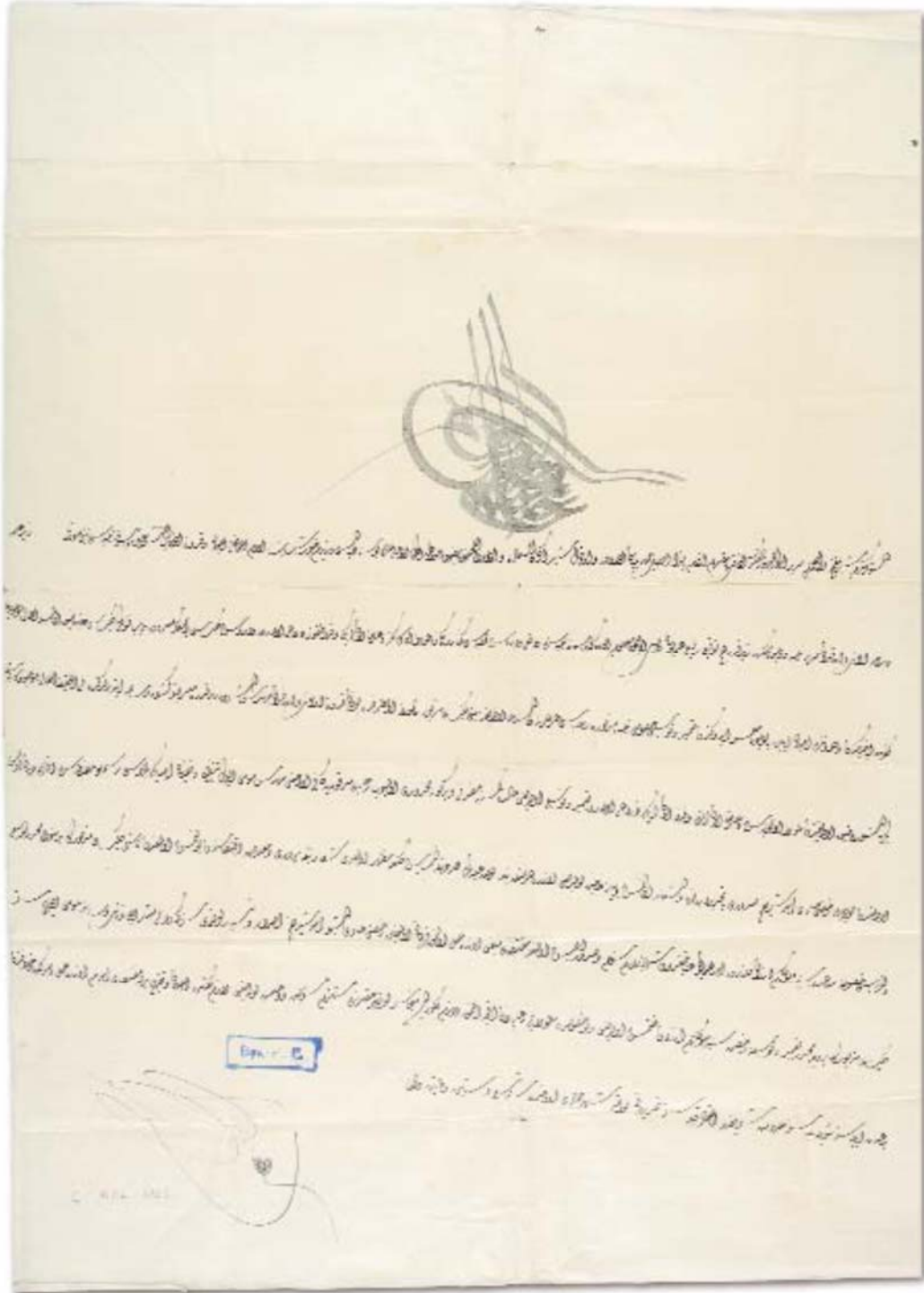
5 Mülhakâtıyla Bosna Eyaleti Valisi Vezirim Hurşid Paşa îclâlehûya ve Bosna Kadısına Hüküm

Bosna ve tevâbi'i metropolidi Prokiyus rahibin yedine i'tâ olunan berât-ı âlişânım şurûtunda piskopos ve papaz ve keşiş ve kalogaryalardan ayinlerine mugayir kabahatleri zuhurıyla te'dibe müstehik olanları metropolid-i merkûmun te'dib eylesine âhar tarafından müdahale olunmaması ve piskopos ve keşiş ve kalogaryadan biri izn-i şer'ile zâbit tarafından alıkonulmak lâzım geldikde metropolid tarafından alıkonulması musarrah olduğuna binâen ber-mûceb-i şurût emr-i şerifim sudûru İstanbul ve tevâbi'i Rum patriği ve Âsitane-i Saadetimde mukim cemaat-ı metropolidân taraflarından südde-i saadetime muhavver arzuhâl takdimiyle istid'â olunup kuyûda müracaat ve muktezâsı sual olundukda metropolid-i merkûmun zîr-i idaresinde bulunan mahallerden efrâd-ı reâyâdan olmayıp papaz ve keşiş ve piskopos ve kalogaryalardan âyinlerine mugayir kabahatleri zuhur edenlerin metropolid-i merkûmun ber-mûceb-i şurût te'dib eylesine ve izn-i şer'ile alıkonulması lâzım gelen piskopos ve keşiş ve kalogaryaların metropolid tarafından alıkonulmasına kimesne tarafından müdahale olunmamak ve bu vesile ile ruhban taifesinden bazı cunha-i azîme ashâbından olup da hükûmet-i belde cânibinden tevkîfî lâzım gelenler metropolid cânibinden tasahhub ile alıkonulmamak üzere şurût-ı derciyle emr-i şerifim i'tâsı irâde-i aliyyeme menût idüğü tahrîr kılınmış olmakla vech-i meşrûh üzere amel olunmak fermânım olmağın siz ki vali-i müşâr ve mevlana-yı mûmâileyhimâsız. Keyfiyet malumunuz oldukda ber-mûceb-i şurût amel ve hareket ve mugayiri vaz' u hâlât vuku'undan hazer ve mücânebet eylesiniz.

Fî evâhir-i Ra. sene [12]69 / [2-11 Ocak 1853]

Ek. 14: Visoko'da Katolik Kilisenin Tamiri

Kilise dar ve halkın ihtiyacına yeterli gelmediğinden genişletilmesi için ruhsat verilmiştir.

TUĞRA

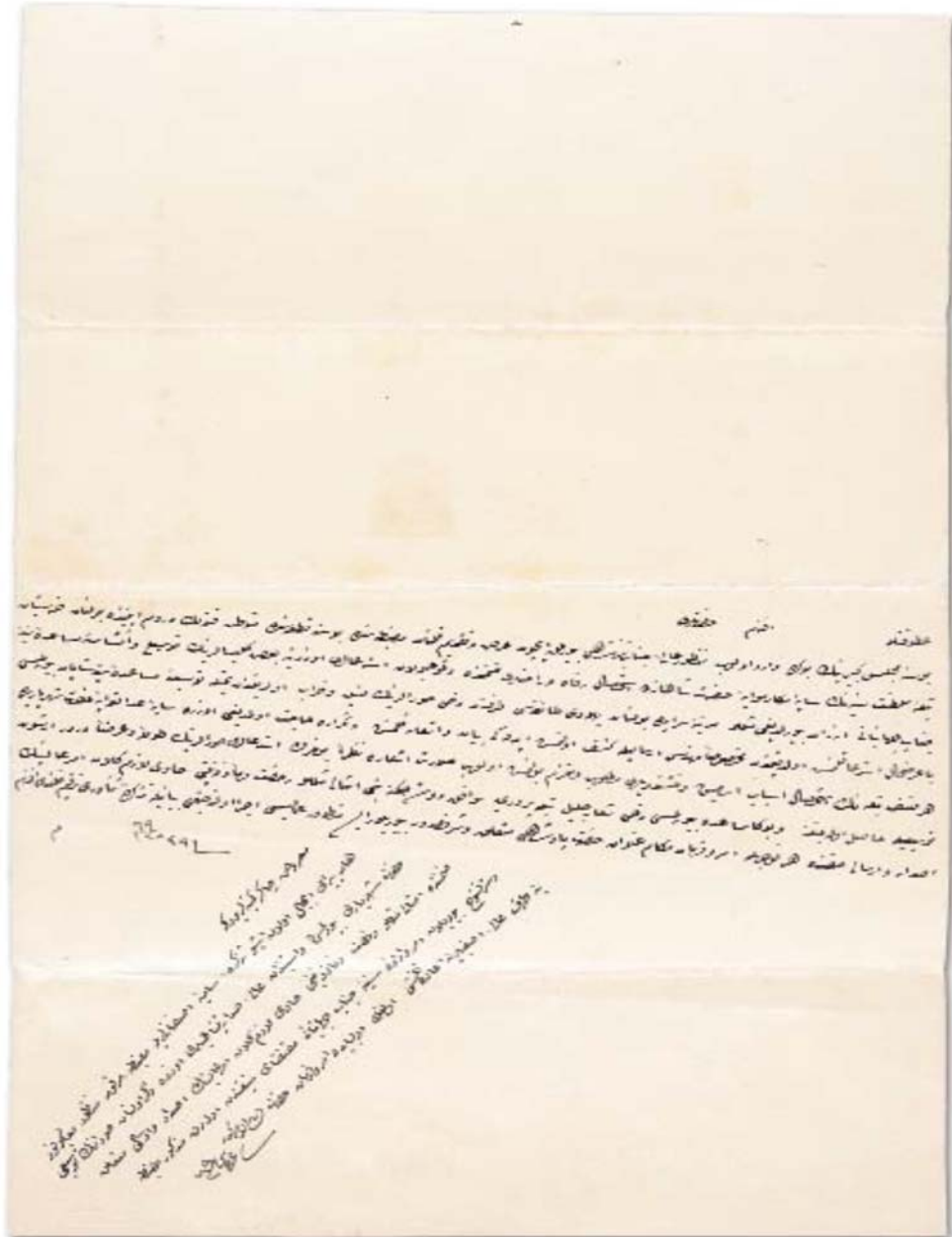
[Abdülmecid]

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem müdebbiru umûri'l-cümhûr bi'l'fikri's-sâkıb mütemmimu mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümeħhidu bünyâni'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidu erkâni's-saadeti ve'l-iclâl el-mahfûfîn bi-sunûfi avâtîfi'l-meliki'l-a'lâ hâlâ Bosna Valisi Vezirim Hurşid Paşa edâmallahu Teâlâ iclâlehû ve kıdvetü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'în Visoka Nahiyesi nâibi mevlana [] zîde ilmuhû ve mefâhiru'l-emâsil ve'l-akrân müdür-i nahıye ve vücûh-ı memleket zîde kadruhû tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Visoka Nahiyesi'nde vâki Varoş Kasabası kenarında kâin tûlen on sekiz ve arzan on iki ve kadden dokuz zirâ' olarak Varoş kilisesi demekle ma'rûf bir bâb Katolik kilisesi gayet dıyk olmasıyla ahali-i mevcuda kifayet etmediğinden ve derûnunda icra-yı âyin bi'l-vücûh müte'assir idüğünden tamir ve tevsî'i hususu nahıye-i mezbûre reâyâsı taraflarından istid'â olunduğuna mebnî kiliseyi mezbûr memuren ol tarafda bulunan kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Mühendis Eşref zîde kadruhû ma'rifetiyle keşf ü misâha etdirildikde fi'l-hakîka ahali-i mevcudesine nisbetle pek aşırı dıyk olduğundan tûlen otuz beş ve arzan on altı ve kadden on iki zirâ' olarak tamir ve tevsî' olunduğu hâlde kimesneye mazarratı ve bir gûne mahzûru olmayıp reâyâ-yı merkûmeye kâfi olacağı mühendis-i mûmâileyhin tanzim ve takdim eylediği bâlâsı resimli mazbatasında ifade ve beyân olunmuş olduğundan ol bâbda ruhsatı hâvî emr-i şerifim sudûru bâ-tahrirât inhâ ve iş'âr olunmuş ve beyâna hâcet olmadığı üzere her sınıf tebaa-i Devlet-i Aliyyemin her cihetle asayiş-i kâmile mazhar olmaları şîâr-ı tebaa-perverî ve ma'delet iktizâsından bulunmuş olmakdan nâşi kilise-yi mezbûrun ber-minvâl-i muharrer tevsî' ve inşası hususuna müsaade-i seniyye-i mülûkâne erzân kılınarak emr-i hümayûn-ı inâyet-makrûn-ı şehriyârânem sünûh ve sudûr eylemiş olmakla muktezâ-yı münîfi üzere amel olunmak fermânım olmağın ruhsatı hâvî işbu emr-i şerifim ısdâr ve tisyâr olundu siz ki vali-i müşârunileyh ve nâib ve sair-i mûmâileyhimsiz kilise-yi mezbûrun ber-vech-i muharrer tamir ve tevsî'ine ruhsat-ı seniyye-i mülûkânem erzân kılınmış olduğunu ve bu hususdan dolayı reâyâdan akçe alınmak lâzım gelir ise mütecâsir olanlar haklarında müstelzim-i mes'uliyet ve vehâmet olacağını lâzım gelenlere ilân ve tefhîm birle muktezâ-yı emrim üzere amel ü hareket ve hilâfından mübâ'adet eylesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife itimad kılınız.

Tahrîren fî evâhir-i şehri-i Cumâdelâhire sene tis'a ve sittîn ve mi'eteyn ve elf / [1-10 Nisan 1853]

Ek. 15: Bosna Hersek'te her mezhep ve din mensubunun ibadetlerini rahatça yerine getirdiği

Bosna-Hersek'teki Katolik ve Ortodoksların ibadetlerini yerine getirmedeki rahatlıkları için kiliselerinin inşasına müsaade edildiği gibi Saraybosna'daki Yahudi havrasının da bir miktar genişletilerek yeniden inşasına izin verilerek her mezhep ve din mensubunun memnuniyetlerinin sağlandığı

عنه نظرية حقا معلوم بانه كبري... حقا معلوم بانه كبري... حقا معلوم بانه كبري...

باوجود آنها در حقا معلوم بانه كبري... حقا معلوم بانه كبري... حقا معلوم بانه كبري... حقا معلوم بانه كبري...

Atûfetli efendim hazretleri Bosna Meclis-i Kebîri'nin bu kere vârid olup manzûr-ı âlî-i cenâb-ı şehinşâhî buyurulmak için arz u takdim kılınan mazbatasında Bosna kıt'asında mütevattın Katolik ve Rum âyininde bulunan Hıristiyan tebaa-i Saltanat-ı Seniyye'sinin saye-i mekârim-vâye-i hazret-i şahanede istihsâl-i refah ve rahatları zımında vuku bulan istid'âları üzerine bazı kiliselerinin tevsî' ve inşasına müsaade-i seniyye-i cenâb-ı cihanbânî erzân buyurulduğu misillü medine-i Saray'da bulunan Yahudi taifesi tarafından dahi havralarının diyk ve harâb olduğundan bahisle tevsî'ine müsaade-i seniyye şâyân buyurulması bâarzuhâl istid'â kılınmış olduğundan mahsusan mühendis irsâliyle keşfolunmuş idüğü beyân ve iş'âr kılınmış ve tekrara hâcet olmadığı üzere saye-i adalet-vâye-i hazret-i şehriyârî'de her sınıf tebaanın istihsâl-i esbâb-ı asayiş ve hoşnudîleri matlûb ve mültezim bulunmuş olup suret-i iş'âra nazaran bunların istid'âları havralarının tûlen ve arzan dörder arşın tevsî'iyile hâsıl olacağına ve buna müsaade buyurulması dahi şîâr-ı celîl-i tebaa-perverîye muvâfık düşeceğine mebnî emsâli misillü ruhsat ve me'zûniyeti hâvî lâzım gelen emr-i âlînin ısdâr ve irsâli hakkında her ne vechile emr u fermân-ı mekârimunvan-ı hazret-i Padişahî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı âlîsi icra olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 29 B. sene [12]69 / [8 Mayýs 1853]

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki Hâme-pîrâ-yı ibcâl olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle mazbata-i merkûme manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve istîzân-ı âlî-i Sadâret-penâhîleri üzere zikrolunan havranın tevsî'i zımında emsâli misillü ruhsat ve me'zûniyeti hâvî lâzım gelen emr-i âlînin ısdâr ve irsâli müte'allik ve şeref-sünûh buyurulan emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihanbânî muktezâ-yı münîfinden olarak mezkûr mazbata yine taraf-ı âlî-i âsafîlerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî gurre-i Ş. sene [12]69 / [10 Mayýs 1853]

Ek. 16: Mostar'da inşa edilen kilise için Katolik Piskopos Parisiç'in Padişah'a gönderdiği teşekkür mektubu

Vâsa Efendi'ye Latin piskoposu tarafından gelen bir kıt'a tahrirâtın tercümesidir

Muahharan tarafımıza irsâl olunan iki kıt'a tahrirâtınızı aldım. Padişah Efendimiz tarafından Latin milletine ihsân buyurulan bahçe bi'l-i'tâ kilisemizin bina ve inşa olunması hususuna ruhsat ve müsaade buyurulmuş olduğu tahrirât-ı mezkûre meâlimden anlaşılmıştır. İşbu havâdisden dolayı gerek ruhban ve gerek bi'l-cümle Latin milleti derecesiz memnun ve mesrûr olmuşlardır. Çünkü şimdiye kadar bu mesrûriyete nâil olmak ve bu nimete mukabilen duadan mâadâ elimizde başka şey olmayıp Padişah efendimizin tükenmez ömrü afiyeti için ed'ÿye-i hayriyesinde kusur etmeyeceğiz ve bu suretle cümlemizi mesrûr ederek ve sızıldı etmeksizin bu kilise maddesine böyle bir hüsn-i karar verilmiş olduğundan semâhatli Cevdet Efendi hazretlerine cümlemiz teşekkür ederiz. Sihatçe hâlim böyle fena olmamış olaydı hâk-i pâ-yı aliyyelerine yüz sürmek için Mostar'a gelir idim. Lakin vücûdumun za'fi ifrâd derecede olup şimdilik duadan mâadâ başka bir şey elimden gelmez.

(15 C.1281) / [15 Kasım 1864]

*Latin Piskoposu
Parsic*

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Elvedin İmamoviç
Tez Adı	Bosna Hersek'te Hıristiyanlık Ve Günümüzdeki Durumu
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 05 / 01 / 2017

İmza :

